

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

на правах рукопису

КУРИШКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК [336:005.584.1] (477)(043.5)

**НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В
УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Леонов Сергій Вячеславович,
доктор економічних наук, професор

Суми – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	14
1.1 Узагальнення теоретичних засад дослідження фінансового моніторингу..	14
1.2 Концептуальні основи побудови національної та наднаціональної систем фінансового моніторингу	36
1.3 Аналіз світового досвіду в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в контексті можливості його використання в Україні.....	57
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ.....	83
2.1 Аналіз ефективності функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні	83
2.2 Формалізація відносин між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу України на різних рівнях взаємодії	104
2.3 Розробка пропозицій щодо реформування механізму координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу в Україні	125
Висновки до розділу 2.....	139
РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.....	144
3.1 Узагальнення та розвиток науково-методичних засад оцінювання ризиків використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.....	144
3.2 Розвиток науково-методичних засад оцінювання внутрішніх ризиків фінансових установ в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.....	165

3.3	Удосконалення методичних засад зменшення ризиків використання ініціаторами фінансових операцій фінансових посередників в процесах легалізації незаконних доходів.....	182
3.3.1	Розвиток науково-методичних підходів до оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій у контексті ризику його участі у процесах легалізації незаконних активів.....	182
3.3.2	Розробка економетричної моделі оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.....	196
	Висновки до розділу 3.....	208
	ВИСНОВКИ.....	211
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214
	ДОДАТКИ.....	241
	Додаток А – Узагальнення категоріально-понятійного апарату дослідження.....	241
	Додаток Б – Основні показники діяльності національної системи фінансового моніторингу.....	247
	Додаток В – Основні показники діяльності найбільших підприємств Сумщини.....	250
	Додаток Г – Характеристика ризиків використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації злочинних доходів.....	253
	Додаток Д – Динаміка показників інспекційно-наглядової діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України за 2007-2011 рр.	255
	Додаток Е – Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження.....	256

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах інтернаціоналізації світової економіки та лібералізації руху капіталу зростають ризики неконтрольованого транскордонного переміщення грошових коштів, що збільшує обсяги операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, які на сьогодні в цілому складають майже 5 % світового ВВП, а в Україні – близько 7 % національного ВВП. Для забезпечення декриміналізації та детінізації економічних відносин, протидії нелегальному відтоку капіталу за кордон, збільшення інформаційної прозорості руху фінансових потоків в кожній країні формується національна система фінансового моніторингу. На відміну від розвинутих країн світу, де національні системи фінансового моніторингу були створені ще з 1980–90-х рр., українська національна система фінансового моніторингу почала формуватися лише в 2002 р. як відповідь на внесення Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) України до переліку країн з низьким рівнем протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. За оцінками міжнародних експертів, обсяг тіньового сектора економіки України в 2012 р. складав до 55–60 % національного ВВП, тоді як лише 0,17 % повідомлень про підозрілі фінансові операції мали адміністративні наслідки. Обсяг ресурсів, задіяних у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за 2007–2012 рр. зріс майже в 2 рази. Це свідчить про те, що на сьогодні не вирішеними остаточно залишаються ряд питань законодавчого, кадрового, фінансового та методичного забезпечення контролю за рухом грошових коштів, що мають сумнівний характер.

Фундаментальні основи функціонування національної системи фінансового моніторингу закладено у наукових працях таких зарубіжних дослідників, як: Б. Аамо, Дж. Біккер, Б. Боніе, Л. Гроот, Е. Джеймс, Дж. Джонсон, М. Катенберг, Е. Клейтон, С. А. Потьомкін, Дж. Рінгут,

Б. Унгер, Дж. Уолкер, Дж. Ферверда, Г. Хінерк, Х. Чанг, Ю. Чіханчін та інші. Досліджуваної проблематики також торкалися такі вітчизняні науковці, як: О. І. Барановський, О. М. Бережний, С. А. Буткевич, В. І. Грушко, С. О. Дмитров, І. І. Д'яконова, А. В. Єжов, С. В. Коваленко, О. Є. Користін, О. В. Кузьменко, С. В. Леонов, Т. А. Медвідь, Н. В. Синюгіна та інші.

Незважаючи на значний рівень наукової розробленості досліджуваної проблематики, поза увагою вчених залишається цілий ряд актуальних теоретичних та прикладних питань. Зокрема, це стосується впорядкування категоріально-понятійного апарату оцінювання ризику використання країни або окремих фінансових установ в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ділової репутації ініціатора фінансових операцій, удосконалення архітекtonіки та принципів функціонування національної системи фінансового моніторингу України, що підтверджує актуальність та практичну значимість теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження пов'язаний з науковими темами Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України». Зокрема, в межах науково-дослідної теми «Формування страхового ринку України в контексті сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0107U0123113) автором розроблено економетричну модель оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; теми «Конкурентоспроможність національної економіки в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0111U009459) – пропозиції щодо оцінювання ризику використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; теми «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0109U006782) – критеріальну базу оцінювання ризику використання фінансових посередників в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; теми «Адміністративно-правове регулювання фінансової та банківської діяльнос-

ті в Україні» (номер державної реєстрації 0112U001326) – пропозиції щодо реформування національної системи фінансового моніторингу України в напрямку переходу від змішаної до правоохоронної моделі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток науково-методичних засад та організаційного механізму реформування національної системи фінансового моніторингу України для зменшення ризиків використання країни, фінансових установ та їх клієнтів в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких наукових задач:

- розвинути підходи до розуміння змісту фінансового моніторингу;
- розробити пропозиції щодо використання в Україні світового досвіду в сфері запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- дослідити концептуальні основи формування національної системи фінансового моніторингу, розвинути критерії типізації моделей її побудови, що застосовуються в різних країнах світу;
- оцінити ефективність функціонування національної системи фінансового моніторингу України;
- виявити специфіку відносин між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу України на різних рівнях, розробити пропозиції щодо підвищення рівня координації їх діяльності;
- удосконалити наукові засади оцінювання ризику використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, здійснити розрахунки для основних торгових партнерів України;
- удосконалити модель оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій у контексті ризику його участі у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

- розробити економетричну модель оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають між наднаціональними профільними організаціями, суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, ініціаторами фінансових операцій та отримувачами коштів у процесах запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Предметом дослідження є науково-методичне забезпечення реформування національної системи фінансового моніторингу в Україні.

Методи дослідження. Методологічною базою наукового дослідження стали фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансів, державного регулювання економіки, ризикології. В процесі дослідження використовувалися наступні методи: логічне узагальнення (при узагальненні та розвитку категоріального апарату); системно-структурний аналіз і метод експертних оцінок (при обґрунтуванні базових положень побудови національної системи фінансового моніторингу і напрямків її реформування в Україні); порівняльний аналіз (при узагальненні світового та вітчизняного досвіду функціонування національної системи фінансового моніторингу, розробці критеріїв типізації моделей національної системи фінансового моніторингу); факторний аналіз (при розробці пропозицій щодо оцінювання ризику використання країни та фінансових установ в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом); економіко-математичне моделювання (при розробці критеріїв оцінювання ділової репутації ініціаторів фінансових операцій та економетричної моделі оцінювання ризику участі страхувальника в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, через страхову компанію) тощо.

Інформаційну основу дослідження склали: нормативно-правова база у сфері фінансового моніторингу; аналітичні огляди та звітні дані профільних регуляторів, до компетенції яких входить регулювання руху грошових

та інформаційних потоків в межах національної системи фінансового моніторингу, міжнародних організацій (Міжнародного валютного фонду, Світового банку, FATF, Спеціального комітету експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Moneyval), підрозділів фінансових розвідок різних країн світу, в тому числі Державної служби фінансового моніторингу України; статистичні дані Державної служби статистики України та відповідних служб інших держав; наукові публікації вітчизняних і закордонних вчених, які присвячені проблемі запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні існуючих та обґрунтуванні ряду нових підходів до науково-методичного та організаційного забезпечення реформування національної системи фінансового моніторингу України для зменшення ризиків використання країни, фінансових установ та їх клієнтів у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є наступні:

вперше:

- розроблено економетричну модель оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що базується на поєднанні регресійного аналізу та скорингових оцінок кількісних і якісних індикаторів ризику страхувальника та дозволяє виокремлювати підозрілого страхувальника за критеріями: ділова репутація, відповідність параметрів страхової угоди профілю та масштабам його діяльності, часовий лаг між укладанням угоди та виплатою відшкодування по ній;

удосконалено:

- наукові засади реформування національної системи фінансового моніторингу України шляхом розробки пропозицій щодо підвищення рівня

координації її суб'єктів, а також суттєвого коригування функцій, повноважень Державної служби фінансового моніторингу України та перегляду її місця в системі взаємовідносин з іншими суб'єктами. Це дозволило обґрунтувати необхідність та механізм переходу від змішаної до правоохоронної моделі функціонування національної системи фінансового моніторингу України;

- науково-методичний підхід до оцінювання ризику використання країни у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, який, на відміну від існуючих, враховує рівень загального податкового навантаження та інвестиційної активності в країні, що дозволило сформулювати перелік країн, використання яких резидентами України, як бази для здійснення незаконних операцій, є найбільш ймовірним;

- науково-методичний підхід до комплексного оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій у контексті ризику його участі у легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, з урахуванням характеру його діяльності, наявності фактів порушень у податковій сфері та сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, застосування процедур обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу; репутації засновників, основних контрагентів та обслуговуючих фінансових установ, характеру зв'язків з офшорними зонами та інсайдерами фінансових установ. Це дозволило формалізувати межі ідентифікації трьох рівнів ділової репутації, диференціювати періодичність її переоцінювання та глибину перевірок діяльності ініціаторів фінансових операцій;

набули подальшого розвитку:

- економічний зміст понять:
 - «фінансовий моніторинг» – як системи суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків між наднаціональними профільними організаціями, підрозділами фінансових розвідок, суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, ініціаторами фінансових операцій та отримувачами коштів з приводу контролю за формуванням, розподілом, перерозподілом та викори-

станням фінансових ресурсів та рухом відповідної інформації з метою виявлення ознак сумнівності фінансових операцій, ризику використання країни, фінансової установи або її клієнта в процесах легалізації незаконних доходів, а також розроблення комплексу заходів для запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

- «національна система фінансового моніторингу» – як структурованого та узгодженого комплексу підсистем функціонального (функції, методи, інструменти), процесно-цільового (мета, завдання, принципи), організаційного (суб'єкти, об'єкти), нормативно-правового, методичного та інформаційного забезпечення процесу контролю за рухом фінансових та інформаційних потоків в межах компетенції уповноважених органів країни з метою підтримання національного фінансового суверенітету, забезпечення гнучкості та цілісності процесу запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

- система принципів функціонування національної системи фінансового моніторингу шляхом доповнення її такими принципами, як: справедливість (недопущення проявів фінансової дискримінації), узгодженість (скоординована взаємодія між суб'єктами різних рівнів фінансового моніторингу), адаптивність (швидке реагування національної системи фінансового моніторингу на зміни в економічному, соціальному та політичному розвитку країни), транспарентність (забезпечення багатостороннього обміну інформацією між суб'єктами фінансового моніторингу на національному та міжнародному рівнях);

- система критеріїв типізації моделей національних систем фінансового моніторингу шляхом доповнення її наступними критеріями: ступінь довіри до підрозділів фінансових розвідок з боку фінансових установ, обов'язковість повідомлень про анонімні фінансові рахунки, ступінь дотримання банківської таємниці для протидії та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Це дозволило виокремити поряд з адміністративною, судовою, правоохоронною та змішаною моделями національних

систем фінансового моніторингу ще і ліберальну, описати їх специфічні особливості, переваги та недоліки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що пропозиції та висновки дисертанта щодо реформування національної системи фінансового моніторингу України, оцінювання ризиків використання фінансових установ у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, можуть бути застосовані у практичній діяльності суб'єктами державного фінансового моніторингу; щодо оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій та ризиків участі клієнтів фінансових установ у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом – у діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу; щодо оцінювання ризиків використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом – у діяльності наднаціональних регуляторів та підрозділів фінансових розвідок різних країн світу в межах їх компетенції щодо проведення фінансового моніторингу. Так, зокрема, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, враховано пропозиції дисертанта щодо поглиблення координації суб'єктів регуляторно-наглядової діяльності в межах національної системи фінансового моніторингу України та організації внутрішньої служби первинного фінансового моніторингу у фінансових установах (довідка від 23.10.2012 № 7/15/4/КС/Д); Управлінням Національного банку України в Сумській області – щодо врахування впливу інформаційної прозорості банків і періодичності зміни їх керівного персоналу при дослідженні можливості використання банків Сумщини в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (довідка від 10.10.2012 № 04-51/437); ПАТ Акціонерний банк «Столичний» – щодо оцінювання ділової репутації клієнтів у контексті оптимізації системи внутрішнього фінансового моніторингу банку (довідка від 16.10.2012 № 431/375); Сумською обласною дирекцією НАСК «Оранта» – щодо застосування інтегрального показника оцінювання ризику участі

страхувальника в процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, через страхову компанію (довідка від 10.10.2012 № 061/19).

Результати наукового дослідження використовуються у навчальному процесі ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» при викладанні дисциплін «Державний фінансовий контроль», «Державний фінансовий моніторинг», «Фінансовий моніторинг в банку», «Фінансовий нагляд» (акт від 19.10.2012).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження містить виключно результати власних досліджень автора. Наукові положення, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише розробки автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи обговорювалися й одержали позитивну оцінку на наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: III Міжнародній науково-практичній конференції «Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес» (2010 р., м. Дніпропетровськ); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток економіки України в умовах глобалізації» (2010 р., м. Харків); науковій Інтернет-конференції «Економіка XXI століття: сучасні тенденції та перспективи розвитку» (2011 р., м. Ірпінь); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки» (2011 р., м. Луцьк); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків» (2011 р., м. Черкаси); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Механізми формування конкурентоспроможності продукції, підприємств і територій» (2012 р., м. Хмельницький); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України» (2010–2012 рр., м. Суми) та ін.

Публікації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження опубліковані в 26 працях загальним обсягом 7,22 друк. арк., з яких особисто автору належать 4,98 друк. арк., у тому числі: розділи у 2 колективних монографіях, 9 статей у наукових фахових виданнях з економіки, 15 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

1.1 Узагальнення теоретичних засад дослідження фінансового моніторингу

Розглядаючи економіку сучасної держави як динамічну та багатогранну систему, можна визначити, що об'єктивним і невід'ємним економічним явищем сучасності є існування тіньового сектору економіки. При цьому динаміка та структура тіньової економіки, частка в ВВП залежать від історично-економічних умов формування економічних відносин в даній країні. Існування тіньового сектору економіки та ряду злочинних видів діяльності (торгівля наркотиками та людьми, хабарництво, шахрайство, ухилення від оподаткування), а також значні суми коштів, що при цьому опосередковують дані операції, створили умови для розвитку такого економічного явища, як легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом. Поширення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, під впливом глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки не лише сприяли розвитку транскордонної злочинної діяльності, але й ініціювали створення національних та міжнародних інституцій в даній сфері.

Зважаючи на динамічний розвиток інформаційних технологій, в тому числі в банківській діяльності, можна стверджувати, що важливим фактором розвитку запобігання і протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму стала співпраця та обмін інформацією між суб'єктами фінансового моніторингу, підрозділами фінансових розвідок країн та міжнародними профільними організаціями в даній сфері. Важливе місце

в діяльності даних інституцій з кінця 1990-х років почав займати контроль за переміщенням грошових потоків та відповідної інформації.

Враховуючи діалектику наукових підходів до формування системи фінансового моніторингу, вважаємо за доцільне систематизувати наукові погляди щодо понять «легалізація доходів», «фінансовий моніторинг», «національна система фінансового моніторингу». Це дозволить узагальнити економіко-категорійний апарат в межах досліджуваного об'єкта.

Провівши систематизацію правового поля щодо трактування поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом» (табл. А.1 додатка А), можна відзначити, що цей термін розглядається переважно як процес приховування дійсного, зазвичай злочинного, походження активів з допомогою вчинення фінансових операцій через фінансові установи і нефінансові підприємства [27, 40, 55, 69, 79, 70, 229].

При цьому законодавче забезпечення процесу фінансового моніторингу, на нашу думку, створює передумови для боротьби не лише з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, але й з суспільно небезпечними явищами, що стали першопричиною подальшої легалізації незаконних доходів та мають більш тяжкі суспільні наслідки (ухилення від сплати податків, наркоторгівля, торгівля людьми, корупція, тіньова економіка, вбивства тощо). Для забезпечення методологічної єдності в дослідженні буде вживатися поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом» як узагальнююча економічна категорія, що лежить в основі функціонування національної системи фінансового моніторингу. В той же час багато науковців визначають дане поняття відповідно до специфіки його використання. Так, провівши систематизацію наукових підходів до розуміння сутності поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом» [5, 13, 18, 30, 46, 78, 192, 201, 204, 211, 216], автор встановив, що можна виділити три наукові підходи до його трактування, а саме: як процес приховування злочинного походження та використання економічних ресурсів; як суспільно небезпечне діяння; як проміжний етап процесу «відмивання» доходів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Наукові підходи до розуміння поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом» (авторська розробка)

Автор, джерело	Визначення
1	2
Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, як процес приховування злочинного походження та використання економічних ресурсів	
Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. [201], Беніцький А. [5], Чернявський С. [213]	надання законного вигляду володінню, використанню або розпорядженню активами, які були здобуті незаконним шляхом
Бажанов М., Тацій В., Сташис В., Зінченко І. [78], Якімов О. [216], Римарук А І., Лисенков Ю. М., Капустін В. В., Синянский С. А. [192], Устинова Т. [204], Буткевич С. А. [18], Виноградова Л. Н., Гаража Н. А. [30]	вчинення фінансових операцій з незаконними доходами і активами
Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, як суспільно небезпечне діяння	
Чаричанський О. [211], Доля Л. [46]	суспільно небезпечні процеси, передумовою яких є протиправні дії з метою отримання доходів і їх подальшого споживання, перерозподілу або введення в офіційний обіг
Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, як проміжний етап процесу «відмивання» доходів	
Брилева В. І., Брилева О. В. [13]	проміжна процедура процесу відмивання грошей (доходів, одержаних незаконним шляхом), прикриття відмивання відповідних легальних сум, які засновані на «бездоганних» документах та джерелах, які маскують їх походження

Дані наукові підходи до розуміння поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом» вказують на саму специфіку даного процесу, оскільки визначають його як:

– процес надання формально законної форми доходам, отриманим злочинним шляхом;

– сукупність негативних наслідків для суспільства, оскільки в системі «вхід-вихід» даний процес є результатом уже вчинених небезпечних суспільних дій, а також економічною основою для подальшої злочинної діяльності, в тому числі в економічній сфері;

– легалізацію злочинних доходів як проміжний етап загального процесу легалізації злочинних доходів з метою подальшого їх заощадження чи споживання.

На думку групи науковців (О. І. Барановського [4], А. А. Мещерякова [120], В. С. Мельникової [115]), легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, як об'єктивний економічний процес, характерна в переважній більшості для розвинених країн. При цьому для її проведення ініціатори фінансових операцій та отримувачі коштів (вигодонабувачі) часто можуть використовувати і недоліки в законодавчому забезпеченні країн, що розвиваються, а також економічно відсталих країн. Слід зазначити, що діалектичний підхід до розгляду даного явища вказує на його не лише негативний, але й позитивний вплив, що в значній мірі залежить від стадії економічного розвитку конкретної країни. На основі узагальнених думок науковців [4, 12, 30, 37, 194, 195, 195] автору вдалося виділити наступні передумови сприяння легалізації злочинних доходів в країні (рисунок 1.1).

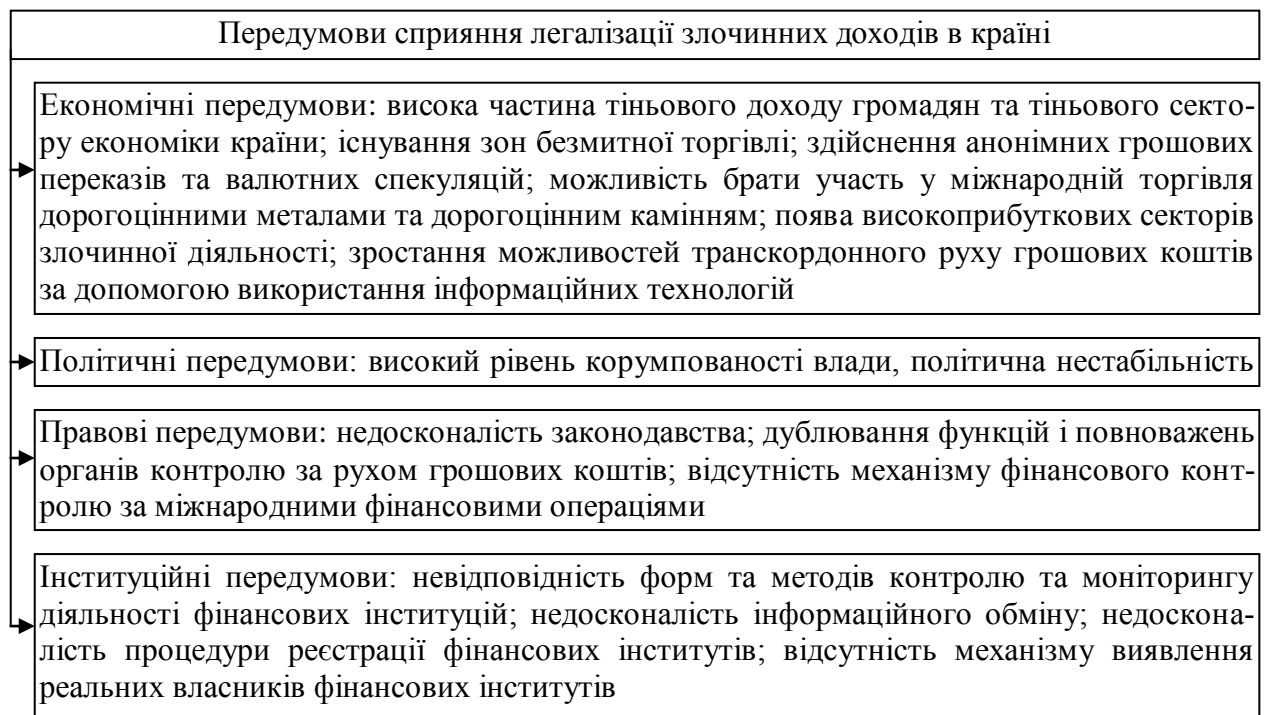

Рисунок 1.1 – Передумови сприяння легалізації злочинних доходів
(складено автором на основі [4, 12, 30, 37, 194, 195, 195])

Найбільш сприятливими факторами для зростання обсягів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, автор вважає: високу частку тіньового доходу громадян та тіньового сектору економіки країни, високий рівень готівкових операцій, недосконалість форм та методів контролю за діяльністю фінансових інституцій, високий рівень корумпованості влади, законодавчу невпорядкованість міжнародних фінансових операцій, низький рівень податкового навантаження, спрощені процедури ідентифікації ініціаторів фінансових операцій та отримувачів коштів тощо. Узагальнення досліджень учених щодо впливу процесу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на суспільство знайшло своє відображення на рис. 1.2.

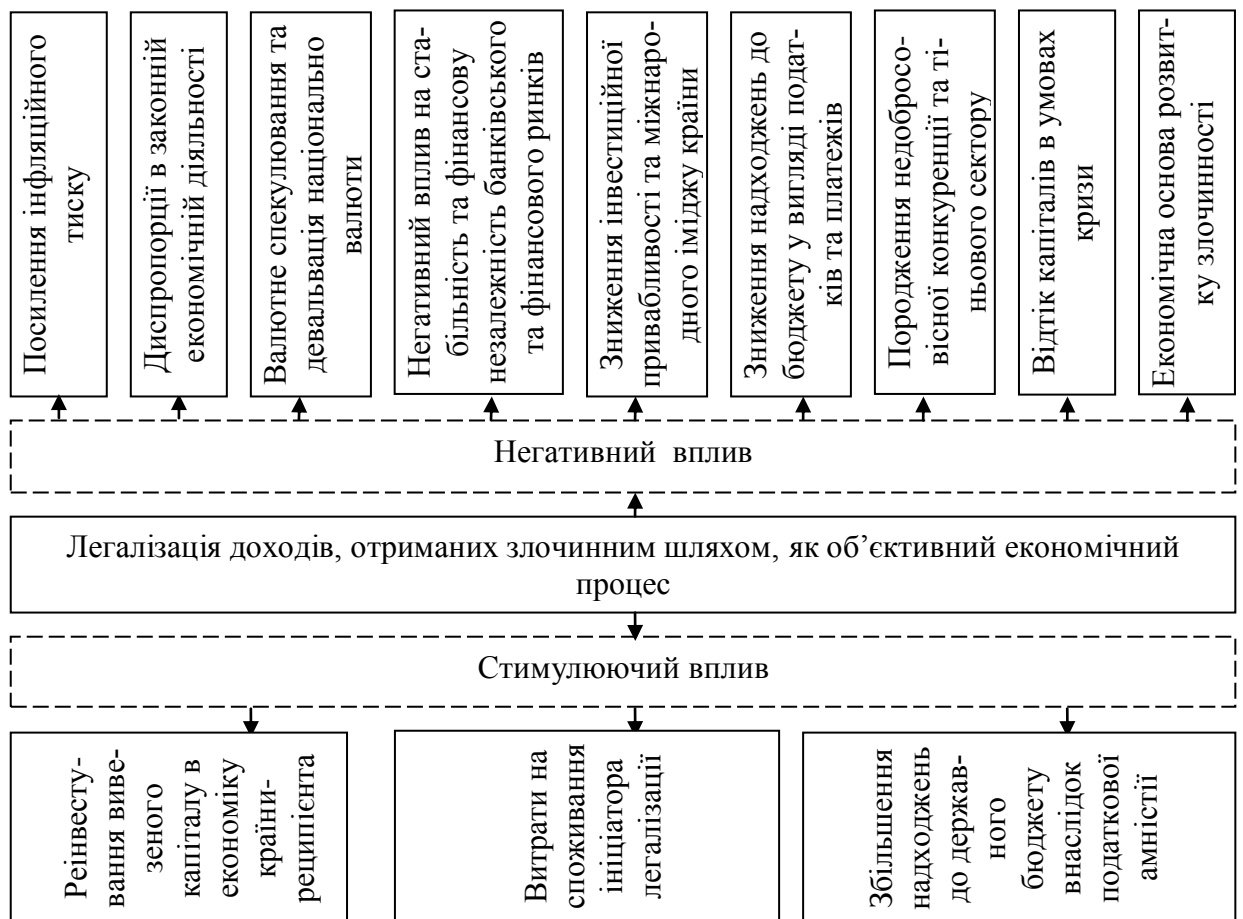

Рисунок 1.2 – Узагальнення напрямків впливу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на суспільство (складено автором на основі [4, 12, 30, 37, 194, 195, 195])

Обсяги легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, залежать від даних факторів, та визначають глибину наслідків впливу на соціально-економічний розвиток держави. Дослідження праць групи науковців (О. Н. Литвиненко, О. Ю. Коваленко [111], С. А. Буткевича [21-21], А. С. Беніцького [5], Т. О. Білько [8], Н. Я. Дондик [47]), дозволило автору встановити, що головними цілями легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є:

- формування переконаності у правомірності та законності отриманні доходів;
- створення умов для безпечного використання накопичених доходів;
- ухилення від сплати податків;
- створення умов для оперативного та безпечного доступу до доходів;
- приховування ознак і джерел походження доходів, отриманих злочинним шляхом;
- приховування груп осіб-ініціаторів фінансових операцій та вигодонабувачів, які здійснюють легалізацію злочинних доходів;
- створення умов для безпечного інвестування активів.

Комплексний підхід до визначення впливу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на суспільство вказує на багатогранний характер легалізації доходів. Проте з точки зору держави та суспільства даний процес є, однозначно, негативним і несе більше загроз, ніж переваг. Світова практика найбільш дієвим методом даної протидії визначила фінансовий моніторинг операцій, які мають ознаки сумнівності та можуть бути використані для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. На думку М. Бондаревої, А. Волобуєва, А. Козіної, О. Літвінова, П. Яні, В. Нікуліної, Н. Лопашенко [11, 31, 66, 113, 128, 218], суб'єктами легалізації є особи, які є ініціаторами або учасниками процесу приховування походження доходів, а також особи, які сприяють даному процесу.

Порядок легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, визначається особливостями етапів здійснення даного процесу. Обґрунтовано, що в

трифазній моделі легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, проходить наступні етапи:

- розміщення коштів, отриманих злочинним шляхом, у ліквідні активи (готівку різного номіналу, іноземну валюту та ліквідні цінні папери);
- розширення активів за допомогою транзакцій на банківських рахунках, купівлі-продажу цінних паперів, зняття готівкових коштів;
- інтеграція активів за допомогою укрупнення сум та їх інвестування у легальні види економічної діяльності (рис. 1.3).

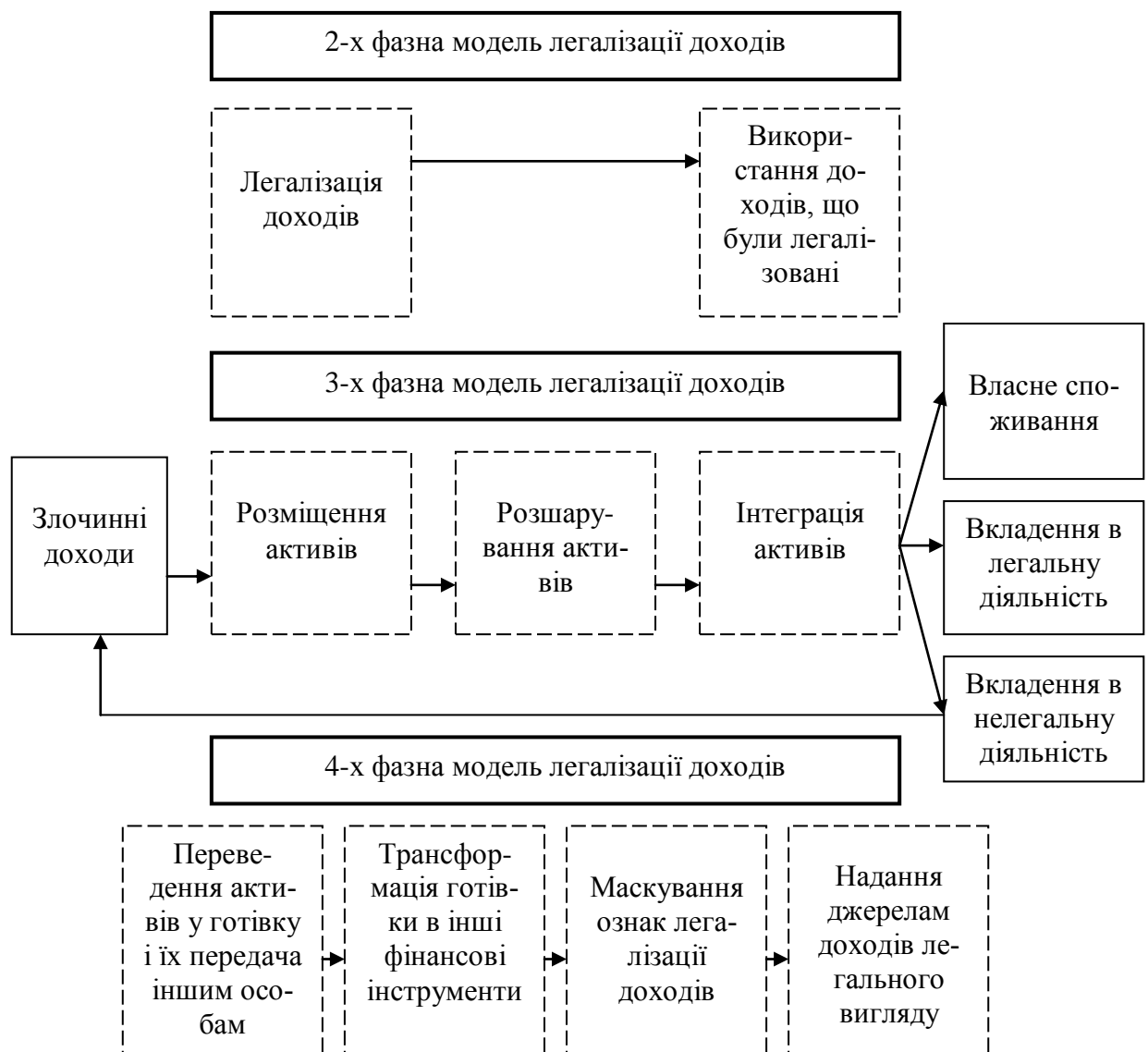

Рисунок 1.3 – Моделі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (складено автором на основі [49, 75, 76, 103])

Аналіз моделей легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, дозволив автору виділити наступні їх особливості:

- на першій фазі всіх моделей злочинні доходи входять в економічну систему і трансформуються у ліквідні активи різного номіналу або іноземну валюту;
- в переважній більшості моделей для приховування операцій та джерел походження доходів, а також виведення їх за кордон для власного споживання або повторного використання в даних процесах використовуються фінансові установи;
- частина доходів, які були легалізовані, інвестується в легальну економіку з метою надання джерелам походження коштів легального характеру та врівноваження показника «доходи-витрати» ініціаторів даних операцій;
- у всіх моделях існують транзакційні витрати, розмір яких залежить від характеру діяльності ініціатора, виду фінансових установ, кількості операцій, що опосередковують легалізацію злочинних доходів, ефективності національної системи фінансового моніторингу, кількості країн, в яких проходить легалізація злочинних доходів;
- на кінцевій фазі легалізації злочинних доходів відбувається повне або часткове укрупнення сум фінансових операцій з метою їх подальшого використання для власного споживання, вкладення в легальні або нелегальні види діяльності;
- для ініціаторів легалізації доходів найвищі ризики виявлення сумнівних фінансових операцій існують на етапах введення активів у фінансову систему. В той же час ризики виявлення сумнівних операцій є найнижчим на етапі виведення активів з фінансової системи.

Трьохфазна модель легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є найбільш поширеною, оскільки двофазна модель є більш ризиковою для осіб, що ініціюють легалізацію злочинних доходів, а в чотирьохфазній моделі виникає необхідність використання додаткових транзакційних витрат та осіб-посередників.

Відсутність єдиного наукового підходу до розуміння поняття фінансового моніторингу в Україні та світі вказує з одного боку на динамічність самого процесу фінансового моніторингу, а також форм і методів легалізації доходів. Разом з тим неузгодженість наукових поглядів з цього питання є свідченням відсутності єдиної методологічної бази для оцінки діяльності органів щодо протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, що є однією з причин низької ефективності власне фінансового моніторингу та діяльності відповідних спеціалізованих органів в Україні, дублювання функцій даних органів. Така ситуація не сприяє подальшому розвитку методів і способів запобігання і протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Звідси можна визначити об'єктивну потребу у формуванні фундаментального наукового напрямку фінансового моніторингу як частини загальної теорії державного регулювання економіки, фінансів і ризикології. Вважаємо, що для організації ефективного фінансового моніторингу необхідною є систематизація наукових підходів до розуміння поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом» як базової категорії аналізованої теми. Фінансові операції як об'єкт фінансового моніторингу вказують на мету проведення легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом – за допомогою фінансової системи провести узаконення певної частини ВВП, що була здобута злочинним шляхом, для подальшого інвестування чи власного споживання.

Дослідження фінансового моніторингу як окремого елемента даної системи фінансової науки не знайшло свого поширення. При цьому переважна більшість науковців (наприклад, І. К. Дрозд [49] і О. О. Репетько [190]) вказують, що фінансовий моніторинг є одним із видів державного фінансового контролю і за своєю економічною природою являє безперервне та системне відстеження діяльності об'єктів фінансової системи. Саме поняття методу фінансового моніторингу розуміється як сукупність способів, прийомів та інструментів для найбільш доцільної систематизації та обробки даних в процесі здійснення контрольних заходів.

В табл. 1.2 наведено узагальнення наукових підходів до розуміння поняття «фінансовий моніторинг» в контексті аналізу процесу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Таблиця 1.2 – Наукові підходи до розуміння поняття «фінансовий моніторинг» (авторська розробка)

Автор, джерело	Визначення
1	2
Фінансовий моніторинг як інституційна форма фінансового контролю	
Клименко А. [64], Воронова Л. К. [33], Охрімівський Д. [171]	спеціальна форма державного фінансового контролю провідних показників фінансово-господарської діяльності в динамічних умовах функціонування
Панасовська С. Г. [174], Москаленко Н. В. [123]	постійний контроль за фінансовим станом господарюючого суб'єкта
Фінансовий моніторинг як сукупність заходів з протидії та запобігання легалізації доходів, які мають сумнівне походження	
Буткевич С. А. [19-21], Гаврилишин А. П. [34]	сукупність заходів зі збирання та аналізу інформації про операції з грошима та/або іншим майном, що надходить від суб'єктів первинного фінансового моніторингу до суб'єктів державного фінансового моніторингу
Фінансовий моніторинг як інструмент управління фінансами	
Діденко С. В. [41]	система функціонування механізму організаційно-правових заходів суб'єктів державного та первинного рівня фінансового моніторингу, спрямованих на захист банківського сектору від впливу негативних проявів економічних відносин в основі запобігання легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом
Фінансовий моніторинг як інструмент системи управління фінансами на макро- та мікрорівнях	
Коротков Е. М. [77], Литвак Б. Г. [111], Кононенко П. І. [71], Хан Д. [210], Данілочкіна Н. Г. [72], Кизим М. О., Забродський В. А. [172], Олексюк О. С. [129], Плікус І. Й. [175], Бланк І. А. [9]	елемент системи аналізу фінансового стану суб'єкта, етап управлінського циклу, інструмент стратегічного аналізу фінансової діяльності

За своєю економічною природою фінансовий моніторинг є системним процесом, відноситься до поточної форми державного фінансового контролю та дозволяє формувати оперативну звітність за результатами контрольних заходів щодо протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочин-

ним шляхом. Проте дане визначення вказує лише на суб'єктну складову процесу фінансового моніторингу і не враховує його об'єктну складову, а також підсистем забезпечення проведення фінансового моніторингу.

Проведений в роботі аналіз наукових поглядів вітчизняних та закордонних дослідників [19, 20, 21, 34, 41, 77, 129, 171, 175, 210] на сутність фінансового моніторингу довів її неузгодженість, наявність системних протиріч, що обумовлює недосконалість організаційно-правових та інформаційно-аналітичних механізмів його реалізації. Найбільш усталеним в літературі є розуміння фінансового моніторингу як:

- інституційної форми фінансового контролю;
- сукупності заходів щодо протидії та запобігання легалізації доходів, які мають сумнівне походження;
- інструмента управління фінансами;
- інструмента системи управління фінансами на макро- та мікрорівнях.

На основі проведеного дослідження встановлено, що сучасне розуміння фінансового моніторингу як сукупності заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [55], не забезпечує поступального розвитку процесів протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, внаслідок наступних причин:

- не враховано участь міжнародних організацій, підрозділів фінансової розвідки інших країн, нефінансових установ в реалізації функцій з попередження і запобігання легалізації злочинних доходів;
- сучасне розуміння фінансового моніторингу обмежується лише національним рівнем системи фінансового моніторингу, що включає проведення державного та первинного фінансового моніторингу;
- не визначається мета проведення фінансового моніторингу, а головними цільовими напрямками встановлено запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;

- відсутній об'єкт фінансового моніторингу;
- відсутні принципи, на базі яких повинен проводитися фінансовий моніторинг;
- не вказаний перелік заходів, за допомогою яких проводиться фінансовий моніторинг.

Автором доведено обмеженість узагальнених підходів при трактуванні функціонально-змістовного навантаження фінансового моніторингу та запропоновано розуміти його як систему суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків між наднаціональними профільними організаціями, підрозділами фінансових розвідок, суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, ініціаторами фінансових операцій та отримувачами коштів з приводу контролю за формуванням, розподілом, перерозподілом та використанням фінансових ресурсів та рухом відповідної інформації з метою виявлення ознак сумнівності фінансових операцій, ризику використання країни, фінансової установи або її клієнта в процесах легалізації незаконних доходів, а також розроблення комплексу заходів для запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

На рис. 1.4 наведено систему авторського розуміння поняття фінансового моніторингу в рамках проведеного дослідження. Такий підхід, на відміну від існуючих: трактує фінансовий моніторинг не лише як сукупність заходів або діагностичних процедур, а більш широко, – як систему суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків; не обмежує склад учасників фінансового моніторингу лише суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, а враховує також і суб'єктів наднаціонального регулювання, ініціаторів фінансових операцій та отримувачів коштів; передбачає одночасний контроль за рухом фінансових потоків та відповідної інформації; охоплює повний цикл руху фінансових та інформаційних потоків, що супроводжують незаконні операції; враховує всю сукупність заходів з виявлення, діагностики та зменшення ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, тобто базується на засадах ризикоорієнтованого підходу.

Поняття національної системи фінансового моніторингу буде обґрунтовано в підрозділі 1.2. При цьому під наднаціональною системою фінансового моніторингу буде розумітися діяльність будь-яких суб'єктів наднаціонального рівня щодо проведення вказаних у авторському визначенні заходів.

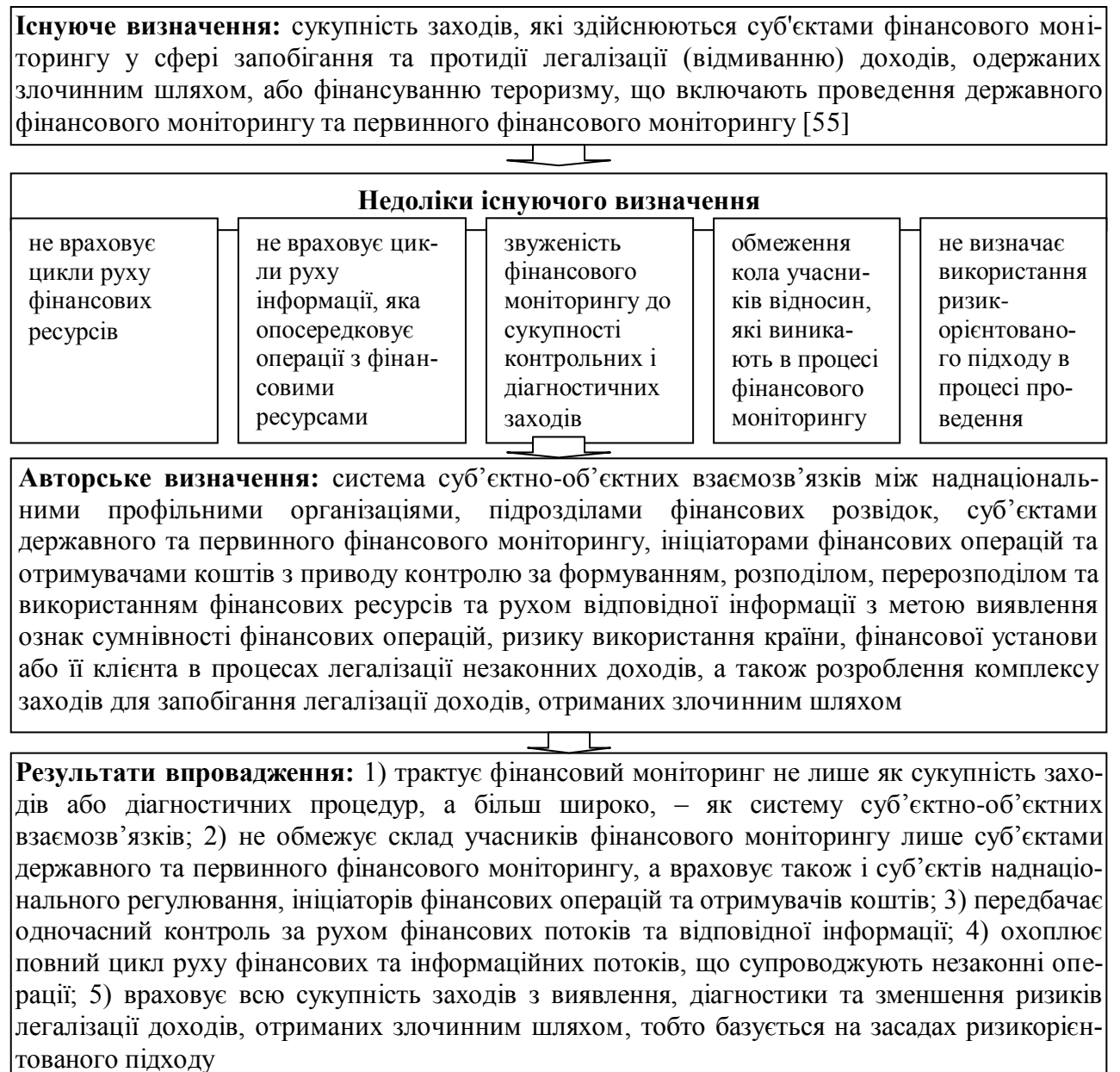

Рисунок 1.4 – Авторський підхід до розуміння поняття «фінансовий моніторинг» (авторська розробка)

Дослідження економічної сутності легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, дозволило виявити негативні наслідки цього процесу та ризику для фінансової безпеки держави, її економічних суб'єктів та громадян. Встановлено, що поступальний розвиток контролю за транснаціональним переміщенням грошових коштів та інших активів, джерел їх походження може бути забезпечений за рахунок проведення фінансового моніторингу на міжнародному, державному та первинному рівнях.

На даний час під суб'єктами фінансового моніторингу розуміють визначений законодавством перелік установ та організацій, що повинні здійснювати в процесі проведення фінансової операції нагляд та контроль за дотриманням вимог законодавства в сфері запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [49, 190, 210]. Проте, на думку автора, даний перелік є досить вузьким, оскільки не враховує деяких учасників даних відносин (клієнтів, експертних суб'єктів господарської діяльності, підрозділів внутрішнього фінансового моніторингу фінансових посередників, міжнародних та регіональних об'єднань в сфері запобігання і протидії легалізації доходів).

Зважаючи на те, що існуючий нині підхід до визначення суб'єктів фінансового моніторингу є занадто вузьким, автором пропонується під суб'єктами фінансового моніторингу розуміти всіх суб'єктів, які володіють ініціативою та засобами для проведення фінансових операцій і мають можливість контролювати правомірність їх проведення на рівні фінансових установ, контрольно-наглядових органів, законодавчих органів та міжнародних профільних організацій в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Таке трактування поняття учасників процесу фінансового моніторингу дасть можливість розширити не лише методичну, але й інформаційну базу для проведення фінансового моніторингу, а також сприятиме встановленню взаємовідносин та причинно-наслідкових зв'язків між суб'єктами фінансового моніторингу.

Під установами слід розуміти фінансові установи відповідно до визначення Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (банки, кредитні спілки, лізингові компанії, довірчі товариства, установи накопичувального пенсійного забезпечення, ломбарди, страхові компанії, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг) [58], а також суб'єктів господарювання, що за своїм статусом не є фінансовими установами, але надають фінансові послуги [55, 59].

Для всіх фінансових посередників ймовірним є ризик бути використаними для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом в процесі проведення фінансових операцій. При цьому під ризиком фінансової установи при здійсненні фінансової операції слід розуміти загрозу для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що можуть бути використані клієнтами при наданні фінансових послуг відповідно до характеру їхньої діяльності для легалізації злочинних доходів [55]. Вважається, що зовнішніми ризиками для фінансових установ є ризики країни, операції, клієнта, а внутрішніми – ризики власників, ризики персоналу, які можуть вчиняти дії, спрямовані на несвоєчасну або неповну протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

На законодавчому рівні визначено, що об'єктом фінансового моніторингу є проведені фінансові операції з активами з певним рівнем ризику участі у легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та будь-яка інформація про події, учасників та активи [55].

В. Є. Мельникова [115] визначає об'єктом фінансового моніторингу відносини, що виникають у сфері економічної діяльності зі сторони суб'єктів грошово-кредитного контролю. При цьому ряд науковців визначають фактичний об'єкт фінансового моніторингу [4, 42, 44] як:

– динаміку кредиторської та дебіторської заборгованості перед контрагентами, банками, бюджетом;

- динамічну зміну розміру статутного та власного капіталу, оборотних та основних активів;
- динамічний рух коштів по рахунках в банку та касі, їх середні залишки, періодичність надходження та витрачання;
- відповідність основних видів діяльності ініціатора фінансових операцій його статутній діяльності.

Згідно перелічених трактувань у фінансовому моніторингу виділяють такі компоненти, як:

- принципи і задачі;
- методи, форми та інструменти;
- організаційну структуру суб'єктів та їх персонал;
- інформацію та засоби її обробки в системі збору, обробки та аналізу.

Важливе місце в забезпеченні фінансового моніторингу відіграють принципи як узагальнені правила його проведення з урахуванням специфіки суб'єктів фінансового моніторингу на різних рівнях. Систематизація наукових здобутків С. А. Буткевича [20, 22], О. Н. Литвиненко та О. Ю. Коваленко [111] дала змогу виділити наступні принципи фінансового моніторингу:

- пріоритетності безпеки життя і здоров'я над фінансово-економічними цілями;
- підконтрольності і підзвітності суб'єктів первинного і державного фінансового моніторингу;
- рівності економічних інтересів усіх учасників фінансової операції;
- виділення підстав проведення фінансового моніторингу;
- об'єктивності, відкритості, системності та неупередженості в процесі фінансового моніторингу;
- відсутності дублювання повноважень суб'єктами фінансового моніторингу;
- відповідальності за порушення законодавства в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

- виконання міжнародних угод в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- жорсткість правил ідентифікації клієнтів «знай свого клієнта»;
- визначення граничного розміру операцій, які підлягають фінансовому моніторингу;
- визначення критеріїв сумнівності фінансових операцій для проведення обов'язкового і внутрішнього фінансового моніторингу;
- збору та передачі в компетентні органи інформації про підозрілі фінансові операції;
- забезпечення оперативного інформаційного обміну та безпеки передачі даних;
- надійність інформаційно-технологічної систем збору та передачі інформації.

Наведені принципи фінансового моніторингу дають змогу коротко визначати основні правила його організації та проведення суб'єктами різних рівнів та сфер фінансових послуг на єдиній методологічній основі. Світовий досвід та практика організації фінансового моніторингу також мають базуватися на міжнародних принципах, що були запропоновані у вигляді правил Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [229]:

- карне переслідування в країні за легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом;
- дотримання стандартів Палермської і Віденської конвенцій щодо доведення фактів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- затвердження повноважень спеціального органу для проведення розслідувань фактів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- законодавче забезпечення фінансового моніторингу повинне водночас забезпечувати дотримання банківської таємниці та рекомендацій FATF;
- заборона фінансовим установам відкриття фіктивних рахунків та рахунків на підставних осіб;

- введення додаткових правил обачності щодо фінансових операцій за прямою або опосередкованою участю політичних діячів;
- введення додаткових правил обачності щодо закордонних банківських послуг та клієнтів;
- підвищення уваги до фінансових операцій з використанням новітніх інформаційних систем та технологій;
- у разі використання посередників при проведенні фінансових операцій вони повинні забезпечити достатній рівень фінансового моніторингу;
- збереження протягом п'яти років інформації та облікових даних щодо внутрішніх і міжнародних фінансових послуг;
- звернення уваги на значні фінансові операції та операції без явної економічної мети;
- додаткові вимоги щодо організації фінансового моніторингу та включення до суб'єктів фінансового моніторингу казино, агентів з питань нерухомості, трастів і посередників, торговців дорогоцінним камінням та дорогоцінними металами, юристів, нотаріусів, бухгалтерів, аудиторів, інших професійних осіб, що володіють інформацією про операції, які можуть бути включені до процесу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- у разі існування вмотивованої підозри щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму фінансовим установам необхідно негайно повідомити про даний факт національний підрозділ фінансової розвідки;
- юридичний захист відповідальних працівників фінансових установ від переслідування за розкриття банківської та комерційної таємниці у процесі виконання ними заходів фінансового моніторингу;
- розробка внутрішніх програм запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму в фінансових установах;
- застосування адекватних заходів покарання за участь у процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;

- заборона роботи фінансових установ, що брали участь у процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- застосування правил контролю за транскордонним переміщенням готівкових коштів;
- застосування правил протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму установами, що можуть бути використані для проведення фінансового моніторингу;
- застосування особливих правил фінансового моніторингу до клієнтів, країни реєстрації яких віднесені FATF до переліку тих, що недостатнім чином проводяться заходи з протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- застосування особливих правил фінансового моніторингу у філіях, відділеннях та представництвах в країнах, що віднесені FATF до переліку країн, які недостатнім чином проводяться заходи з протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- адекватне регулювання діяльності фінансових посередників в частині виконання ними повноважень в сфері фінансового моніторингу;
- застосування регулятивних та наглядових заходів до нефінансових підприємств, що можуть бути залучені до процесу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- розробка компетентними органами країни в сфері фінансового моніторингу рекомендацій фінансовим посередникам та нефінансовим установами щодо потенційного проведення легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- відповідальність уповноважених органів з повноваженнями проведення фінансового моніторингу та їх посадових осіб за участь і розслідування фактів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;

- забезпечення доступу підрозділів фінансових розвідок до інформації в процесі розслідування можливого процесу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- наявність механізму міжнародної співпраці у сфері запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- оцінка уповноваженими підрозділами фінансової розвідки ефективності заходів з протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- запобігання проведенню операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму юридичними особами;
- запобігання проведенню операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму трастами та посередниками;
- негайне законодавче затвердження провідних рекомендацій міжнародних організацій в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму на національному рівні;
- правова допомога та інформаційний обмін між країнами в процесі виявлення та розслідування операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- створення спеціального уповноваженого органу у вигляді підрозділів фінансових розвідок, що буде проводити інформаційний обмін та виявлення фактів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- затвердження правил екстрадиції учасників операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- проведення національними підрозділом фінансової розвідки найбільш широкого співробітництва з аналогічними підрозділами інших держав.

Дані рекомендації дають змогу побудувати національну систему фінансового моніторингу найбільш повно та об'єктивно, що забезпечить його превентивний характер.

Узагальнюючи наукові погляди дослідників [176, 188] щодо методів та прийомів фінансового моніторингу, можемо виділити наступні їх види:

- 1) обов'язкові процедури внутрішнього моніторингу:
 - програми здійснення внутрішнього моніторингу та визначення відповідальних осіб;
 - правила внутрішнього фінансового моніторингу;
- 2) процедури обов'язкового фінансового моніторингу;
- 3) заборона інформування клієнтів про заходи фінансового моніторингу щодо досліджуваних ініціаторів.

Крім того, світові стандарти фінансового моніторингу включають наступні методи та прийоми фінансового моніторингу, що можна використовувати за наслідками його проведення:

- визначення розмірів та вартості доходів, які були легалізовані, для проведення їх конфіскації;
- тимчасове замороження та арешт активів, які були легалізовані, або беруть участь у процесі легалізації;
- проведення заходів щодо відчуження власності, що була отримана внаслідок легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- здійснення всього спектру заходів з доведення участі особи або групи осіб у процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

За інструментарієм (формою) проведення О. Н. Литвиненко та О. Ю. Коваленко [111] фінансовий моніторинг розглядають як:

- добровільне подання інформації фізичними особами-клієнтами фінансових установ;
- податкова та фінансова звітність суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб;
- оперативна діяльність підрозділів фінансових розвідок;
- моніторинг в рамках спеціальних професійних утворень та саморегулювальних організацій;
- зовнішні аудиторські перевірки;

- виїзні перевірки компаній та банків органами нагляду;
- внутрішній аудит легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

На даний час у вітчизняній теорії фінансового контролю виділення рівнів взаємовідносин між суб'єктами фінансового моніторингу має нормативний характер [5, 201, 213, 216]. Разом з тим слід зазначити, що особливості легалізації злочинних доходів та фінансового моніторингу вказують на ширший спектр взаємодії не лише в процесі проведення фінансової операції, але й під час забезпечення фінансового моніторингу. Встановлено, що на законодавчому рівні виділено два види фінансового моніторингу за його суб'єктним складом: обов'язковий, що проводиться державними органами, та первинний, що проводиться посередниками фінансових операцій. В свою чергу первинний фінансовий моніторинг ділиться на наступні рівні:

- фінансовий моніторинг ринку банківських послуг,
- фінансовий моніторинг фондового ринку;
- фінансовий моніторинг ринку фінансових операцій [188].

При цьому відзначається, що до складу суб'єктів фінансового моніторингу включаються: суб'єкти державного фінансового моніторингу як органи нагляду та регулювання у фінансовій сфері, суб'єкти первинного фінансового моніторингу як суб'єкти надання інформації та фінансові інституції, контроль над якими здійснюють правоохоронні органи. Останні забезпечують правоохоронну діяльність щодо можливих операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Рішення щодо направлення узагальнених матеріалів на правоохоронне розслідування приймає фінансова розвідка (в Україні – Державна служба фінансового моніторингу України).

На думку Є. В. Павліченко, специфікою фінансового моніторингу є взаємопов'язаність двох його рівнів: виявлення відповідно до законодавчих положень ознак сумнівності операцій; перевірка даних операцій щодо їх сумнівності [173].

За результатами аналізу теоретичних основ функціонування фінансового моніторингу, виникнення та розвитку процесів легалізації злочинних

доходів, їх впливу на соціально-економічний розвиток країни та економічної сутності фінансового моніторингу автор сформував власне визначення фінансового моніторингу. Вважаємо, що фінансовий моніторинг слід розглядати як систему економічних відносин між наднаціональними профільними організаціями з фінансового моніторингу, підрозділами фінансової розвідки, суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, а також ініціаторами фінансових операцій з приводу контролю за формуванням, розподілом, перерозподілом та використанням фінансових ресурсів та рухом відповідної інформації з метою виявлення ознак сумнівності фінансових операцій та ризику використання країни, фінансової установи або її клієнта в процесах легалізації незаконних доходів, а також розроблення комплексу заходів для запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

1.2 Концептуальні основи побудови національної та наднаціональної систем фінансового моніторингу

Ефективність системи фінансового моніторингу в будь-якій країні та дієвість роботи спеціалізованих органів в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, визначається специфікою побудови системи фінансового моніторингу, яка включає в себе як нормативну (законодавчу), організаційну, методичну, кадрову складову, так і механізми взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу.

Для розуміння логічної побудови та функціонування суб'єктів фінансового моніторингу визначимо особливості взаємодії учасників системи запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. На даний час не існує визначення поняття системи фінансового моніторингу з методологічної точки зору, оскільки в законодавстві визначається лише по-

няття системи фінансового моніторингу з точки зору відповідальних суб'єктів фінансового моніторингу. Так, законодавчо система фінансового моніторингу визначається як сукупність суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу [55].

При цьому вказується, що до складу суб'єктів первинного фінансового моніторингу включаються банки, компанії з управління активами, фондові та товарні біржі, ломбарди, страховики, торговці дорогоцінними камінням і металами, організатори азартних ігор та лотерей, аудитори, адвокати, нотаріуси, оператори поштового зв'язку, підприємці, що надають юридичні, бухгалтерські та консалтингові послуги та інші. До спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу належать суб'єкти підприємницької діяльності, що надають юридичні, бухгалтерські, консалтингові та інші послуги.

До складу суб'єктів державного фінансового моніторингу включаються:

- підрозділ фінансової розвідки (Державна служба фінансового моніторингу України);
- Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство доходів і зборів України [55].

Аналіз наукових підходів до розуміння поняття «система фінансового моніторингу» дозволив автору розглядати систему фінансового моніторингу як:

- інструмент стратегічного управління фінансовою системою [24, 44, 75];
- складову фінансового контролю суб'єктів фінансової системи [174, 190, 210];

– можливість відстеження процесів у виробничій та фінансовій сфері [192, 213].

Слід відмітити, що дане трактування поняття національної системи фінансового моніторингу, на думку автора, має ряд недоліків:

– обмежується коло суб'єктів фінансового моніторингу з урахуванням економічної сутності фінансового моніторингу;

– система фінансового моніторингу розглядається за рівнями інституцій, проте не визначено рівнів забезпечення національної системи фінансового моніторингу;

– не визначається мета національної системи фінансового моніторингу.

Систематизація напрацювань з досліджуваної проблематики довела, що національна система фінансового моніторингу сьогодні розглядається переважно з точки зору інституційного підходу, тобто як сукупність суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу, що акцентує увагу лише на архітектоніці національної системи фінансового моніторингу. Такий підхід не дозволяє врахувати об'єктивні закономірності функціональної, суб'єктно-об'єктної та предметно-цільової взаємодії її структурних елементів, причинно-наслідкові зв'язки та узгодженість інтересів всіх зацікавлених сторін.

За пропозицією автора, національну систему фінансового моніторингу слід розуміти як структурований та узгоджений комплекс підсистем функціонального (функції, методи, інструменти), процесно-цільового (мета, завдання, принципи), організаційного (суб'єкти, об'єкти), нормативно-правового, методичного та інформаційного забезпечення процесу контролю за рухом фінансових та інформаційних потоків у межах компетенції уповноважених органів країни з метою підтримання національного фінансового суверенітету, забезпечення гнучкості та цілісності процесу запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Структурування понятійно-категоріального апарату щодо авторського визначення поняття «національна система фінансового моніторингу» дозволило згрупувати існуюче і пропоноване визначення та виділити переваги останнього, що наведено на рис. 1.5.

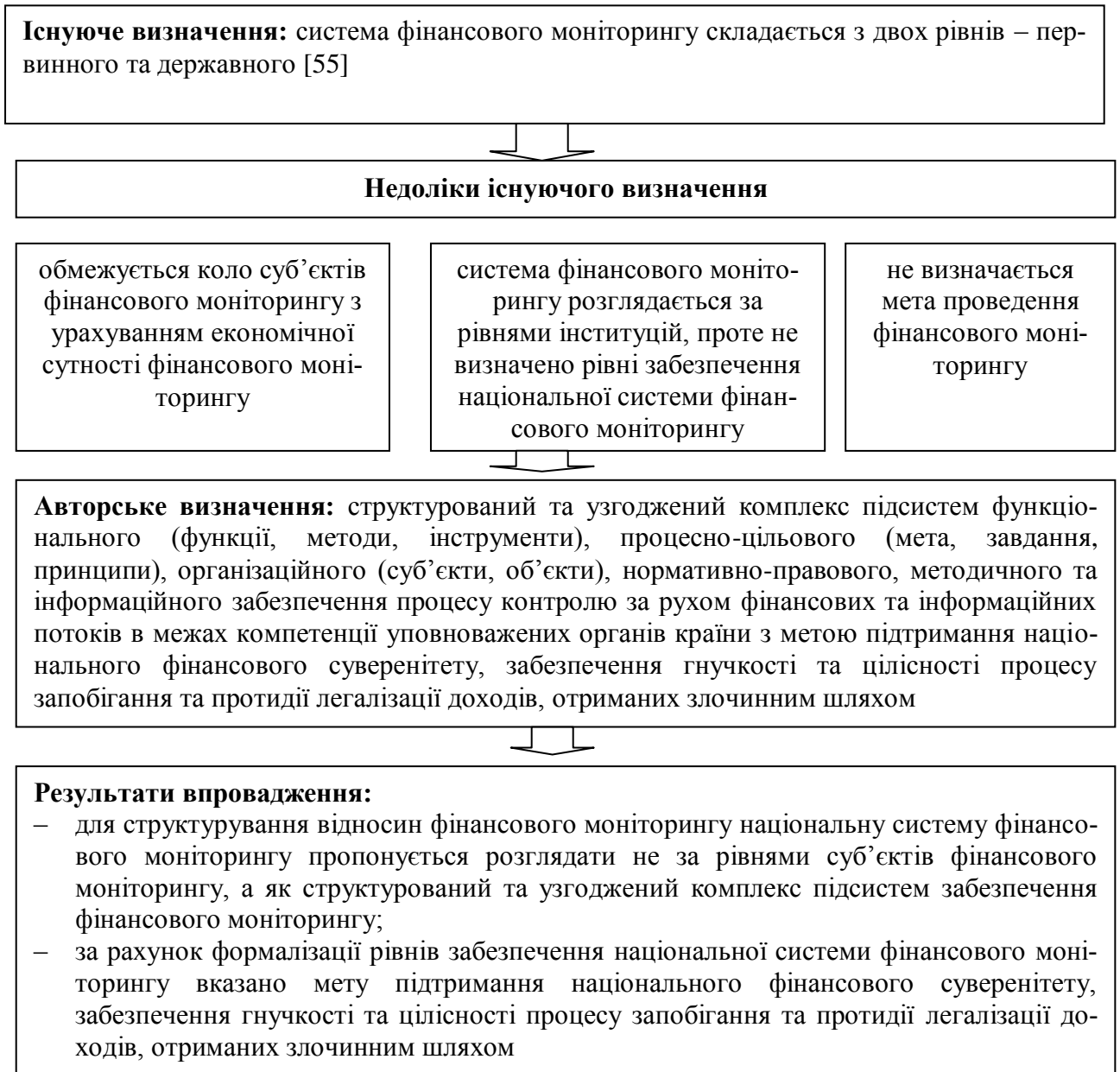

Рисунок 1.5 – Авторське визначення поняття «національна система фінансового моніторингу» (авторська розробка)

Наведене авторське визначення поняття національної системи фінансового моніторингу дозволяє досягти наступних цілей:

- для структурування відносин фінансового моніторингу національну систему фінансового моніторингу пропонується розглядати не за рівнями його суб'єктів, а як структурований та узгоджений комплекс підсистем забезпечення національної системи фінансового моніторингу;

- за рахунок формалізації рівнів забезпечення національної системи фінансового моніторингу вказано мету фінансового моніторингу як забезпечення гнучкості та цілісності контролю за рухом фінансових та інформаційних потоків в сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Метою національної системи фінансового моніторингу є протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. В той же час визначається, що метою розвитку системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є:

- забезпечення інформаційної прозорості фінансової системи;
- підвищення інвестиційної привабливості економіки для інвесторів;
- покращення міжнародного іміджу країни;
- детінізація і декриміналізація економічних відносин;
- збільшення кореспондентських відносин фінансових установ країни з установами країн-членів FATF;
- наповнення дохідної частини державного бюджету.

Дана мета вказує на необхідність створення умов для ефективного функціонування системи фінансового моніторингу, оскільки ця система охоплює не лише регулятори, але й фінансову систему країни загалом. Враховуючи мету протидії легалізації доходів, можна виділити наступні задачі системи фінансового моніторингу:

- запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом;
- запобігання та протидія фінансуванню тероризму.

Узагальнюючи погляди окремих дослідників на задачі системи фінансового моніторингу [48, 50, 52], вважаємо за необхідне розширити перелік задач системи фінансового моніторингу та включити до їх складу:

- розробку належної правової системи;
- формування адекватної системи з високим ступенем координації діяльності відповідних органів;
- посилення нагляду за фінансовими інститутами;
- розширення інформаційного обміну між підрозділами фінансових розвідок;
- використання міжнародного досвіду в протидії легалізації доходів.

Автором встановлено, що дані задачі є основними і визначають головні напрямки діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, а також реалізуються на основі принципів. Структурно національну систему фінансового моніторингу можна представити наступним чином (рис. 1.6).

В складі системи фінансового моніторингу слід виділяти організаційну складову (економічний механізм фінансового моніторингу) та інституційну складову (суб'єкти відносин, що виникають в процесі здійснення фінансової операції і забезпечення контролю за нею). Згідно з міжнародними принципами до складу об'єктів фінансового моніторингу включаються як ініціатори та учасники сумнівних операцій, так і самі операції, що забезпечує реалізацію принципу об'єктно-суб'єктного контролю за рухом грошових коштів та інших активів.

Оскільки автором запропоновано розглядати національну систему фінансового моніторингу як сукупність структурованого та узгодженого комплексу підсистем забезпечення процесу контролю за рухом фінансових та інформаційних потоків в межах компетенції уповноважених органів країни, розглянемо склад даних підсистем.

В рамках функціонального забезпечення виділено функції (регулююча, контрольна, превентивна, нормативна, захисна, координаційна, інформативна), методи (методи обов'язкового фінансового моніторингу (аналіз, спо-

Рисунок 1.6 – Концептуальна схема побудови національної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

стереження, діагностика, групування, систематизація та ін.), внутрішнього фінансового моніторингу (моделювання, діагностика, контроль, скорингова та експертна оцінки та ін.), інструменти (ідентифікація клієнта, реєстрація фінансової інформації, збір та аналіз інформації про ініціатора фінансової репутації, «замороження» коштів, арешт коштів, відчуження коштів, призупинення виконання фінансової операції) національної системи фінансового моніторингу.

В межах процесно-цільового забезпечення виділено мету (забезпечення та підтримання фінансового суверенітету країни, захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, запобігання та протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом), завдання (декриміналізація та детінізація економічних відносин; підвищення інвестиційної привабливості економіки країни; формування позитивного міжнародного іміджу країни; удосконалення засобів моніторингу фінансових потоків та протидії нелегальному відтоку капіталів за кордон) і принципи (економічна ефективність, спеціалізація, законність, захист фінансової таємниці клієнта, уникнення конфлікту інтересів, обов'язковість, справедливість, узгодженість, адаптивність, транспарентність) національної системи фінансового моніторингу.

В рамках організаційного забезпечення виділено суб'єкти (національний підрозділ фінансової розвідки (в Україні – Державна служба фінансового моніторингу України); суб'єкти державного фінансового моніторингу (в Україні – Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство доходів і зборів України); суб'єкти первинного фінансового моніторингу (в Україні – банки, компанії з управління активами, фондові та товарні біржі, ломбарди, страховики, торговці дорогоцінним камінням і металами, організатори азартних ігор та лотерей, аудитори, адвокати, нотаріуси, оператори поштового

зв'язку, підприємці, що надають юридичні, бухгалтерські та консалтингові послуги та ін.) і об'єкти (ініціатор операції та отримувач коштів (фінансовий стан, ділова репутація, країна реєстрації), фінансова операція (розмір, валюта, країни здійснення, ціль, інструменти, тривалість)) національної системи фінансового моніторингу.

До складу нормативно-правового забезпечення включаються міжнародні рекомендації та стандарти фінансового моніторингу (наприклад, Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (рекомендації FATF) тощо), національні кодекси (наприклад, Господарський, Податковий, Кримінальний), закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів та регуляторів у межах їх повноважень щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, накази національного підрозділу фінансової розвідки, внутрішні положення суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Серед методичного забезпечення виділено методичні рекомендації щодо організації фінансового моніторингу, механізму протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (для банків та небанківських установ), порівняння доходів та витрат об'єкта фінансового моніторингу, оцінювання ризику використання фінансової установи в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, оцінювання ділової репутації ініціатора фінансової операції, оцінювання ризиків використання країни та клієнта у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Інформаційне забезпечення включає інформаційні потоки, що опосередковують дані про фінансову операцію, її ініціатора, отримувача коштів та контрагентів (пов'язаних осіб), інформаційні системи первинного та державного фінансового моніторингу (наприклад, Єдина державна інформаційна система, мультисервісна автоматизована система ФІННЕТ).

В складі суб'єктів національної системи фінансового моніторингу еволюційно виділено підрозділи фінансової розвідки як спеціально

уповноважені органи, які контролюють функціонування національної системи фінансового моніторингу загалом (рис. 1.7).

Рисунок 1.7 – Суб'єкти державного та первинного фінансового моніторингу (складено автором на основі [55])

Створення спеціалізованих уповноважених органів підрозділу фінансового моніторингу було пов'язано насамперед з тим, що в процесі загострення боротьби з легалізацією злочинних доходів існуючі правоохоронні органи мали обмежений доступ до фінансової інформації. Узагальнення сучасного стану інституційної побудови національної системи фінансового моніторингу дозволило автору розглядати два рівні суб'єктів фінансового моніторингу:

- підрозділ фінансової розвідки і суб'єкти державного фінансового моніторингу;
- суб'єкти первинного фінансового моніторингу.

В 2002 році на вимогу міжнародних інституцій в Україні було створено національну систему фінансового моніторингу на базі Державного комітету фінансового моніторингу України, який згодом було реорганізовано в Державну службу фінансового моніторингу України.

До складу суб'єктів національної системи фінансового моніторингу входять первинні та державні суб'єкти фінансового моніторингу. При цьому зазвичай до переліку державних суб'єктів фінансового моніторингу включено підрозділи фінансової розвідки та окремі регулятори фінансової системи (центральный банк, регулятори в сфері обігу цінних паперів та фінансових послуг, суб'єкти виконавчої влади у сфері регулювання транспорту, зв'язку, юстиції, фінансів). В той же час до переліку первинних суб'єктів фінансового моніторингу включаються як фінансові посередники, так і нефінансові підприємства. Загальну законодавчу базу в сфері регулювання національної системи фінансового моніторингу формує законодавчий орган держави у вигляді парламенту.

На рівні державного фінансового моніторингу розробляються галузеві рекомендації щодо протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, з урахуванням специфіки надання фінансових послуг або проведення фінансових операцій (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Рівні законодавчого забезпечення регулювання національної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

Рівень	Нормативні акти
Наднаціональний рівень	Міжнародні конвенції: Віденська конвенція ООН від 19 грудня 1988 р.; Конвенція Ради Європи 1990 р. «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів одержаних злочинним шляхом» [27]
	Міжнародні директиви: Директива Європейського Економічного Союзу (ЄЕС) «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей» (91/308/ЄЕС) від 10.06.1991 р. [40]
	Міжнародні принципи та стандарти: Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму(рекомендації FATF) [229]
Національний рівень	Кодекси: Цивільний, Господарський, Кримінальний кодекси України
	Закони України: «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 р. № 249-IV [55]
	Постанови, Укази, Накази: Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом» від 19.07.2001 р. № 532/2001, «Про участь України в Євразійській групі з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму» від 30.09.2004 р. № 1156/2004, Постанова Кабінету Міністрів України Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про затвердження плану заходів на 2012 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.12.2011 р. № 1379, «Про Єдину державну інформаційну систему у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму» від 10.12.2003 р. № 1896, Наказ Держфінмоніторингу України від 01.10.2012 р. №139 «Щодо переліку країн (територій), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що здійснюють діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму»
Мікрорівень	Внутрішні положення: положення про організацію служби фінансового моніторингу, положення про правила проведення фінансового моніторингу

Відповідно до міжнародних принципів в кожній країні визначається спеціально уповноважений орган, що виконує повноваження підрозділу фінансової розвідки в сфері фінансового моніторингу. При цьому повноваження, завдання, підпорядкованість даного підрозділу фінансової ро-

звідки залежать від типу моделі національної системи фінансового моніторингу. Побудова національної системи фінансового моніторингу і її робота базуються на основі принципів національної системи фінансового моніторингу. В Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки [73] визначено основні принципи протидії легалізації доходів в коротко- та довгостроковому періоді, а саме:

- верховенства права;
- системності;
- пріоритету захисту прав людини;
- комплексності;
- наукової обґрунтованості;
- орієнтації на кінцевий результат та відповідності потребам часу;
- активного співробітництва з іноземними державами.

Крім того, виділяються принципи економічної ефективності, спеціалізації, законності, захисту фінансової таємниці клієнта, уникнення конфлікту інтересів, обов'язковості [73, 200].

Узагальнення наукової літератури з питань функціонування національної системи фінансового моніторингу в різних країнах світу дозволяє стверджувати, що існуюча система принципів, на яких має базуватися її діяльність, є неповною. Разом з тим не визначається саме поняття «принцип системи фінансового моніторингу», а зазначені принципи характеризують необхідні умови розвитку системи фінансового моніторингу в Україні та не мають дефініції. Тому виникають проблеми в розумінні та трактуванні принципів розвитку системи фінансового моніторингу. Особливо це стосується актуалізації їх направлення на забезпечення ефективної координації діяльності органів фінансового моніторингу, правоохоронних органів, міжнародних установ та організацій в сфері протидії легалізації доходів, що викликає необхідність виділення саме принципів фінансового моніторингу та їх авторського трактування.

На думку автора, принцип фінансового моніторингу – це правило, яким слід керуватися при організації та проведенні фінансового моніторингу операцій суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу з урахуванням архітектури національної системи фінансового моніторингу. На основі узагальнення наведених вище точок зору автором запропоновано сукупність принципів системи фінансового моніторингу (рисунок 1.8).

Рисунок 1.8 – Принципи національної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

Автором обґрунтовано можливість та доцільність доповнення її наступними принципами: справедливість (недопущення проявів фінансової дискримінації), узгодженість (скоординована взаємодія між суб'єктами різних рівнів фінансового моніторингу), адаптивність (швидка реакція національної системи фінансового моніторингу на зміни в економічному, соціальному та політичному розвитку країни), транспарентність (забезпечення

багатостороннього обміну інформацією між суб'єктами фінансового моніторингу на національному та міжнародному рівнях).

Принципи та задачі системи фінансового моніторингу варіюють в залежності від рівня законодавчої та інформаційної прозорості фінансової системи країни, складу та структури банківської та небанківської системи і регуляторів, рівня розвитку інститутів влади та життя населення. Загальнови-знаними є тенденції провідного досвіду протидії легалізації доходів в високорозвинених країнах, в той час, як в країнах, що розвиваються, принци-пи та задачі системи фінансового моніторингу є більш декларативними та нормативними, а реальний механізм та взаємодія суб'єктів фінансового моні-торингу не забезпечують побудови ефективної системи протидії легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму. При цьому деякі країни не забезпечують достатнього рівня запобігання і протидії легалізації доходів з метою свого економічного розвитку, оскільки встановлені режими зниженого оподаткування, існування офшорних зон, інформаційна закритість фінансової системи впливають на притік іноземного капіталу, в тому числі і доходів, що легалізуються, в економіки даних країн.

Пізніше співпраця підрозділів фінансових розвідок вилилась у створення спільних організацій (Егмонт) та визначення єдиних рекомендацій для протидії легалізації доходів. З часом набула актуальності участь підрозділів фінансових розвідок в процесі боротьби з фінансуванням тероризму. З метою запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в країнах світу використовують адміністративно-правовий механізм, від якого залежить результативність попередження, виявлення та усунення правопо-рушень у сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Незважаючи на функціонування національних систем фінансового мо-ніторингу, транснаціоналізація потоків капіталу та входження у процеси легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, суб'єктів з різних країн зумовили необхідність створення наднаціональних інституцій. Створення спеціальної наднаціональної системи фінансового моніторингу, яка побудо-

вана на діяльності міжнародних і регіональних організацій та національних систем фінансового моніторингу окремих країн, сприяє поглибленню міжнародної співпраці між усіма суб'єктами даної системи. Враховуючи структурну побудову та функції наднаціональної системи фінансового моніторингу, її можна розглядати як специфічне інституційне утворення, що здійснює мегарегулювання процесів запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму, рекомендації якого для кожної країни є обов'язковими до виконання незалежно від участі країни в окремих міжнародних інституціях наднаціональної системи фінансового моніторингу.

Основні історичні віхи формування наднаціональної системи фінансового моніторингу та розвиток національної системи фінансового моніторингу в Україні можна зобразити за допомогою табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Історичні віхи формування наднаціональної системи фінансового моніторингу та розвиток національної системи фінансового моніторингу в Україні (складено автором на основі [55, 135, 147])

Дата	Подія
1989	створення міжнародної організації Групи з розробки фінансових заходів (FATF)
1990	Затвердження Міжнародних стандартів з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (рекомендацій FATF)
	Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом
1995	створення Егмонтської групи
1997	створення Спеціального комітету експертів Ради Європи з взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму MONEYVAL
1999	Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму
2000	створення 4 груп з оцінки відповідності фінансового моніторингу рекомендаціям FATF по географічних регіонах світу
	Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності
2001	внесення до списку країн, організація фінансового моніторингу в яких не відповідає рекомендаціям FATF, України
2002	затвердження єдиної методології реалізації Міжнародних стандартів з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (рекомендацій FATF)
	Прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»
2003	Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції

1	2
2004	виключення України зі списку країн, організація фінансового моніторингу в яких не відповідає рекомендаціям FATF
2005	Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму Директива європейського парламенту та ради Європейського Союзу «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму»
2011	реорганізація Державного комітету фінансового моніторингу України в Державну службу фінансового моніторингу України та зміна територіальної структури Державної служби фінансового моніторингу України
2009-2012	проведення низки розслідувань щодо недотримання вимог організації фінансового моніторингу банками Швейцарії з подальшим відкликанням їх банківських ліцензій та накладанням штрафних санкцій

В даний час фактично відсутня єдина міжнародна організація в сфері фінансового моніторингу, яка була б повноважним представником наднаціональної системи фінансового моніторингу, а сама ця система має трирівневу архітектуру:

- міжнародні організації в сфері запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- регіональні організації запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- національні системи фінансового моніторингу.

Наднаціональну систему протидії легалізації доходів та фінансування тероризму можна зобразити як сукупність міжнародних організацій, регіональних об'єднань та національних підрозділів фінансової розвідки. Концептуальний підхід до побудови наднаціональної системи фінансового моніторингу, виділений автором, засвідчив непряме входження національної системи фінансового моніторингу до наднаціональної системи фінансового моніторингу незалежно від рівня розвитку національної системи фінансового моніторингу та ефективності її діяльності (рис. 1.9).

Формування міжурядових органів у сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, не передбачає обов'язкової участі кожної національної системи фінансового моніторингу, проте навіть у

випадку неучасті національної системи фінансового моніторингу в міжнародній організації для даної країни є обов'язковими до виконання міжнародні рекомендації, стандарти та принципи фінансового моніторингу.

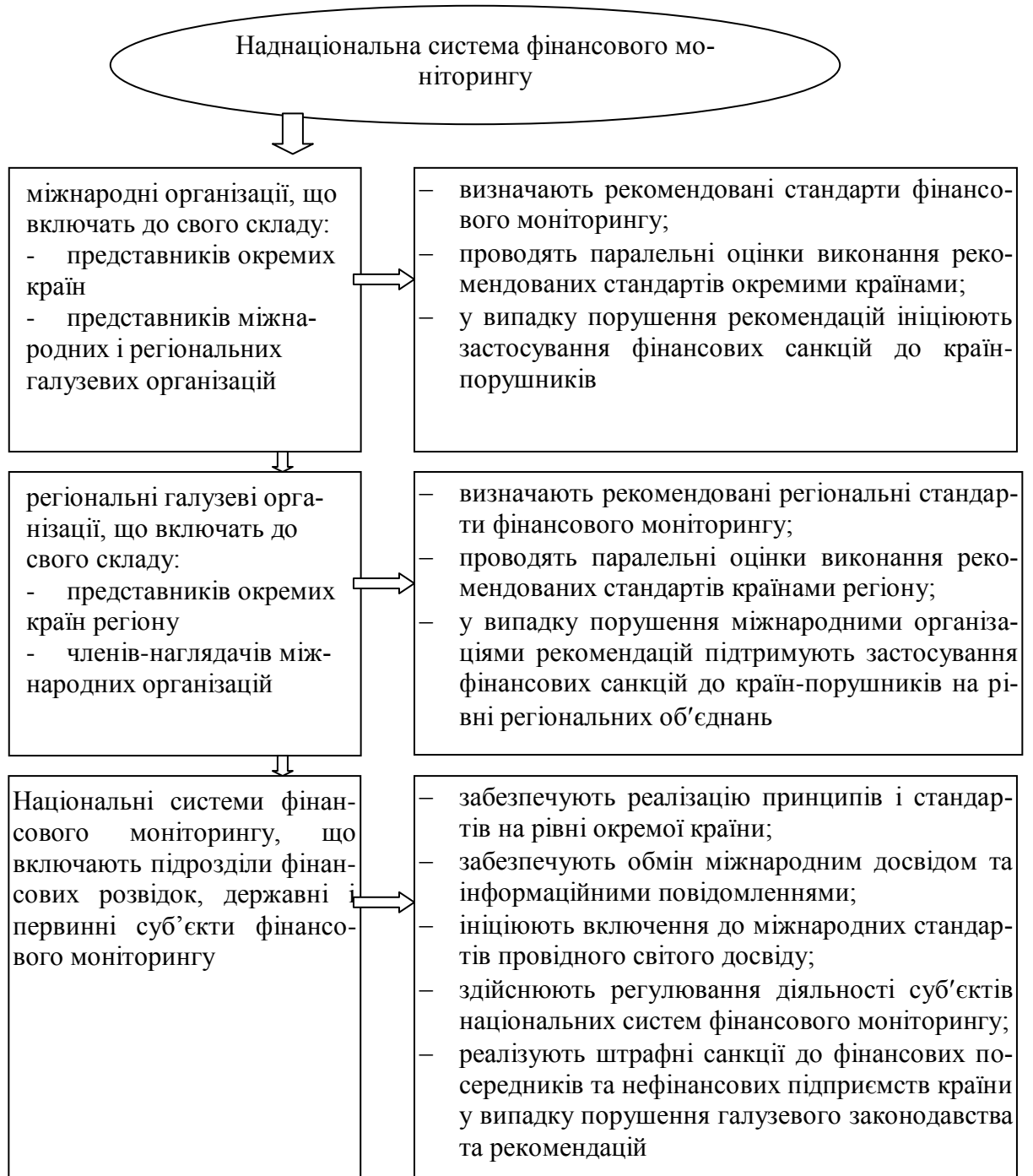

Рисунок 1.9 – Концептуальний підхід до побудови наднаціональної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

В умовах розвитку світової фінансової кризи особливо активізувалися процеси легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в тому числі з використанням країн, які надають податкові пільги. В Європі серед таких країн: Болгарія, Андорра, Гібралтар, Кампійон (Італія), Джерсі, Люксембург, Кіпр, Монако, Швейцарія, Ліхтенштейн, Гернсі; в Азії – Австралія; в арабo-африканському регіоні – Оман, Ліберія, Сейшельські острови, Кувейт, Лівія, Ангола, Дубай, Бахрейн, Абу-Дабі. За оцінками Міжнародного валютного фонду [137], обсяг легалізованих доходів складає 2-5% світового валового внутрішнього продукту, що свідчить про актуальність досліджуваної теми не лише в національному, але й у міжнародному вимірі.

З одного боку провідні міжнародні установи та організації в сфері протидії легалізації доходів можуть інформувати світову громадськість, інвесторів, інших осіб про стан протидії легалізації доходів в окремих країнах шляхом формування рейтингової системи та вживати запобіжні заходи відносно них, а з іншого – провідні міжнародні установи та організації в сфері протидії легалізації доходів можуть акцентувати увагу на діяльності окремих фінансових установ, що беруть участь в процесі легалізації доходів та фінансуванні тероризму, та вживати не лише запобіжних, але й адміністративних заходів щодо їх фінансових ресурсів в інших фінансових установах. Так, в 2011-2012 рр. відбулося розслідування справ щодо діяльності швейцарського банку Wegelin and Co, який функціонував з 1741 року. Було встановлено факти недостатнього забезпечення процесу фінансового моніторингу і превалювання захисту інтересів клієнтів над інтересами реалізації повноважень в сфері фінансового моніторингу. Накладено штраф в розмірі 57 млн. дол. США та оголошено процес ліквідації банку.

Наднаціональна система фінансового моніторингу є інституційною основою фінансового моніторингу, в рамках якої функціонує фінансовий моніторинг повного циклу: формування положень законодавчого забезпечення, планування стратегічних, тактичних та оперативних напрямків розвитку системи фінансового моніторингу, управління фінансовим моніторингом на

регіональному та національному рівнях, мотивація фінансових установ до прагматичного виконання повноважень протидії легалізації злочинних доходів, а підрозділів фінансової розвідки інших країн – до продуктивного інформаційного обміну та координаційної спрямованості діяльності, контроль за діяльністю окремих фінансових посередників та перевірка повідомлень про підозрілі фінансові операції.

При цьому для забезпечення міжнародного співробітництва та обміну інформацією між національною системою фінансового моніторингу та підрозділами іноземних систем і міжнародними інституціями мають бути застосовані принципи взаємності чи власної ініціативи. Наведена структура наднаціональної системи фінансового моніторингу дозволила автору виділити три складові системи за об'єктним складом (рис. 1.10):

- на найвищому рівні знаходяться міжнародні організації, які визначають міжнародні стандарти у сфері протидії легалізації доходів та фінансування тероризму. При цьому пріоритетне значення в організації координації міжнародних, регіональних та національних інституцій в сфері протидії легалізації доходів мають саме інституції даної групи;

- на регіональному рівні проводиться координація діяльності регіональних організацій та протидія легалізації доходів на рівні окремих регіонів світу. При цьому пріоритетними напрямками є взаємна оцінка членів груп щодо відповідності Міжнародним стандартам з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (рекомендаціям FATF) та особливостей легалізації доходів і методів боротьби з нею в окремих регіонах;

- на національному рівні процесом протидії легалізації доходів займаються підрозділи фінансової розвідки, як основа національних систем фінансового моніторингу.

Визначено, що акцент в міжнародному співробітництві в сфері протидії легалізації доходів ставиться не лише на розробку та впровадження спільних принципів протидії легалізації доходів, але й на налагодження ефективного інформаційного обміну між спеціалізованими учасниками в даній сфері.

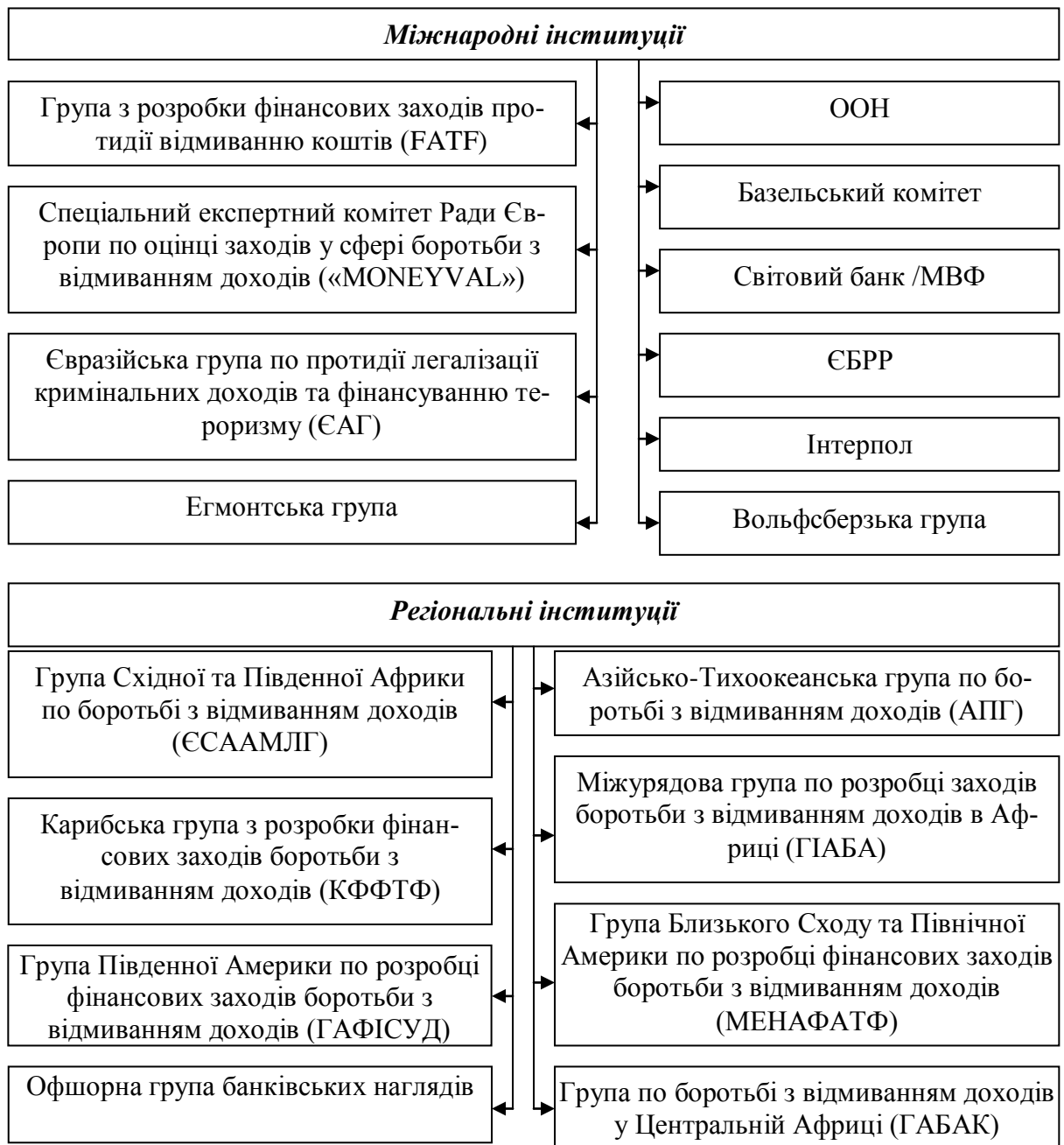

Рисунок 1.10 – Суб’єкти наднаціональної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

Наприклад, в рамках Егмонтської групи розроблено Принципи інформаційного обміну між підрозділами фінансових розвідок країн-учасників, що направлені на прискорення процесів інформаційного обміну та попередження конфліктних ситуацій. Для цього використовується захищена інформаційно-комп’ютерна мережа «Егмонт», яку адмініструє орган фінансової розвідки США – Група правового нагляду за фінансовими злочинами (FinCEN).

За результатами проведеного аналізу концептуальної основи побудови національної та наднаціональної системи фінансового моніторингу автором було доведено необхідність розширення розуміння поняття національної системи фінансового моніторингу та її розгляду як структурованого та узгодженого комплексу підсистем функціонального (функції, методи, інструменти), процесно-цільового (мета, завдання, принципи), організаційного (суб'єкти, об'єкти), нормативно-правового, методичного та інформаційного забезпечення процесу контролю за рухом фінансових та інформаційних потоків у межах компетенції уповноважених органів країни з метою підтримання національного фінансового суверенітету, забезпечення гнучкості та цілісності процесу запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Систематизація факторів активізації транскордонного руху капіталів сприяла формуванню наднаціональної системи фінансового моніторингу як сукупності міжнародних організацій, регіональних об'єднань та національних підрозділів фінансової розвідки. При цьому входження національних систем фінансового моніторингу до наднаціональної відбувається у випадку повної відповідності міжнародним вимогам та рекомендаціям, а ігнорування рекомендацій міжнародних установ може призвести до фінансових та політичних санкцій до країни-порушника.

1.3 Аналіз світового досвіду в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в контексті можливості його використання в Україні

Поступальна боротьба з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, забезпечується функціонуванням спеціалізованих підрозділів фінансової розвідки в кожній державі. Становлення та функціонування національної системи фінансового моніторингу в різних країнах світу визна-

чається динамічністю історії розвитку процесів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Як показує досвід більшості країн, поряд з державними органами, що здійснюють збір податків та платежів, питаннями фінансової безпеки опікується цілий ряд спеціалізованих фінансових підрозділів. При цьому для попередження ухилення від сплати податків та інших фінансових злочинів створюються підрозділи фінансової розвідки, які виконують аналітичні функції збору та обробки інформації. Відмінності між підрозділами фінансової розвідки визначаються певними факторами, зумовленими специфікою їх діяльності, функціональними можливостями, проте всі вони направлені на забезпечення координації діяльності між правоохоронними органами. В ряді країн підрозділи фінансової розвідки є адміністративними органами, в решті – діють в якості поліцейських та юридичних органів. Досвід країн з розвиненими фінансовими розвідками свідчить про те, що ефективність їх роботи визначається лише наявністю визначеної правової бази та ефективністю системи збору, обробки, передачі і надання фінансової інформації, ідентифікації ініціаторів фінансових операцій. Шляхи передачі інформації в різних країнах суттєво впливають на ефективність фінансового моніторингу загалом. Лише прямі канали передачі інформації від підрозділів фінансової розвідки до фінансових інститутів та регуляторів сприяють ефективності фінансового моніторингу. У випадку ж передачі інформації від фінансових посередників до державних регуляторів у сфері фінансів, а потім до підрозділів фінансової розвідки ефективність національної системи фінансового моніторингу значно зменшується.

Специфічною ознакою формування світової системи фінансового моніторингу є її інтернаціональний характер. Це зумовлено тим, що в кінці ХХ століття для більшості країн світу, як розвинених, так і тих, що розвиваються, проблема легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму стала ключовою, оскільки визначала фінансову основу існування ряду інших негативних явищ, що наведені в підрозділі 1.1. Тому на рівні існуючих та новостворених міжнародних організацій почав відбуватися

процес формування єдиної методологічної основи забезпечення запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

В інституційній площині оптимальною є така організація моделі фінансового моніторингу, яка б дозволила максимально ефективно запобігати легалізації злочинних доходів з одночасним збереженням рівня лібералізації державного регулювання, сприятливого інвестиційного клімату, інформаційної прозорості фінансової системи. При цьому інституційну модель фінансового моніторингу можна розглядати як рух інформації про фінансові операції, що мають ознаки сумнівності щодо легалізації доходів, та координацію діяльності суб'єктів системи фінансового моніторингу.

В більшості країн світу, що здійснюють протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму, створено та функціонує спеціальний орган, який оцінює правомірність проведення фінансової операції з точки зору фінансового моніторингу (табл. 1.5). В більшості аналізованих країн органи фінансової розвідки підпорядковуються міністерству фінансів.

Таблиця 1.5 – Дані про створення та підпорядкування підрозділів фінансової розвідки в деяких країнах світу (складено автором на основі [135, 140, 141, 142, 143, 144, 148, 150, 151, 155, 164, 166, 167])

Країна	Назва органу підрозділів фінансової розвідки	Рік створення	Підпорядкування	Гранична сума моніторингу
Росія	Федеральна служба по фінансовому моніторингу	2001	Уряд	600 000 рублів (близько \$ 19 800)
США	FinCen	1990	Міністерство фінансів	\$ 10 000
Україна	Державна служба фінансового моніторингу України	2002	Уряд	150 000 грн. (близько \$ 18 600)
Канада	FINTRAC	2000	Міністерство фінансів	\$ 10 000
Японія	Japan financial Intelligence Office	1998	Міністерство фінансів	-
Болгарія	Bureau of Financial Intelligence	2003	Міністерство фінансів	30 000 левів (близько \$ 20 300)

Продовження табл. 1.5

1	2	3	4	5
Аргентина	Unidad de Informacion Financiera	2000	Міністерство юстиції, безпеки і прав людини	50 000 песо (близько \$ 50 000)
Бразилія	Conselho de Controle de Atividades Financieras	1998	Міністерство фінансів	100 000 реалів (близько \$ 48 900)
Італія	UIC (SAR)	1991	Національний Банк Італії	EUR 12 500 (близько \$ 16 600)
Франція	TRACFIN	1990	Міністерство фінансів	-
Бельгія	CTIF-CFI	1993	Міністерство фінансів	EUR 10 000 (близько \$ 13 200)
Нідерланди	Financial Intelligence Unit	2006	Департамент інформаційної поліції	EUR 15 000 (близько \$ 19 900)
Австралія	Australian Transaction Reports and Analysis Centre	1989	Уряд	AUD 10 000 (близько \$ 10 400)

Систематизація досвіду побудови моделей фінансового моніторингу в світі вказує на діалектичні суперечності в механізмі державного регулювання власне процесу протидії та запобігання легалізації доходів і фінансування тероризму. Так, в практиці віддається перевага двом протилежним базовим моделям (адміністративній та правоохоронній) в залежності від ряду критеріїв: цілей проведення, регулювання економіки, регулювання фінансової системи, рівня взаємодії органів фінансового моніторингу. В той же час Н. Москаленко [123-124] виділяє ще дві моделі: судову та змішану. Разом з тим досить поширеною є наукова думка, що окреме виділення даних моделей є недоцільним, оскільки за базовими критеріями вони є підмоделями правоохоронної моделі фінансового моніторингу.

При цьому В. Большаков [10] зазначає, що критерії розподілу підрозділів фінансової розвідки на моделі є умовними і засновані на підпорядкуванні уповноважених органів в сфері протидії та запобігання легалізації доходів і фінансування тероризму різним органам виконавчої влади. В світовій прак-

тиці виділяють наступні моделі фінансового моніторингу: адміністративна, правоохоронна, судова, змішана.

З метою врахування світового досвіду в процесі реформування в роботі досліджено специфіку, переваги та недоліки найбільш поширених моделей національних систем фінансового моніторингу: адміністративної (у Франції, Греції, Бельгії, Іспанії, Італії, Нідерландах та ін.), правоохоронної (в США, Австрії, Німеччині, Ірландії, Великобританії та ін.), судової (в Люксембурзі, Португалії та ін.) та змішаної (в Росії, Україні та ін.), а також розширено критерії їх типізації. Це дозволило поряд з існуючими виокремити додатково ще й ліберальну модель національної системи фінансового моніторингу, яка набула поширення в Швейцарії, Австрії, на Кіпрі та ін. Особливостями цієї моделі є спрощені процедури ідентифікації клієнтів фінансовими установами, можливість широкого використання рахунків в офшорних зонах, законодавче закріплення пріоритетності захисту прав клієнта в процесі досудового та судового супроводу справ щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

На основі системного підходу нами було виділено найбільш релевантні критерії поділу моделей фінансового моніторингу (табл. 1.6).

Світовий досвід вказує, що найбільш розвинена та дієва модель протидії легалізації доходів впроваджена в США. Головними цілями даної моделі є:

- ефективного обмеження доступу до фінансової системи осіб, які проводять легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом;
- розширення можливостей урядових органів для виявлення суб'єктів-ініціаторів, які проводять легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом;
- посилення та вдосконалення для фінансово-кредитних установ порядку реалізації заходів для запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Таблиця 1.6 – Типізація моделей національної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

Критерій типізації моделі	Модель				
	Адміністративна	Правоохоронна	Судова	Змішана	Ліберальна
Джерело отримання інформації ПФР	ФУ*, СФО**	ФУ*, СФО**, АІ*** та неформальні джерела	ФУ*, СФО**, АІ***	ФУ*	ФУ*
Участь ПФР у слідчих діях	передбачена	передбачена	непередбачена	непередбачена	непередбачена
Ступінь координації діяльності суб'єктів НСФМ	середній	високий	середній	середній	середній
Рівень незалежності ПФР	високий	високий	середній	середній	середній
Рівень децентралізації управління в межах НСФМ	середній	низький	високий	високий	середній
Ступінь довіри до ПФР з боку ФУ*	високий	середній	середній	низький	середній
Рівень координації діяльності суб'єктів ФМ	середній	високий	середній	низький	середній
Участь ПФР країни у профільних міжнародних організаціях	учасник	учасник	учасник	учасник, спостерігач	учасник, спостерігач
Обов'язковість повідомлення про анонімні фінансові рахунки	+	+	+	+	-
Ступінь дотримання банківської таємниці для запобігання ЛДОЗШ	низький	низький	низький	низький	високий
Ступінь активності міждержавного інформаційного обміну	високий	високий	середній	середній	середній

Примітка: ФУ* - фінансові установи, СФО** - суб'єкти фінансових операцій, НСФМ – національна система фінансового моніторингу, ЛДОЗШ - легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, ПФР – підрозділ фінансової розвідки

Сформована на сьогодні в Україні модель національної системи фінансового моніторингу відноситься до змішаного типу, але обґрунтовані автором напрямки застосування досвіду окремих країн світу (зокрема, Канади, США,

Італії, Австралії, Китаю, Фінляндії, Бельгії, Великобританії) дозволили окреслити шляхи її подальшого реформування.

Специфікою формування моделі фінансового моніторингу США є: базовість англосаксонської системи права, чітке законодавче регулювання, розвиток фінансового ринку, висока інформаційна прозорість банківської системи, високий рівень взаємодії та обміну інформацією між правоохоронними органами різних міністерств та відомств. При цьому характерними для США є досить велика кількість суб'єктів фінансового моніторингу (20 тисяч банківських установ) і робота з понад 180 млн. записів про фінансові операції щороку, а підрозділ фінансової розвідки США (FinCEN) функціонує згідно принципів всебічної міжвідомчої координації, де найбільш важливу роль відіграють Федеральна резервна система, Секретна служба, Федеральне бюро розслідувань та Міністерство фінансів США [148].

Підрозділ фінансової розвідки США FinCEN створено в 1990 р. як спеціальну фінансову службу з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що підпорядкована Міністерству фінансів США. Однією з цілей діяльності цієї служби, яка набула особливого значення після 11.09.2001 р., є протидія фінансуванню тероризму. Зокрема, за результатами роботи FinCEN протягом 2010-2011 рр. частка виявлених фактів легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму в складі повідомлень, що надійшли, зросла на 6%, з 80% до 86%. З 2010 р. почалася багаторічна модернізація системи отримання та аналізу FinCEN, що передбачає більш широке впровадження електронних систем отримання повідомлень про підозрілі фінансові операції та їх аналіз. За 2011 р. до FinCEN було надіслано близько 14,8 млн. запитів на перевірку фінансових операцій, в той час, як в 2010 р. – лише 14,0 млн. запитів на перевірку фінансових операцій (до 90 % у електронній формі).

За даними звіту FinCEN за жовтень 2011 р. всього за рік отримано 1526 запитів, в тому числі 1148 запитів щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а решта – щодо фінансування тероризму. Відзначався ріст

міждержавної співпраці FinCEN. Зокрема, кількість інформаційних обмінів в 2000 р. складала 199 обмінів, а в 2011 р. – 1019 обмінів, а середній час для перевірки інформації про 1 підозрілу фінансову операцію при проведенні обов'язкового чи внутрішнього фінансового моніторингу скоротився за 2010-2011 рр. на 9% і складав близько 30 робочих днів. За аналітичними показниками встановлено, що проведення перевірки одного повідомлення про підозрілі фінансові операції в електронній формі займало 2 робочі доби, а в паперовій – 11 діб. Частка паперових повідомлень за 2010-2011 рр. скоротилася на 4% – з 17% в 2010 р. до 13% в 2011 р. Решта повідомлень надавалася FinCEN в електронній формі. Бюджетні асигнування на діяльність FinCEN зросли з 91,5 млн. дол. США в 2009 р. до 110,8 млн. дол. США в 2011 р. (2012 р. – 111 млн. дол. США), а чисельність штатних працівників – відповідно з 327 до 322 особи. Дієвість національної системи фінансового моніторингу США пояснюється консолідацією принципів моніторингу «згори-вниз» та зворотного зв'язку «знизу-вгору», що надає можливість постійно співставляти відповідність діючої методології оцінки ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, сучасним методами та тенденціям.

Серед країн, що досягли найбільших успіхів в організації фінансового моніторингу, можна виділити Канаду. В 2000 р. в Канаді створено спеціалізований орган фінансового моніторингу – Аналітичний центр з фінансових операцій і звітності Канади Financial Transaction and Report Analysis Center (FINTRAC), що підпорядковується Міністерству фінансів Канади. Метою діяльності FINTRAC є сприяння громадській безпеці Канади і захист цілісності фінансової системи країни шляхом виявлення та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. В разі виявлення порушень в сфері протидії легалізації доходів FINTRAC може застосовувати адміністративні штрафи, розмір яких коливається в залежності від обсягу фінансових порушень і може складати 1, 100 та 500 тис. дол. США.

У червні 2002 року FINTRAC став членом Егмонтської групи підрозділів фінансової розвідки, метою якої є зміцнення співробітництва та обміну

інформацією в підтримку країн-членів у боротьбі з легалізацією доходів. В даний час FINTRAC співпрацює з понад 100 країнами світу щодо комунікації та обміну інформацією, відомостями і досвідом між ПФР. Це дозволяє FINTRAC зміцнювати взаємини з підрозділами фінансової розвідки по всьому світу і сприяє створенню двосторонніх угод про обмін інформацією між підрозділами фінансової розвідки [105, 150].

В 2011-2012 рр. до FINTRAC подано 18,5 млн. повідомлень про підозрілі фінансові операції. На ефективність функціонування FINTRAC вказують наступні дані. Протягом 2011-2012 рр. FINTRAC в 1069 випадках розкриття інформації виявлено 796 фактів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму. В тому числі майже в 5 разів зросла кількість виявлених фактів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: з 171 справи в 2007-2008 рр. до 637 справ в 2011-2012 рр. При цьому відбулося зростання поля діяльності FINTRAC.

Бюджет FINTRAC в 2011-2012 рр. складав 55,8 млн. дол. США, а чисельність персоналу – 352 осіб. Специфічною ознакою діяльності фінансового моніторингу в Канаді є багатоджерельність отримання інформації. Основними джерелами інформації, що використовується в процесі фінансового моніторингу FINTRAC, є: добровільно надана інформація (59%), повідомлення про підозрілі операції (13%), профільні доповіді (5%), інформація з відкритих джерел (3%) та запити підрозділів фінансової розвідки (20%). В рамках проведення міжнародних заходів щодо боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, FINTRAC брала участь в операції «Mantis» з метою нейтралізації і ліквідації злочинних організацій, які використовують кур'єрів з метою перевезення готівки для переміщення злочинних доходів у всьому світі. У ході даної операції фінансові органи країн G8, в тому числі FINTRAC Канади, в режимі реального часу забезпечили вилучення доходів, отриманих злочинним шляхом, в загальній сумі 3,5 млн. дол. США готівкою та 4,2 млн. дол. США безготівковими операціями [150].

Для впорядкування загроз національній фінансовій системі в Канаді проходять процеси консолідації кількісних оцінок загроз проведення підозрілих операцій та формування системи стратегічної розвідувальної інформації про напрямки та тенденції руху грошових потоків. Для подальшого удосконалення даної системи визначається необхідність впровадження формального процесу оцінки ризиків для окремих секторів та продуктів фінансової системи, що будуть об'єднані в єдину національну систему оцінки загроз легалізації. При цьому посиленої уваги заслуговують такі напрямки моніторингу, як робота щодо банкоматів, приналежність яких фінансовій установі неможливо встановити, електронних коштів та транскордонних переказів і пластикових карток з лімітом коштів. Останніми тенденціями розвитку FINTRAC Канади є розмежування кількісних та якісних оцінок підозрілих операцій та формування бази стратегічних джерел інформації, що буде надходити з різних правоохоронних відомств. Робоча група FINTRAC Канади забезпечує формування тактичних та стратегічних напрямків і програм щодо типологій методів і прийомів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Фінансовий моніторинг в Німеччині здійснює Zentralstelle für Verdachtsanzeigen [170]. В Німеччині модель фінансового моніторингу також має правоохоронний характер і направлена на контроль як за кредитними установами, так і за фінансовими, страховими компаніями та філіями зарубіжних банківських і фінансових установ. Особливістю даної моделі є її висока автоматизованість і ризиковий підхід до оцінки ініціаторів фінансових операцій. В 2010 р. відповідно до річного звіту Zentralstelle für Verdachtsanzeigen було отримано 11042 повідомлень про підозрілі фінансові операції, що більше показника 2010 р. на 1996 повідомлень. При цьому відсоток повідомлень про підозрілі фінансові операції, в яких було підтверджено факт легалізації злочинних доходів, в Німеччині зменшився з 4,0% в 2007 р. до 2,5% в 2010 р. Особливістю виявлених фактів легалізації злочинних доходів є переважання в їх структурі шахрайств (33%), ухилення від сплати податків (6%). Лише

24% випадків складала власне легалізація доходів як самостійний об'єкт злочину, а не результат необхідності легалізації доходів, які були отримані від інших злочинів, що вказує на зростання рівня координації діяльності Zentralstelle für Verdachtsanzeigen з правоохоронними органами, враховуючи правоохоронну модель фінансового моніторингу в Німеччині. Розширюючи міжнародні інформаційні обміни, Zentralstelle für Verdachtsanzeigen найбільше інформаційних запитів в 2010 р. отримала від підрозділів фінансової розвідки Люксембургу (133), Бельгії (102), Словаччини (57).

Для Франції характерною є адміністративна модель фінансового моніторингу, що визначається континентальною консервативністю та більш ліберальним характером. Вона не має законодавчо закріплених вимог щодо надання інформації про фінансові операції, якщо їх сума перевищує певну граничну межу, а критеріями дослідження операцій на сумнівність є вмотивована підозра щодо фінансових операцій, які мають ознаки легалізації доходів [164]. У Франції спеціалізованим підрозділом фінансової розвідки є TRACFIN, який підпорядковується Міністерству економіки та фінансів та Міністерству бюджету і має засекречену діяльність. Головними принципами фінансового моніторингу в країні є: посилення банківської уваги, взаємодія з органами влади, спеціальна підготовка банківського персоналу. TRACFIN відіграє координаційну функцію між фінансовими органами країни. Аналітичними дослідженнями TRACFIN встановлено, що 90% всіх повідомлень про фінансові операції стосувалися операцій на суму менше 500 тис. євро, в тому числі близько 50% – менше 50 тис. євро. Цей факт вказує на високий ступінь дроблення фінансових операцій у Франції з метою уникнення процедур фінансового моніторингу. За формою інструментів в 2010-2011 рр. найбільше повідомлень про підозрілі фінансові операції стосувалося операцій з готівкою (8100 запитів в 2011 р., що на 30% більше аналогічного показника 2010 р.), банківських переказів (6700 запитів в 2011 р., що на 15% більше аналогічного показника 2010 р.) та чеків (4140 запитів в 2011 р., що на 0% більше аналогічного показника 2010 р.). При цьому чисельність повідомлень про пі-

дозрілі фінансові операції зросла з 12 469 в 2007 р. до 22 856 в 2011 році, 74% з яких надали банки, а решту – небанківські установи. Особливу увагу привертає низький рівень надання повідомлень в електронному вигляді, зокрема в 2009 р. їх частка складала 21,4%, в 2010 р. – 28,2%, в 2011 р. – 33,0%.

У Великобританії питаннями фінансового моніторингу опікується підрозділ фінансової розвідки Служба внутрішніх доходів NCIS / ECU [158], яка підпорядковується Міністерству фінансів Великобританії та взаємодіє з Національною службою кримінальної розвідки, Митно-акцизною службою, Бюро по боротьбі з шахрайством, Службою національних розслідувань. NCIS / ECU Великобританії займається питаннями протидії легалізації доходів, фінансування тероризму, злочинів в сфері грального бізнесу, шахрайств. Проте англійське законодавство забороняє передачу інформації про податкові правопорушення іншим державам. З 2005 р. в національній системі фінансового моніторингу Великобританії намітилися тенденції до посилення координації діяльності всіх учасників протидії легалізації доходів.

Головним підрозділом фінансової розвідки в Швейцарії є Money Laundering Reporting Office Switzerland (MROS), яка зазначає, що за 2006-2011 р. внаслідок впливу фінансової кризи зросла кількість підозрілих операцій щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що також пов'язують з розвитком сучасних типів носіїв та Інтернету [153]. Так, в 2010-2011 рр. обсяг повідомлень про атипові фінансові операції зріс майже на 40%. Фінансові посередники передають інформацію у фінансові центри в кантонах, які потім передають інформацію до MROS. Специфікою фінансового моніторингу в даній країні з 1991 р. є заборона з боку Федеральної банківської комісії Швейцарії розкривати інформацію про анонімні рахунки та клієнтів-розпорядників коштів та майна. Як показує швейцарська практика, середній час для перевірки інформації про 1 підозрілу фінансову операцію при проведенні обов'язкового чи внутрішнього фінансового моніторингу складає 2,5 робочих дні. При цьому інформація про підозрілі операції в більшості випадків надавалася банками (близько 90-95%). Цікавим є досвід групи

банків Райффайзен, які зменшили кількість звітів перед MROS щодо підозрілої активності фінансових операцій внаслідок превентивного моніторингу діяльності клієнтів за допомогою зовнішніх баз інформаційних даних. Основними джерелами інформації для фінансових посередників про підозрілі операції є ЗМІ, ділові клієнти та інші учасники. Особливістю фінансового моніторингу в даній країні є визначення фінансових операцій не за «ознаками сумнівності», а за критерієм «підозріла активність».

В Італії фінансовий моніторинг покладено на Ufficio Italiano Combi UIC (SAR), що підпорядковується Національному банку Італії [166]. Першою та другою частиною положення про фінансові операції і звітність Національного Банку Італії виділено правила проведення фінансового моніторингу фінансовими установами на всій території Італії. Чинне законодавство країни передбачає ведення банками та іншими фінансовими посередниками детальної документації по всіх валютних операціях клієнтів-резидентів. В 2011 р. до UIC (SAR) надійшло 49000 доповідей про підозрілі фінансові операції. При цьому за останні 10 років чисельність підозрілих фінансових операцій зросла майже в 10 разів. Найбільшу кількість повідомлень в Італії надають банки. Для забезпечення максимально ефективного фінансового моніторингу та зменшення бюрократизації в Італії застосовується автоматизована система спостереження. UIC (SAR) вимагає від банків та фінансових установ подавати групу фінансових та нефінансових показників про господарські операції клієнтів для виявлення аномальних (підозрілих) операцій та угод. UIC (SAR) проводило інформаційний обмін з підрозділами фінансової розвідки 130 країн.

Для забезпечення реалізації фінансового моніторингу в Бельгії прийнято Циркуляр Комісії Бельгії по банківській справі, фінансах та страхуванню про заходи належної перевірки клієнтів і попередження використання фінансових систем для легалізації доходів і фінансування тероризму. Провідну роль в здійсненні фінансового моніторингу Бельгії здійснює STIF-CFI [144], яка отримала в 2011 р. 5183 повідомлення. При цьому якість фінансового мо-

ніторингу значно зросла зі збільшенням повідомлень від фінансового сектору. Розмір виявлених коштів, що беруть участь у процесі легалізації, коливався від 978,9 млн. євро в 2010 р. до 671,1 млн. євро в 2011 р. В той же час було зупинено фінансові операції від Східноєвропейського банку на 1,7 млрд. євро, оскільки характер банківської діяльності та економічний зміст операцій свідчить про те, що використання даних коштів є результатом шахрайства, ухилення від сплати податків, корупції. Даний результат яскраво відображає особливості фінансових потоків в банківській системі з урахуванням впливу світової фінансової кризи. Крім того, зміни до закону про попередження використання фінансової системи для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що були внесені в 2010 році, констатували, що саме STIF-CFI є координуючим органом, який має ефективно забезпечити взаємодію між національними державними і недержавними установами, які запобігають легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму в Бельгії. STIF-CFI проводить типологічний аналіз різноманітних документів щодо методів та способів, які використовуються в процесі легалізації доходів. При цьому STIF-CFI має намір підвищити ступінь розкриття інформації про ініціаторів та учасників фінансової операції для підвищення ефективності фінансового моніторингу. STIF-CFI забезпечує щорічне виявлення еволюційних тенденцій щодо методів легалізації доходів та специфічних рис легалізації на підставі аналізу судової практики за кожен рік. Для оцінки адекватності діяльності STIF-CFI проводиться зовнішня паралельна переоцінка ризиків та тенденцій легалізації доходів в Бельгії. Основними джерелами інформації для цього є оцінки FATF, Егмонтської групи, ЄС, національних регуляторів (Комісії з банківської діяльності, страхування, фондового ринку).

The Garda Bureau of Fraud Investigation [154] здійснює фінансовий моніторинг в Ірландії. Слід зазначити, що Garda є суто поліцейським підрозділом, тобто модель фінансового моніторингу Ірландії має правоохоронне спрямування, при якому уповноважений орган не лише виявляє підозрілі операції та забезпечує збирання, аналіз і обмін інформацією про

них, але й проводить слідчі дії щодо виявлення реальних джерел походження коштів. Garda Bureau of Fraud Investigation в 2011 р. було виявлено та доведено 6 випадків легалізації злочинних доходів на загальну суму 5,3 млн. євро.

В 1997 р. при Міністерстві фінансів Туреччини створено Раду з проведення фінансових розслідувань MASAK [156], яка в рамках здійснення заходів фінансового моніторингу як підрозділ фінансової розвідки Туреччини виконує такі функції: розробка політики та напрямків удосконалення законодавства в сфері протидії і запобігання легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму; збір, обробка та аналіз інформації про підозрілі фінансові операції, нагляд за фінансовими та нефінансовими учасниками системи фінансового моніторингу та координація їх діяльності.

В Іспанії національна система фінансового моніторингу побудована на базі Розвідувального центру боротьби з організованою злочинністю CICO, який було створено в 2006 р. Даний підрозділ забезпечує розробку тактичних та стратегічних заходів щодо протидії легалізації доходів в Іспанії, визначає критерії координації діяльності правоохоронних органів в даній сфері та розробляє методологію оцінки ризику використання операцій для легалізації доходів. Для коригування методики оцінки ризику підозрілих операцій використовуються рекомендації дорадчих учасників системи фінансового моніторингу: асоціації банків Іспанії, конфедерації ощадних банків, асоціації агентів нерухомості, асоціації юристів і нотаріусів, інституту бухгалтерського обліку і аудиту.

Організацію фінансового моніторингу в Фінляндії забезпечує підрозділ фінансової розвідки поліцейського типу Keskusrikospoliisi [149], який, на відміну від більшості європейських підрозділів фінансової розвідки, несе основну відповідальність за процес попереднього розслідування. Чисельність персоналу Keskusrikospoliisi досягає 700 працівників. Граничною сумою проведення фінансового моніторингу фінансовими установами Фінляндії є 10000 євро. В 2011 р. фінським підрозділом фінансової розвідки зареєстровано бли-

зько 22 тисяч повідомлень про підозрілі фінансові операції. При цьому в 170 випадках було доведено факти легалізації злочинних доходів.

Для оцінки ризиків використання національної економіки Нідерландів Бригіттою Унгер було проведено дослідження щодо сум та наслідків легалізації доходів, яке встановило, що декілька найбільших за рівнем ВВП країн мають оптимальні умови для легалізації доходів, в тому числі Франція, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Швейцарія. Для оцінки ступеня привабливості країни для легалізації коштів Б. Унгер було використано модель Дж. Уолкера (1995 р.) з коригуванням показників на рівень злочинності та оціночну величину легалізації доходів. Дані показники було покладено в основу визначення попиту на легалізацію злочинних доходів і встановлено, що високі інтегральні показники привабливості країн для легалізації коштів призводили до зростання попиту на легалізацію доходів саме в даних країнах.

В Лівані фінансовий моніторинг здійснює Special Investigation Commission (SIC) Fighting Money Laundering [162], особливістю якого є акцент не лише на протидію легалізації злочинних коштів, а й на запобігання фінансування тероризму. Граничною сумою проведення фінансового моніторингу є 10000 дол. США. Специфікою діяльності SIC є пооб'єктний фінансовий моніторинг, при якому накопичується інформація про фінансові операції щодо 1 суб'єкта їх проведення. При цьому ефективність діяльності даного підрозділу фінансової розвідки досить обмежена внаслідок низького інформаційного обміну з підрозділами фінансової розвідки інших країн (4 повідомлення).

Правові основи фінансового моніторингу на Мальті були закладені у відповідному законі про протидію та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму ще в 1994 р., проте лише з 2002 року в даній державі було створено спеціалізований орган фінансового моніторингу FIAU [152]. Особливістю діяльності FIAU є незначна кількість фінансових установ, які проводять первинний фінансовий моніторинг, на що вказує факт отримання лише 102 повідомлень про підозрілі

фінансові операції. Показово, що лише незначну частину цих повідомлень було направлено в поліцію Мальти для виявлення реальних джерел походження коштів. На відміну від Лівану, де спостерігається низький рівень координації діяльності з підрозділами фінансової розвідки інших країн, в FIAU Мальти за 2011 рік було отримано та направлено 132 інформаційні матеріали в підрозділи фінансової розвідки близько 40 країн світу. В основному – це Великобританія, Іспанія, Італія, Росія.

В Словенії фінансовий моніторинг здійснює Office for Money Laundering Prevention [160]. Гранична сума фінансового моніторингу при проведенні касових операцій складає 30 тис. євро. Звітність за такими операціями в 2011 р. в кількості 16793 повідомлень про підозрілі операції надали 327 фінансових організацій на загальну суму понад 1,3 млрд. євро. Більшість надавачів інформації (близько 90%) – це банки. За результатами діяльності Office for Money Laundering Prevention в 2011 р. порушено 38 кримінальних справ про легалізацію злочинних доходів та фінансування тероризму. На високий рівень інформаційної прозорості та співпраці в рамках Європейського Союзу та міжнародних спеціалізованих організацій вказує здійснення в 2011 р. Office for Money Laundering Prevention понад 140 інформаційних обмінів з 35 країнами та понад 120 запитів, отриманих з більш ніж 30 країн світу. Більшість інформаційних обмінів ПФР Словенії здійснює з Хорватією, Італією, Сербією, Великобританією, Австрією, Росією та Німеччиною.

В Російській Федерації фінансовий моніторинг забезпечує Федеральна служба по фінансовому моніторингу [140]. В 2011 р. нею отримано 8,5 млн. повідомлень про підозрілі фінансові операції, в тому числі 3 млн. повідомлень по обов'язковому контролю. При цьому оформлено близько 800 узагальнених матеріалів, які були передані правоохоронним органам, та порушено 610 кримінальних справ. 90% наданих Федеральній службі по фінансовому моніторингу повідомлень надійшли від кредитних організацій. Кількість штатних співробітників Федеральної служби по фінансовому моніторингу Росії складала 645 осіб. Взаємодія між Федеральною службою по

фінансовому моніторингу Росії та підрозділами фінансових розвідок інших країн (інформаційний обмін проводився з 100 країнами, передано понад 700 інформаційних матеріалів, отримано понад 500 матеріалів) надала можливість виконати вимоги рекомендацій FATF на 70%, що відповідає рівню Канади, Швеції та Італії. Для координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Російській Федерації створено Міжвідомчу комісію по протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

В Білорусі на законодавчому рівні та в політичній сфері відсутня єдина стратегія боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, а фінансовий моніторинг розглядається як частина інших державних програм. Єдиний координаційний орган – підрозділ фінансової розвідки – відсутній. Частину його обов'язків виконує Департамент фінансового моніторингу Комітету державного контролю Республіки Білорусь. Більшість (98%) повідомлень про підозрілі фінансові операції передаються в електронній формі від банківських установ, а решта в паперовій формі, які потім вручну вносять в систему. В 2011 р. отримано 2727 повідомлень про підозрілі фінансові операції. При цьому в правоохоронні органи на подальше дослідження направлено 1174 повідомлення та порушено 634 кримінальні справи. Як визначено в звіті Комітету державного контролю Республіки Білорусь, Департамент фінансової розвідки, інші правоохоронні органи та прокуратура не надають регулярно державному фінансову моніторингу зворотній зв'язок про використання переданих матеріалів.

Процес реформування банківської системи Китаю, що почався на початку 90-х років ХХ століття в умовах глобалізації [114] та збільшення обсягів іноземних інвестицій, призвів до підвищення рівня регулювання та контролю, в тому числі і процесів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Основні функції щодо управління процесом фінансового моніторингу в Китаї покладено на Народний банк Китаю і Комісію по банківському регулюванню та контролю. Слід зазначити, що такий розподіл

повноважень не є особливістю Китаю, а притаманний також Німеччині, Франції та Великобританії. Підрозділ фінансової розвідки Китаю є структурним підрозділом Народного банку Китаю і складається з Бюро по боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, та Центру аналізу та моніторингу протидії легалізації доходів, які були створені в 2003-2004 рр. Особливістю даного підрозділу фінансової розвідки Китаю є його адміністративна характеристика, тобто він не лише виявляє підозрілі фінансові операції, але й займається розслідуваннями в даній сфері та розподілом справ між суміжними правоохоронними органами. Загальна кількість спеціалістів Бюро по боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, складає 350 осіб. Центр аналізу та моніторингу протидії легалізації доходів Китаю має переважно аналітичні функції, оскільки здійснює лише збір, обробку та передачу інформації про підозрілі фінансові операції. Вказану інформацію Центр аналізу та моніторингу протидії легалізації доходів передає до Бюро по боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Також Центр аналізу та моніторингу протидії легалізації доходів Китаю проводить інформаційний обмін з підрозділами фінансової розвідки інших держав. Чисельність персоналу Центру аналізу та моніторингу протидії легалізації доходів Китаю досягає 80 співробітників. Бюро по боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, і Центр аналізу та моніторингу протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, звітує безпосередньо перед головою Народного банку Китаю. Величину граничних сум, при якій проводиться обов'язковий фінансовий моніторинг, для фінансових установ визначає та може змінювати Народний банк Китаю.

Яскравим представником фінансового моніторингу Азії є підрозділ фінансової розвідки Money Laundering Prevention Center (AML/CFT) [157], який було створено в 1997 р. при Міністерстві фінансів Тайваню. Він містить 26 співробітників. Гранична сума проведення обов'язкового фінансового моніторингу в Тайвані складає 15000 дол. США. В 2011 р. до AML/CFT подано близько 3 млн. повідомлень про підозрілі фінансові операції. Найбільшим

джерелом інформації про підозрілі фінансові операції для AML/CFT є банки. З них понад 33,5 тис. повідомлень передано до правоохоронних та судових органів, проте в менш, ніж 0,1% випадках доведено факти легалізації злочинних доходів. При виявленні порушень AML/CFT з боку фінансових установ передбачається застосування адміністративного штрафу в розмірі не менше 200 000 дол. США. В 2011 р. AML/CFT проведено 207 інформаційних обмінів з підрозділами фінансових розвідок інших країн.

Національне агентство поліції Японії NPA вказує, що звіт про національну систему оцінки ризиків легалізації коштів враховує аналіз вже розкритих злочинів, типології та статистичних даних про нові методи легалізації.

В 2006 році в Австралії затверджено спеціальний закон про протидію легалізації доходів і фінансування тероризму, нагляд за виконанням якого виконує Міністерство юстиції уряду Австралії. В Австралії [141] діє Аналітичний центр по фінансовим операціям та звітності Австралії (AUSTRAC), що підпорядкований Генеральній прокуратурі Австралії. Він є постачальником інформації, необхідної для виявлення злочинів не лише в сфері легалізації злочинних доходів, але й у сфері ухилення від сплати податків і кримінальних злочинів. Крім того, в рамках Міністерства внутрішніх справ Австралії діє Відділ по боротьбі з організованою злочинністю та легалізацією доходів EDOК, який отримує від банківських установ повідомлення про підозрілі фінансові операції. В основу діяльності даного підрозділу покладено принцип тріангуляції, який передбачає поєднання кількісних та якісних підходів до вивчення можливих підозрілих фінансових операцій.

Фінансовий моніторинг в Бразилії здійснює Conselho de Controle de Atividades Financieras (COAF) [143]. З 1999 р. COAF приєдналася до Егмонтської групи, а з 2000 р. – до FATF. За 2011 р. було отримано понад 1 млн. повідомлень про підозрілі фінансові операції. При цьому близько 1 тис. повідомлень були глибоко досліджені за рівнем ризику і 150 з них мали найвищий ступінь ризику. Близько 70% повідомлень надаються банками Бра-

зилії. СОАФ як ПФР Бразилії в 2011 р. найбільше матеріалів направив до суду, поліції, підрозділів фінансової розвідки інших країн. Слід відмітити, що забезпечення обміну міжнародним досвідом в сфері фінансового моніторингу здійснюється не лише щодо інформаційних повідомлень, але й щодо інформаційних систем та методів фінансового аналізу з підрозділами фінансової розвідки Кабо-Верде, Парагваю і Перу.

Підрозділом фінансової розвідки Аргентини є Unidad de Información Financiera (UIF) [166], яким в 2011 р. отримано 49075 повідомлень про підозрілі фінансові операції. Близько 300 повідомлень розслідувалися більш ґрунтовно та були направлені до правоохоронних органів. За результатами міждержавних меморандумів в 2011 р. UIF провела 170 інформаційних обмінів щодо протидії легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму.

За виділеними критеріями в Україні сформувалася і розвивається змішана модель фінансового моніторингу. Знайшла місце й практика активної співпраці з міжнародними інституційними структурами в сфері протидії легалізації доходів з метою обміну досвідом в процесі розвитку схем та механізмів легалізації доходів [102, 105]. Останні тенденції реорганізації Державної служби фінансового моніторингу України мають спрямованість на укрупнення територіальних об'єднань та залучення до процесу інформаційного обміну, як обов'язкових суб'єктів фінансового моніторингу, адвокатів та нотаріусів. В той же час існують певні недоліки в організації фінансового моніторингу, що зумовлені самою специфікою фінансової системи України, зокрема:

- низька інформаційна прозорість фінансових посередників;
- нерозвиненість організованого фондового ринку;
- існування можливості уникнення оподаткування через операції в офшорних зонах.

Узагальнивши аналізовані моделі, слід відмітити, що процес вибору засобів регулювання фінансового моніторингу не є спонтанним, а характеризується властивостями економічної обґрунтованості та історичного

розвитку країни, розміром країни, чисельністю фінансових установ, що функціонують, обсягами фінансових операцій, валютними та фінансовими режимами, внутрішньою побудовою та структурою фінансової системи та рядом інших факторів. На підставі дослідження специфіки проведення фінансового моніторингу в світі можна визначити найбільш перспективні напрямки використання окремих особливостей світового досвіду в національній системі фінансового моніторингу в Україні (табл. 1.7).

Таблиця 1.7 – Напрямки використання світового досвіду в процесі реформування національної системи фінансового моніторингу в Україні (авторська розробка)

Країна	Досвід, що може бути використаний в Україні
Канада	перенесення на наступний бюджетний період невикористаних планових бюджетних коштів
США	широка координація взаємодії органів, що протидіють легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму
Італія	підпорядкування фінансового моніторингу центральному банку, автоматизована ризикоорієнтована система обробки інформації
Австралія	поєднання для реалізації фінансового моніторингу напрямків не лише протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму, а й ухилення від сплати податків
Китай	розмежування між окремими структурними підрозділами функцій управління та реалізації фінансового моніторингу в рамках єдиного уповноваженого органу
Фінляндія	відповідальність уповноваженого органу за процес попереднього розслідування
Бельгія	покладання на законодавчому рівні на уповноважений орган в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму функцій координації діяльності органів фінансового моніторингу
Великобританія	заборона передачі інформації про податкові правопорушення іншим державам

Наведений аналіз досвіду фінансового моніторингу в світі може бути трансформований і реалізований в Україні лише з урахуванням національних особливостей забезпечення процесу фінансового моніторингу. Слід мати на увазі, що більшість визначених особливостей використання світового досвіду

фінансового моніторингу в Україні мають перспективу реалізації за умови законодавчого та інформаційного забезпечення. Незважаючи на наведені протилежні тенденції, вважаємо, що будь-яка модель фінансового моніторингу повинна відповідати системним принципам та мати властивості системності, оперативності та конкретності, що визначає її реалістичну природу, а статус підрозділу фінансової розвідки передбачає наявність специфічної функції – надвідомчої координації, що має різний характер та завдання в рамках кожної моделі фінансового моніторингу. Крім того, стратегія держави в сфері протидії легалізації доходів має бути спрямована на формування таких умов, в яких економічний ефект від легалізації злочинних доходів є вищим, ніж витрати, понесені на її організацію.

Висновки за розділом 1

За результатами проведеного дослідження сформовано наступні висновки:

1. Проведений аналіз наукових поглядів вітчизняних та закордонних дослідників на сутність фінансового моніторингу довів їх неузгодженість, наявність системних протиріч, що обумовлює недосконалість організаційно-правових механізмів його реалізації. Найбільш усталеним у літературі є розуміння фінансового моніторингу як: 1) інституційної форми державного фінансового контролю; 2) сукупності заходів щодо протидії та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; 3) інструмента фінансового контролю; 4) інструмента системи управління фінансами на макро- та мікрорівнях. Автором доведено обмеженість цих підходів при трактуванні функціонально-змістовного навантаження фінансового моніторингу та запропоновано розуміти його як систему суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків між наднаціональними профільними організаціями, підрозділами фінансових

розвідок, суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, ініціаторами фінансових операцій та отримувачами коштів з приводу контролю за формуванням, розподілом, перерозподілом та використанням фінансових ресурсів та рухом відповідної інформації з метою виявлення ознак сумнівності фінансових операцій, ризику використання країни, фінансової установи або її клієнта в процесах легалізації незаконних доходів, а також розроблення комплексу заходів для запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Такий підхід, на відміну від існуючих: 1) трактує фінансовий моніторинг не лише як сукупність заходів або діагностичних процедур, а більш широко, – як систему суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків; 2) не обмежує склад учасників фінансового моніторингу лише суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, а враховує також і суб'єктів наднаціонального регулювання, ініціаторів фінансових операцій та отримувачів коштів; 3) передбачає одночасний контроль за рухом фінансових потоків та відповідної інформації; 4) охоплює повний цикл руху фінансових та інформаційних потоків, що супроводжують незаконні операції; 5) враховує всю сукупність заходів з виявлення, діагностики та зменшення ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, тобто базується на засадах ризикорієнтованого підходу.

2. Систематизація напрацювань з досліджуваної проблематики довела, що національна система фінансового моніторингу сьогодні розглядається переважно з точки зору інституційного підходу, тобто як сукупність суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу, що акцентує увагу лише на архітектоніці національної системи фінансового моніторингу. Такий підхід не дозволяє врахувати об'єктивні закономірності функціональної, суб'єктно-об'єктної та предметно-цільової взаємодії її структурних елементів, причинно-наслідкові зв'язки та узгодженість інтересів всіх зацікавлених сторін. За пропозицією автора, національну систему фінансового моніторингу слід розуміти як структурований та узгоджений комплекс підсистем функціонального (функції, методи, інструменти), процесно-цільового (мета,

завдання, принципи), організаційного (суб'єкти, об'єкти), нормативно-правового, методичного та інформаційного забезпечення процесу контролю за рухом фінансових та інформаційних потоків у межах компетенції уповноважених органів країни з метою підтримання національного фінансового суверенітету, забезпечення гнучкості та цілісності процесу запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

3. Узагальнення наукової літератури з питань функціонування національної системи фінансового моніторингу у різних країнах світу дозволяє стверджувати, що існуюча система принципів, на яких має базуватися її діяльність, є неповною. Автором обґрунтовано можливість та доцільність доповнення її наступними принципами: справедливість (недопущення проявів фінансової дискримінації), узгодженість (скоординована взаємодія між суб'єктами різних рівнів фінансового моніторингу), адаптивність (швидке реагування національної системи фінансового моніторингу на зміни в економічному, соціальному та політичному розвитку країни), транспарентність (забезпечення багатостороннього обміну інформацією між суб'єктами фінансового моніторингу на національному та міжнародному рівнях).

4. З метою врахування світового досвіду в процесі реформування національної системи фінансового моніторингу України в роботі досліджено специфіку, переваги та недоліки найбільш поширених моделей систем фінансового моніторингу: адміністративної (в Греції, Франції, Бельгії, Іспанії, Італії, Нідерландах та ін.), правоохоронної (в США, Німеччині, Ірландії, Великобританії та ін.), судової (в Люксембурзі, Португалії та ін.) та змішаної (в Росії, Україні та ін.), а також розширено критерії їх типізації. Крім загальноприйнятих критеріїв типізації цих моделей автором запропоновано використовувати також наступні: ступінь довіри до підрозділів фінансових розвідок з боку фінансових установ, обов'язковість повідомлення про анонімні фінансові рахунки, ступінь дотримання банківської таємниці для протидії та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Це дозволило поряд з існуючими виокремити додатково ще і ліберальну модель

національної системи фінансового моніторингу, яка застосовується в Швейцарії, Австрії, Кіпрі та ін. Особливістю цієї моделі є спрощені процедури ідентифікації клієнтів фінансовими установами, можливість широкого використання рахунків в офшорних зонах, законодавче закріплення пріоритетності захисту прав клієнта в процесі досудового та судового супроводу справ щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [84, 86, 87, 88, 89, 92, 96, 97, 105].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз ефективності функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні

Маючи широкі економічні зв'язки з іноземними офшорними зонами, Україна також входить в групу країн, які мають об'єктивні проблеми з проведенням фінансового моніторингу внаслідок неможливості встановлення справжніх власників та джерел походження сумнівних доходів на територіях офшорних зон [137]. Дослідивши наукові погляди [1, 20, 32, 48, 61, 75, 80, 81, 176, 187, 228] щодо сучасного стану діяльності національної системи фінансового моніторингу в Україні, можна стверджувати, що економічною передумовою її формування стало застосування обмежуючих фінансових санкцій до України та експортерів з боку міжнародних організацій в сфері запобігання і протидії легалізації злочинних доходів.

В Україні актуальність проблеми участі фінансових посередників в процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, значно зростає в умовах кризи. Втрата довіри зі сторони населення як головного інвестора, зростанні адміністративних та процентних витрат, збільшення розривів ліквідності, прямо чи опосередковано призводить до зростання ризику участі фінансових установ або їх персоналу в процесі легалізації доходів.

Систематизація наукових погляд щодо особливостей національної системи фінансового моніторингу в Україні наведена в табл. 2.1. Вагомим фактором сприяння злочинності у сфері легалізації доходів є динамічний розвиток схем електронних переказів, в тому числі з використанням електронних грошей.

Таблиця 2.1 – Проблеми проблем у розвитку національної системи фінансового моніторингу в Україні (складено автором на основі [1, 20, 32, 48, 61, 75, 80, 81, 176, 187, 228])

Автор	Проблеми побудови та функціонування фінансового моніторингу в Україні								
	Законодавча невизначеність	Дублювання функцій	Невичерпний перелік підозрілих операцій	Використання фінансових інститутів в процесі легалізації злочинних доходів	Низький рівень координації діяльності та інформаційного обміну	Низька інформаційна прозорість фінансових установ	Політичні фактори та високий рівень корупції	Низька фінансова забезпеченість	Невчасна звітність фінансових установ про підозрілі фінансові операції
Дребот Н., Сідельник О.			+	+	+		+		
Нілолаюк С., Никифорчук Д., Семчук А.			+	+			+		
Буткевич С.	+	+	+	+	+			+	+
Вороніна Р.	+	+							
Стесенс Ж.	+	+			+				
Кубах Т.			+	+					
Качка Т.			+		+	+	+		+
Поліщук О., Літвинов О.	+		+		+	+	+		
Користін О.	+		+	+				+	
Кріп Г.						+	+		+
Азаров М., Ярошенко Ф., Мельник П., Жвалюк В.	+	+	+		+	+			

Узагальнення наукових поглядів щодо ефективності фінансового моніторингу в країні надало можливість автору встановити, що проблеми побудови національної системи фінансового моніторингу доцільно розглядати в площині рівнів забезпечення діяльності суб'єктів фінансового моніторингу і рівнів взаємовідносин між ними (рис. 2.1).

Проведений аналіз наукових підходів до сучасних проблем національної системи фінансового моніторингу в Україні вказує на значний інтерес до даного питання як науковців, так і практиків, оскільки ефективність національної системи фінансового моніторингу в Україні не лише впливає на імідж країни (внесення до списку країн, що не забезпечують достатніх умов для

протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму), але й визначає економічні параметри її розвитку (інвестиційний клімат, валютні режими, міжнародні розрахунки).

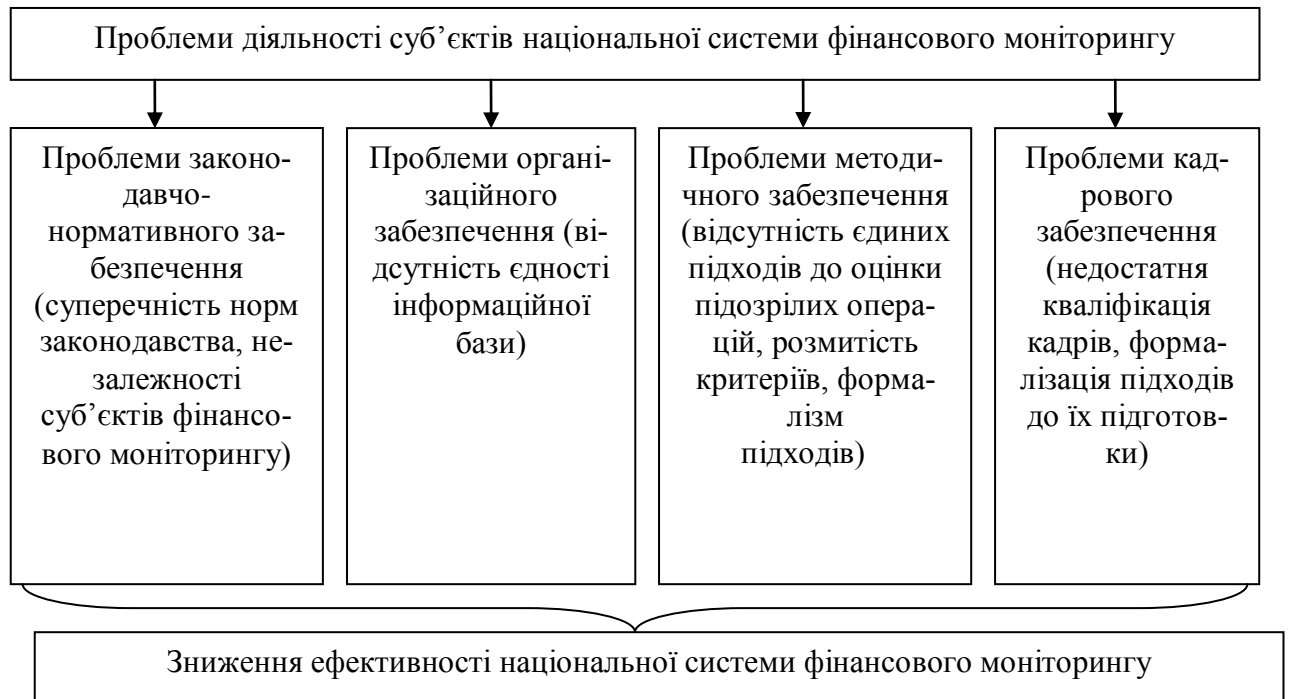

Рисунок 2.1 – Узагальнення проблем у розвитку національної системи фінансового моніторингу в Україні (складено автором на основі [1, 20, 32, 48, 61, 75, 80, 81, 176, 187, 228])

Для формалізації результатів дослідження національної системи фінансового моніторингу в Україні автором встановлено, що в сучасних умовах виникає об'єктивна необхідність проведення аналізу діяльності національної системи фінансового моніторингу.

Дане оцінювання може включати як показники діяльності підрозділів фінансової розвідки в системі фінансового, інформаційного, методичного, кадрового забезпечення, так і результати діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу і національної системи фінансового моніторингу загалом. Згрупуємо блоки оцінювання ефективності функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні (рис. 2.2).

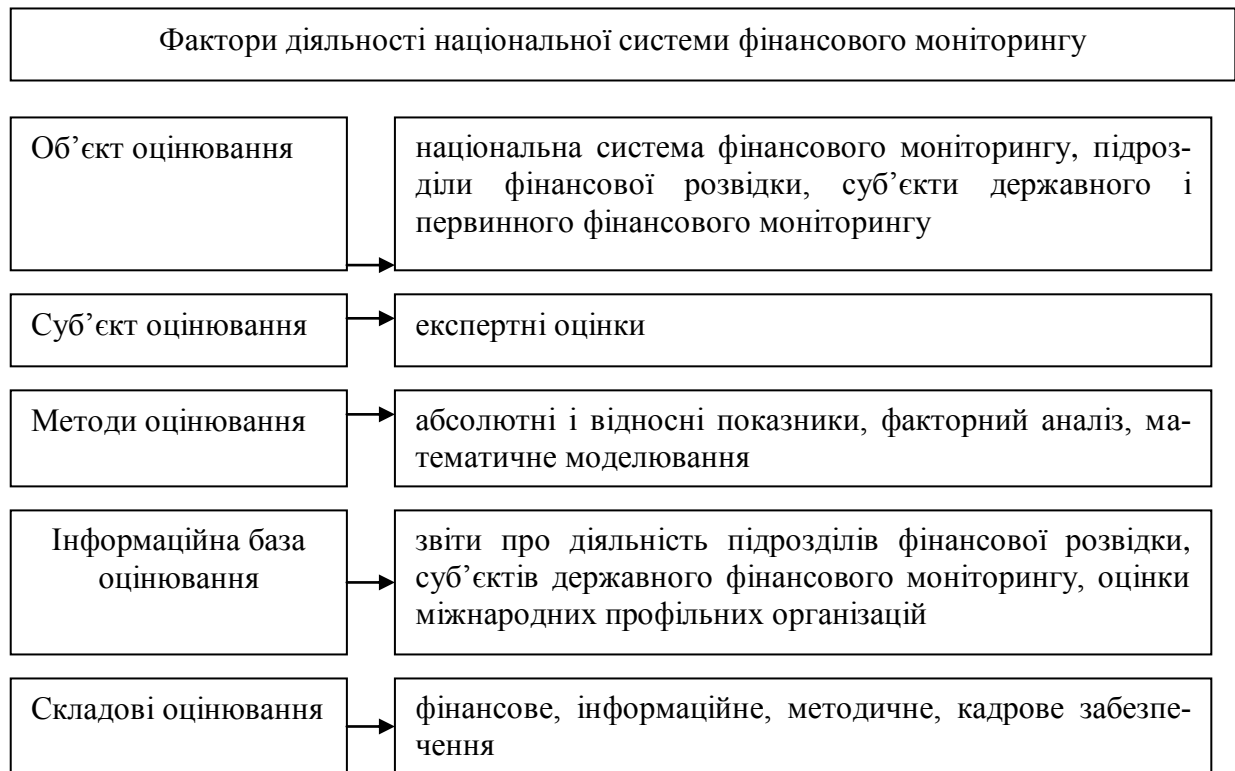

Рисунок 2.2 – Напрямки оцінювання ефективності функціонування національної системи фінансового моніторингу України (авторська розробка)

Оціночні показники пропонується поділити на декілька груп, зокрема:

- кількісні показники діяльності Державної служби фінансового моніторингу України;
- якісні показники діяльності Державної служби фінансового моніторингу України;
- показники міжнародної інформаційної координації діяльності підрозділу фінансової розвідки;
- показники взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України з правоохоронними і судовими органами;
- показники рекомендаційної та освітньої діяльності Державної служби фінансового моніторингу України;

– показники інспекційно-наглядової діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Дане оцінювання ефективності функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні проводиться на основі звітних даних її суб'єктів за 2007-2012 рр. (3 квартали 2012 року).

Результати звітування. Загальні результати діяльності національної системи фінансового моніторингу в кожній країні оцінюються за кількістю повідомлень від окремих груп суб'єктів фінансового моніторингу про підозрілі фінансові операції та за показниками фактично виявлених операцій, направлених на легалізацію злочинних доходів.

Узагальнивши динаміку повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу (табл. Б.2 додаток Б), можна стверджувати, що загальною тенденцією для національної системи фінансового моніторингу є зростання чисельності повідомлень, які підлягають як внутрішньому, так і обов'язковому фінансовому моніторингу. Незначне зменшення кількості повідомлень про підозрілі фінансові операції в 2010 р. пояснювалося зростанням граничної суми операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу. При цьому абсолютна більшість фінансових операцій подавалася банками в електронному вигляді і лише незначна частка повідомлень була отримана від небанківських установ, в тому числі в паперовому вигляді, що вказує на існуючі недоліки в організаційному та інформаційному забезпеченні даних суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Безпосередній вплив на кількісні показники отриманих повідомлень про фінансові операції, які підлягають обов'язковому моніторингу, справляють лімітні значення граничних сум. Зокрема, внаслідок збільшення граничної суми проведення обов'язкового фінансового моніторингу з 80000 грн. до 150000 грн. у 2011р. кількість повідомлень про такі операції зростає на 276341 або на 33,7%.

Найбільшу активність в звітуванні про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, проявляли банки (їх частка

складала до 97% в загальному обсязі повідомлень), решту 3% звітів надали небанківські фінансові установи, що може свідчити про досконалість системи організації і чіткої регламентації фінансового моніторингу в банках та відсутність відповідних напрацювань, автоматизованих систем звітування у небанківських фінансових посередниках. Це підтверджує актуальність проблеми використання саме небанківських установ для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Позитивної оцінки заслуговує 100%-ве звітування в електронному вигляді банків і лише близько 85% електронних звітів від небанківських установ, провідну роль серед яких відіграють страхові компанії. Чисельність банків, які були суб'єктами первинного фінансового моніторингу, протягом 2007-2012 рр. коливалася на рівні до 170 банків, в той час же кількість суб'єктів первинного фінансового моніторингу – небанківських установ – була значно більшою. Спостерігалось суттєве перевищення чисельності небанківських установ над банками.

Про незацікавленість в організації дієвого механізму фінансового моніторингу на його первинному рівні свідчить розподіл прийнятих на облік в 2012 році повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу. Зокрема, за ознаками обов'язкового моніторингу питома вага повідомлень зменшилася на 13,9%, за ознаками внутрішнього моніторингу – зросла на 14,8%, за ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу – зменшилася на 0,9% (табл. 2.2), тобто в правилах внутрішнього фінансового моніторингу небанківські установи затверджують суму операцій, які підлягають моніторингу, близьку до 150 000 грн [135].

Таблиця 2.2 – Розподіл прийнятих на облік Державною службою фінансового моніторингу України повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу за 2007-2011 рр., % [135]

Вид повідомлень про фінансові операції за ознакою	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
за ознаками обов'язкового моніторингу	67,7	72,8	74,1	71,6	53,8
за ознаками внутрішнього моніторингу	30,9	26,3	25,1	27,6	45,7
за ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу	1,4	0,9	0,8	0,8	0,5

Дані особливості розподілу прийнятих на облік Державною службою фінансового моніторингу України повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу можуть вказувати на завищення граничних сум внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу для збереження клієнтської бази та величини комісійних доходів, а також – на частковий розподіл сум фінансових операцій на декілька платежів для уникнення обов'язкового і внутрішнього фінансового моніторингу.

На величину відібраних для активної роботи фінансових операцій впливала автоматизація інформаційного забезпечення Державної служби фінансового моніторингу України, що зменшило ступінь суб'єктивних оцінок та оновлення процедур аналізу фінансових операцій. За результатами оперативного та тактичного аналізу підозрілих фінансових операцій відбувалося формування досьє для організації фінансових розслідувань. Перевищення темпів росту сформованих досьє над темпами росту повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та величиною повідомлень для активної роботи вказують на зростання ефективності обробки інформації Державною службою фінансового моніторингу України (табл. Б.2 додаток Б).

Одними з найбільш поширених і результативних показників діяльності національної системи фінансового моніторингу в Україні є кількість розгляду правоохоронними органами узагальнених матеріалів, динаміка яких наведена за 2004-2011 роках у табл. Б.3. Встановлено, що найбільша кількість узагальнених матеріалів була надана в 2008-2009 рр. Найбільшу кількість узагальнених матеріалів було сформовано та подано Службою безпеки України та Міністерством внутрішніх справ. Показовим є той факт, що в 2004 р. лише кожний 55 узагальнений матеріал передано до суду, то в 2011 р. – кожний другий. В той же час кількість розглянутих судами справ та винесених вироків за 2004-2011 рр. зросла з 1 справи в 2006 р. до 37 судових вироків в 2011 р., що свідчить про збільшення рівня ефективності збору доказової бази по справах щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. В той же

час слід зазначити, що обсяг виявлених та арештованих незаконно сформованих активів зріс у 3,5 рази; кількість порушених кримінальних справ знизилася майже у 3 рази; кількість вироків, винесених за порушеними кримінальними справами, зросла у 4 рази; обсяг вилученої готівки та інших активів, задіяних в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, знизився майже на 60%.

В табл. 2.3 наведено результати функціонування національної системи фінансового моніторингу України.

Таблиця 2.3 – Динаміка результатів функціонування національної системи фінансового моніторингу України за 2007-2011 рр. [135]

Показник	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
накладено арешт на готівкові кошти та інше майно, млн. грн.	24,7	46,3	4819,2	198,2	86,6
в т.ч. цінні папери, млн. грн.	нд	нд	4665,9	нд	нд
вилучено, млн. грн.	695,8	12,8	742,2	15,2	258,3
в т.ч. цінні папери, млн. грн.	нд	нд	690	нд	
сума можливої легалізації, млрд. грн.	53,3	65,2	59,9	нд	

нд – немає даних

Важливість функціонування національної системи фінансового моніторингу України зумовлюється можливим обсягом легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, протягом 2007-2012 рр. дана величина коливалася від 60 до 100 млрд. грн., тобто складала до 7% ВВП України, що більше оціночного світового рівня. При цьому недоліки організації фінансового моніторингу в Україні впливають з динаміки розміру сум готівки та іншого майна, на які накладено арешт та конфісковано, оскільки їх питома вага в можливій сумі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, не перевищувала 1,5%.

Проведений аналіз якісних та кількісних показників діяльності національної системи фінансового моніторингу свідчить про високий ступінь фінансового та кадрового забезпечення організації фінансового моніторингу.

Проте спостерігалися певні недоліки в системі електронної обробки повідомлень про підозрілі фінансові операції та їх коректної подачі.

Фінансове забезпечення. Основні показники фінансового забезпечення Державної служби фінансового моніторингу України за 2007-2011 рр. діяльності наведені в табл. Б.1 додатка Б. За результатами аналізу встановлено, що недостатнім є фінансове забезпечення Державної служби фінансового моніторингу України, оскільки обсяг бюджетних асигнувань на її функціонування скоротився на 20%, причому в їх структурі майже на 30% зросла частка витрат на оплату праці. Стабільно зростали витрати на оплату комунальних послуг та енергоносіїв, а також на утримання Навчально-методичного центру Державної служби фінансового моніторингу України, що визначалося величиною робочих площ Державної служби фінансового моніторингу України та кількістю працівників первинних суб'єктів фінансового моніторингу, які проходили навчання в Навчально-методичному центрі Державної служби фінансового моніторингу України. В той же час динаміка оплати витрат на відрядження значно зменшилася, що є негативною тенденцією, оскільки з реорганізацією Державної служби фінансового моніторингу України та утворенням семи її регіональних підрозділів, а також в умовах зростання міжнародної співпраці виникає потреба в збільшенні як внутрішніх виїзних перевірок, так і міжнародних відряджень з метою співпраці та переймання провідного досвіду в сфері протидії та запобігання легалізації доходів. В 2012 р. діяльність регіональних підрозділів Державної служби фінансового моніторингу України не здійснювалася, а всі працівники були переведені до центрального апарату Державної служби фінансового моніторингу України [135].

Особливістю фінансового забезпечення системи фінансового моніторингу України є спрямування значних сум коштів на оплату праці. Натомість в провідній світовій практиці робиться акцент на фінансування розвитку інформаційного забезпечення, удосконалення методичних прийомів фінансового моніторингу та оновлення технічних засобів аналізу даних, що

пояснюється стрімким зростанням використання інтернет-технологій та кількості моніторингових фінансових операцій в процесі легалізації доходів.

Серед кількісних показників навантаження працівників Державної служби фінансового моніторингу України спостерігалось виконання планів обробки повідомлень у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на одного працівника (крім працівників регіональних підрозділів) лише за окремими роками. При цьому тенденційним було зростання величини фактичного оброблення повідомлень про підозрілі фінансової операції на одного працівника.

Для забезпечення оперативного реагування на запити відповідних органів про підозрілі фінансові операції Державна служба фінансового моніторингу України щорічно планувала та реалізовувала заходи щодо скорочення терміну надання відповіді на запити компетентних органів інших держав у сфері протидії легалізації доходів.

При цьому фактичне зменшення витрат на одного фахівця Державної служби фінансового моніторингу України були значно нижчі за планове. Така тенденція пояснювалася не лише незначним скороченням фінансування Державної служби фінансового моніторингу України, але й різким зростанням кількості фахівців, в тому числі в центральному офісі. Дані кількісні показники відображають планові та фактичні значення величини бюджетних витрат та результатів діяльності персоналу національного підрозділу фінансової розвідки. Проте в даній системі відсутніми є фактичні показники співвідношення витрат на організацію національної системи фінансового моніторингу та розміру суми вилучених коштів, які були залучені до процесу легалізації. Також відсутні фактичні показники розміру легалізації доходів, що були виявлені та вилучені, на одного фахівця Державної служби фінансового моніторингу України.

Кадрове забезпечення. Важливе місце в процесі діяльності національної системи фінансового моніторингу займає кадрове забезпечення, оскільки для проведення фінансового моніторингу та виявлення підозрілих фінансо-

вих операцій необхідним є існування специфічних професійних вмінь та навичок в сфері фінансової системи. Аналіз особливостей розвитку кадрового забезпечення Державної служби фінансового моніторингу України за 2007-2011 рр. (табл. 2.4) надав змогу визначити тенденції розширення штатної та фактичної чисельності працівників в процесі розвитку самої організаційної структури Державної служби фінансового моніторингу України.

Таблиця 2.4 – Динаміка окремих індикаторів кадрового забезпечення Державної служби фінансового моніторингу України за 2007-2011 рр., чол. [135]

Показник	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Штатна чисельність працівників	338	338	338	338	237
в т.ч. в регіональних підрозділах	162	162	162	71	0
Фактично працювало	319	341	349	279	216
в регіональних підрозділах	146	163	166	55	0
центральному офісі	173	178	183	224	216

За 2007-2009 рр. зростала чисельність персоналу в регіональних структурних підрозділах для забезпечення територіального нагляду в сфері фінансового моніторингу. Однак внаслідок реорганізації територіальної структури Державної служби фінансового моніторингу України в 2010-2012 рр. відбулося скорочення кількості обласних структурних підрозділів. Внаслідок цього кадрове забезпечення регіональних підрозділів Державної служби фінансового моніторингу України значно знизилося, а частину співробітників було переведено в центральний офіс.

Інформаційне забезпечення. На рис. 2.3 наведено організаційну схему взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу в Україні. Наведена схема взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу в Україні передбачає взаємний інформаційний обмін та освітнє забезпечення між національним та іноземними підрозділами фінансової розвідки, а також формування баз даних фінансових операцій на основі запитів закордонних підрозділів фінансової розвідки. Як спеціалізований орган фінансового моніторингу Державна слу-

жба фінансового моніторингу України надає інформаційні засоби для суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу, проводить навчання їх персоналу, а вони в рамках єдиної інформаційної системи формують бази даних операцій, що підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу.

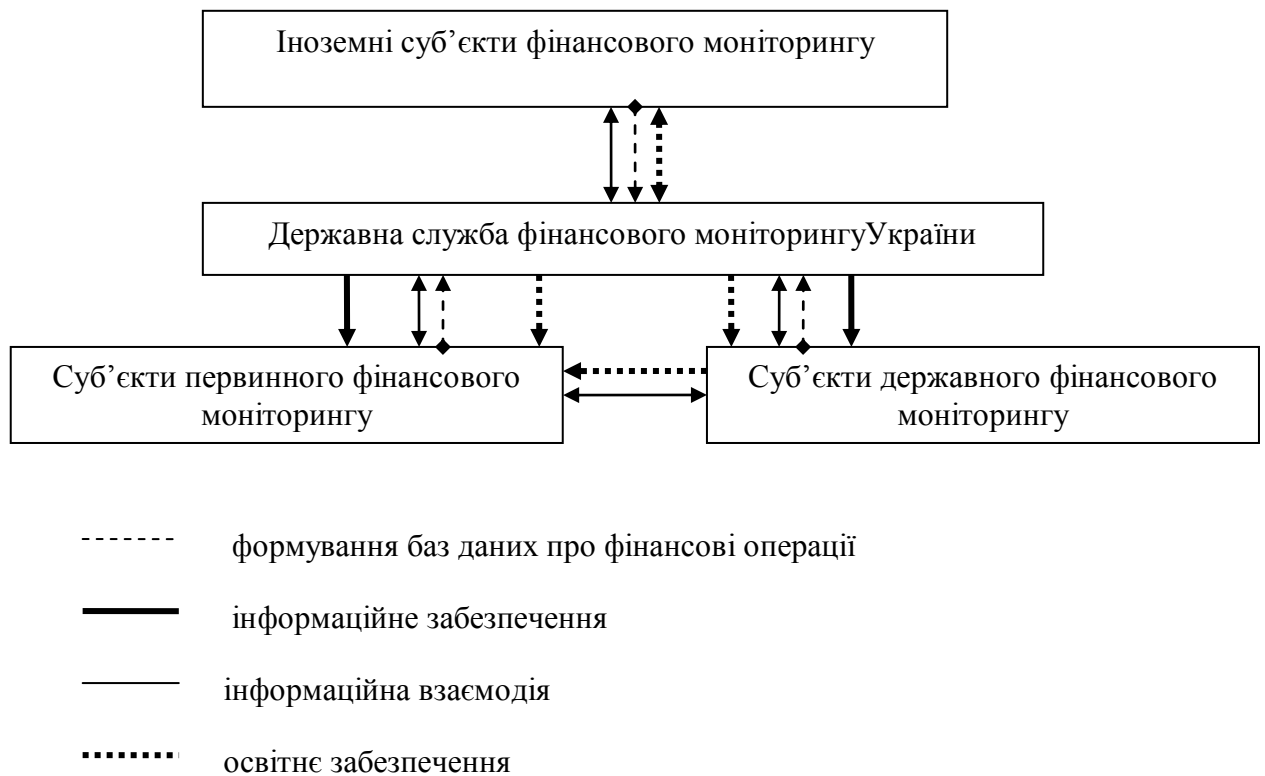

Рисунок 2.3 – Логічна схема взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу в Україні (авторська розробка)

В той же час інформація про підозрілі фінансові операції від суб'єктів первинного рівня моніторингу спочатку надходить до суб'єктів державного фінансового моніторингу відповідно до їх підпорядкування.

На регіональному рівні національний підрозділ фінансової розвідки здійснює:

- формування інформаційних ресурсів про суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

- забезпечення роз'яснень для суб'єктів первинного фінансового моніторингу;
- надання методичного забезпечення;
- проведення освітніх заходів на регіональному рівні;
- діагностика проблемних ситуацій суб'єктів первинного фінансового моніторингу на рівні окремих регіонів.

Важливість оцінки даних показників обумовлюється:

- для іноземних інвесторів – визначенням ступеня інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату в країні, окремому регіоні, галузі чи фінансовій установі;
- для вітчизняного споживача фінансових послуг – рівнем доступу до інформації про фінансову установу, стабільність її діяльності, тарифи та умови обслуговування;
- для громадськості – можливістю контролю за наданням якісних фінансових послуг та громадської протидії легалізації злочинних доходів;
- для державного та первинного рівнів суб'єктів фінансового моніторингу – можливістю відслідковування ділової репутації окремих посадових осіб та клієнтів фінансових установ, перевірки фінансової звітності та напрямків господарської діяльності ініціаторів фінансових операцій, господарських зв'язків та походження коштів;
- для національного підрозділу фінансової розвідки – засобами інформування про законодавчі зміни в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

В рамках національної системи фінансового моніторингу використовується лише одна група показників інформаційної прозорості – оцінка інформаційної прозорості банків, складена за даними компанії Standard & Poor's, що дозволяє уникнути переважно внутрішніх ризиків фінансового посередника – організаційних, репутаційних, кваліфікаційних ризиків персоналу. За результатами даного рейтингу інформаційної прозорості в 30 найбільших за розміром активів, кредитного портфелю та кількістю клієнтів

банках показник зменшився в порівнянні з 2011 р. на 6.1 п.п. і склав 42,7% [227], тобто банки були найбільш інформаційно відкритими серед інших суб'єктів фінансового моніторингу. Проте в порівнянні з рівнем розкриття інформації іноземними фінансовими установами в розвинених країнах даний показник є досить низьким. Аналітичними службами подібні тенденції насамперед пояснювалися перед усім загальним економічним станом в країні.

Сучасна державна політика в Україні характеризується запобіганням руху коштів, які не мають прозорого джерела походження. Основу національного законодавства в даній сфері складають Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [55], Кримінальний кодекс України [79], Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 р. [200]. Метою Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року є визначення заходів законодавчого, організаційного та інституційного характеру, спрямованих на забезпечення стабільного та ефективного функціонування національної системи фінансового моніторингу [200]. Враховуючи існування програмного стратегічного документу в сфері запобігання надходження тіншових доходів в національну економіку, можна дійти висновку, що державна політика має стратегічний та цілеспрямований характер. Найбільш поширеною формою взаємодії між суб'єктами наднаціональної та національної систем фінансового моніторингу є міжнародна співпраця.

Індикатором відкритості національної системи фінансового моніторингу для міжнародної співпраці в сфері протидії легалізації злочинних доходів є показник двостороннього обміну інформаційними запитами. В табл. 2.5 наведено показники співпраці Державної служби фінансового моніторингу України та підрозділів фінансової розвідки інших країн за 2007-2011 рр.

Таблиця 2.5 – Динаміка окремих характеристик рівня міжнародної співпраці Державної служби фінансового моніторингу України та підрозділів фінансової розвідки інших країн за 2007-2011 рр. [135]

Показник	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
кількість країн, з якими проводилися інформаційні обміни	90	101	117	120	111
кількість одержаних запитів	131	132	146	135	187
кількість відправлених запитів	635	630	572	394	467
середній час надання відповіді на запит іноземного підрозділу фінансової розвідки, днів	19,8	18,8	17,9	нд	нд

Отже, кількість інформаційних запитів від підрозділів фінансової розвідки інших країн зросла на 40%, від України до уповноважених організацій інших країн – зменшилася майже на 25%. Найбільш тісний обмін інформацією проводиться з підрозділами фінансової розвідки таких країн, як США, Великобританія, Росія, Німеччина, Кіпр, Латвія.

Проведений аналіз динаміки співробітництва Державної служби фінансового моніторингу України та підрозділами фінансових розвідок інших країн за 2007-2011 рр. засвідчив зростання чисельності контактів на основі підписаних угод про співробітництво та обмін інформацією. При цьому специфічною тенденцією організації фінансового моніторингу було перевищення чисельності відправлених запитів до підрозділів фінансової розвідки інших країн над чисельністю отриманих запитів від підрозділів фінансової розвідки інших країн. Таким чином, Державна служба фінансового моніторингу України активізує процес накопичення інформації про підозрілі фінансові операції шляхом отримання матеріалів від суб'єктів фінансового моніторингу інших країн, в тому числі з Андорри, Туреччини, Казахстану, Монголії та Бермудських островів. Позитивними тенденціями при цьому є скорочення середнього часу надання відповіді на запити більшості іноземних підрозділів фінансової розвідки. В той же час фактичні дані про середній час надання відповіді на запити Державної служби фінансового моніторингу з боку підрозділів фінансової розвідки інших країн відсутні. Багаторазове перевищення чисельності відправлених запитів над кількістю

одержаних запитів від підрозділів фінансової розвідки інших країн може вказувати як на зовнішньоекономічну орієнтацію легалізації доходів в Україні, так і на низьку оцінку національної системи фінансового моніторингу з боку інших країн.

Необхідність міжнародної співпраці в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму визначається чисельністю фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, з резидентами країн-лідерів за подібними операціями. Країнами-лідерами за чисельністю фінансових операцій, що підлягають моніторингу, були Російська Федерація, Велика Британія та Кіпр, що пояснювалося основними тенденціями зовнішньоторговельної та інвестиційної діяльності з даними країнами, а також спрощеними режимами оподаткування, обліку та звітності на деяких територіях.

Органи державного фінансового моніторингу публікують щорічні звіти про інспекційно-наглядову діяльність в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, заходи нагляду та контролю, зміни в законодавстві та пріоритетні напрямки розвитку на наступний період на своїх офіційних сайтах. Крім того, більшість фінансових установ та інших учасників ринку, які є суб'єктами фінансового моніторингу, також мають власні інформаційні ресурси, що є і можуть бути використані як джерело додаткової інформації в процесі координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Україні.

Враховуючи значну чисельність фінансових операцій, що проходять через фінансових посередників, актуалізується проблема автоматизації процесів фінансового моніторингу. Тому ряд дослідників [192, 201, 202] визначає, що важливим є забезпечення працівника, що проводить фінансовий моніторинг, можливістю оперативно контролювати операції, що проводяться філіями (відділеннями) фінансових посередників. В разі існування розгалуженої структури фінансової установи без створення централізованої системи фінансового моніторингу це є неможливим. Доступ до централізованої бази

даних, що містить особливі відомості (перелік міжнародних терористів, осіб, що розшукуються, клієнтів підвищеного ризику тощо), має бути обов'язково забезпечений всім особам, що задіяні у процесі проведення внутрішнього фінансового моніторингу.

Для якісної оцінки діяльності Державної служби фінансового моніторингу України в даний час на практиці використовують також окремі показники. Так, спостерігалось переважання фактичної кількості повідомлень, що подані та оброблені в електронному вигляді, над плановими показниками. Дані тенденції забезпечувалися в тому числі й за рахунок 100% подачі повідомлень про підозрілі фінансові операції банківськими установами. Разом з тим слід відмітити значне використання небанківськими установами паперових повідомлень про підозрілі фінансові операції. Більшість проектів узагальнених матеріалів, що подаються до правоохоронних органів, затверджуються експертною радою, на що вказує більш ніж 90% значення даного показника. В рамках оцінки показника коректності повідомлень про підозрілі фінансові операції відзначалося фактичне коливання кількості коректних повідомлень в порівнянні з планом. Це свідчить про потребу подальшого навчання і підвищення кваліфікації персоналу суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Згідно отриманих документів про відповідну освіту або підвищення кваліфікації кадрове забезпечення Державної служби фінансового моніторингу України фахівцями з відповідною освітою мало максимальне значення

Методичне забезпечення. Важливою формою діяльності національної системи фінансового моніторингу є показники правоохоронної, освітньо-рекомендаційної та зовнішньо інформаційної діяльності. Стійкою характеристикою для національної системи фінансового моніторингу є перевищення чисельності відправлених запитів до підрозділів фінансової розвідки інших країн над кількістю отриманих запитів, що може свідчити про тенденції легалізації злочинних доходів з використанням зовнішньоекономічних операцій та операцій через офшорні зони. Абсолютні показники взаємодії Державної

служби фінансового моніторингу України та правоохоронних і судових органів вказують на необхідність удосконалення законодавчого та організаційного забезпечення такої взаємодії. Про це свідчить той факт, що Державною службою фінансового моніторингу України для активної роботи обирається більше 150-200 тис. повідомлень за рік, тоді як фактично судовий супровід не більше 120 справ на рік [135].

Протягом аналізованого періоду кількість представників різних суб'єктів державного і первинного фінансового моніторингу та правоохоронних органів, які підвищили свою кваліфікацію, зросла в чотири рази; кількість навчальних заходів, консультацій та листів методичного характеру для суб'єктів первинного фінансового моніторингу зросла майже в два рази.

Одним з найбільш пріоритетних напрямків діяльності Державної служби фінансового моніторингу України є рекомендаційна та освітня діяльність, що полягає в забезпеченні проведення освітніх заходів і роз'яснювальної роботи, перш за все, для співробітників суб'єктів фінансового моніторингу. Наведені порівняння якісних та кількісних показників діяльності суб'єктів фінансового моніторингу на прикладі України надають змогу ретроспективно та перспективно оцінювати результати національної системи фінансового моніторингу також в інших країнах.

Отже, найбільш поширеними формами взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України, в тому числі на регіональному рівні, та суб'єктів фінансового моніторингу в Україні є надання роз'яснень та рекомендацій щодо окремих положень законодавства в сфері запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, підписання актів про взаємодію та інформаційний обмін з територіальними підрозділами правоохоронних органів та іншими державними органами, а також проведення освітніх заходів в регіонах. Чисельність працівників суб'єктів фінансового моніторингу та інших державних органів, які проходили навчання на базі територіальних відділів національного підрозділу фінансової розвідки, мала тенденції до росту, що свідчить про активну позицію Державної служби фі-

нансового моніторингу України в рамках організації підготовки кадрів фінансових установ.

Завдяки активній позиції Національного банку України в процесі протидії і запобігання легалізації злочинних доходів, наявності повного електронного забезпечення подання і обробки даних про підозрілі фінансові операції, збалансованості системи оцінки фінансових операцій з використанням ризикоорієнтованого підходу. Максимально знижені ризики використання банків як посередників для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. В той же час відсутній єдиний підхід до оцінки підозрілих фінансових операцій в небанківських установах, які в значній мірі інформацію для обробки подають як в електронній, так і в паперовій формах, а низький ступінь організованості фондового ринку та відсутність можливостей для економічно обґрунтованого ціноутворення на цінні папери створює передумови для активізації легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, з використанням саме небанківських установ, оскільки за даними останніх років використовувалися цінні папери як інструменти легалізації доходів. Тому стан координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу визначає загальну ефективність протидії легалізації злочинних доходів.

Прямі показники взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу, в першу чергу з підрозділами фінансової розвідки, включають як якісні характеристики діяльності Державної служби фінансового моніторингу України, так і кількісні показники фінансового та організаційного забезпечення (табл. В.4 додатка В). Загальні якісні та кількісні показники діяльності Державної служби фінансового моніторингу України вказують на дві основні тенденції: перевищення темпів росту фінансових операцій, які підлягають обов'язковому і внутрішньому фінансовому моніторингу, та зростання навантаження на одного працівника Державної служби фінансового моніторингу України по обробці повідомлень про підозрілі фінансові операції. У той же час, проведений аналіз засвідчив низький рівень ефективності судового провадження у справах з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

(кількість вироків, винесених за порушеними кримінальними справами на одну транзакцію, зросла майже на 3%), та нескоординованість діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу України.

Основні блоки питань, які мають враховуватися в процесі оцінювання ефективності функціонування національної системи фінансового моніторингу наведена на рис. 2.4.

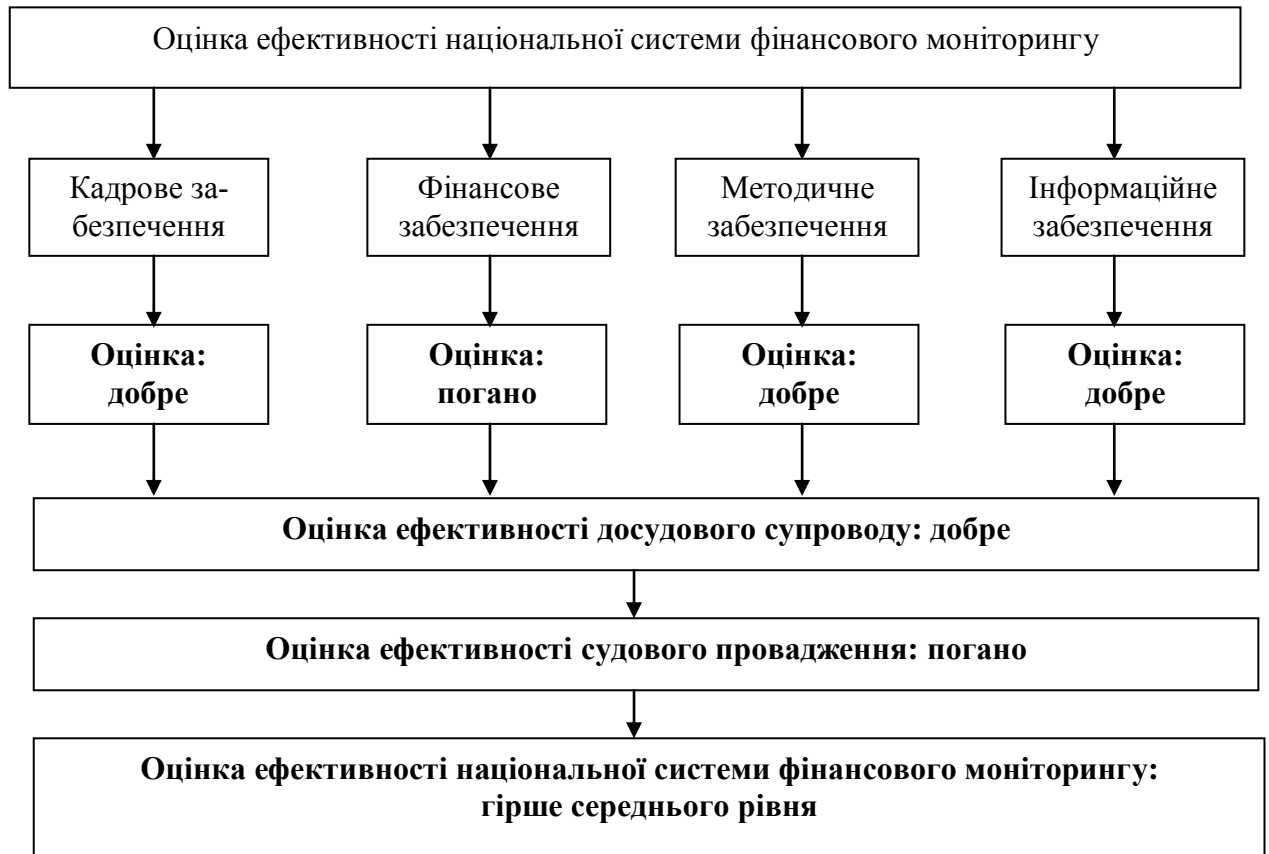

Рисунок 2.4 – Загальні блоки оцінювання ефективності функціонування національної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

Таким чином, сучасний рівень діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу в Україні визначається ступенем взаємодії між спеціалізованим органом в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, суб'єктами первинного та державного фінансового моніторингу, правоохоронними органами, недержавними громадськими організаціями та суспільством загалом з метою створення оп-

тимальних умов для попередження легалізації злочинних доходів. При цьому визначальним підходом до оцінки підозрілих фінансових операцій в українській та світовій практиці є використання ризикорієнтованого підходу. Відповідно до інформації правоохоронних органів, що надійшла у 2010 році, у результаті розслідування кримінальних справ правоохоронними органами накладено арешт на грошові кошти та інше майно на загальну суму 86,6 млн. грн. та вилучено на суму 258,3 млн. грн. Тобто, незважаючи на те, що Державна служба фінансового моніторингу України не має на меті максимізацію суми вилучених доходів, отриманих злочинним шляхом, даний показник є неспівставним з величиною витрат на діяльність Державної служби фінансового моніторингу України та розміром фінансових операцій, які можуть містити ознаки легалізації доходів з урахуванням високого рівня тінізації економіки країни. Дані національної системи фінансового моніторингу за 2012 р. вказують про переважне використання цінних паперів в процесі легалізації злочинних доходів, що пояснюється можливостями завищення реальної вартості цінних паперів та низькою часткою організованого фондового ринку. В Україні факторами формування системи фінансового моніторингу є високий ступінь тінізації економіки та корупції, нерозвиненість фінансового ринку, дублювання повноважень різними спеціалізованими органами та відомствами, низька автоматизованість та обмін інформацією, недосконалість законодавчого та організаційного забезпечення, що визначає низьку ефективність координації діяльності системи фінансового моніторингу, а імплементація світових стандартів та практики протидії легалізації доходів не має практичного інструментарію реалізації.

Отже, на основі проведеного аналізу визначено необхідність формуванні базової системи оцінки ефективності механізму національної системи фінансового моніторингу на основі виділених кількісних та якісних показників діяльності Державної служби фінансового моніторингу України, суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу, фінансового та кадрового забезпечення, міжвідомчої та регіональної взаємодії,

міжнародного обміну інформаційними повідомленнями в сфері запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Для адекватної та багатосторонньої оцінки ефективності національної системи фінансового моніторингу в Україні визначено параметри інтегрального показника ефективності механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу та проведено його розрахунок за даними діяльності національної системи фінансового моніторингу за 2007-2012 рр.

2.2 Формалізація відносин між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу України на різних рівнях взаємодії

Національна система фінансового моніторингу включає сукупність економічних зв'язків між суб'єктами фінансових операцій, підрозділами фінансової розвідки, регуляторами та клієнтами суб'єктів фінансових операцій і міжнародними спеціалізованими організаціями та об'єднаннями за допомогою визначених інструментів та методів для забезпечення найбільш оптимальної організації діяльності в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

На основі дослідження виділених в наукових джерела факторів макрота і мікро середовища національної системи фінансового моніторингу в Україні, автором узагальнено сукупність недоліків її побудови та організації:

- інформаційна непрозорість фінансових установ;
- правове дублювання повноважень;
- високий рівень корупції;
- можливість використання офшорних зон;
- значна монетизація економіки;
- низька координація діяльності спеціалізованих суб'єктів;
- високий рівень інфляції;

- нерозвиненість фондового ринку та ринку фінансових послуг;
- низький рівень довіри населення до фінансової системи;
- високий рівень тінізації економіки.

Значним недоліком національної системи фінансового моніторингу є відсутність в системі органів державного фінансового моніторингу спеціалізованого органу виконавчої влади в сфері митної справи, який би проводив контроль руху готівкових коштів через митний кордон країни, а, як свідчить світова практика, на даному етапі розвитку системи фінансового моніторингу актуалізується питання боротьби з готівковими кур'єрами [1, 20, 32]. Узгалянення поглядів вітчизняних науковців [1, 20, 32, 48, 61, 75, 80, 81, 176, 187, 228], а також урахування провідного європейського досвіду дозволило автору встановити, що:

1) провідну роль в легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні відіграють банки як фінансові посередники, що пов'язано з рядом об'єктивних причин, таких як:

- значні фінансові потоки у вигляді готівки та безготівкових розрахунків надають можливість приховувати можливі операції з легалізації доходів;
- низька інформаційна прозорість банків, зокрема в частині їх власників та менеджерів, внутрішньої документації;
- маніпулювання існуванням банківської таємниці при наданні інформації про можливі фінансові операції з легалізації доходів зовнішнім користувачам;

Банки, як група учасників первинного фінансового моніторингу, можуть отримувати інформацію про суб'єктів фінансових операцій від інших первинних суб'єктів фінансового моніторингу. Проте даний механізм інформаційного обміну суперечить принципам дотримання банківської та комерційної таємниці та передбачає значні адміністративні та фінансові санкції для учасників фінансового моніторингу, які розкривають інформацію про своїх клієнтів. Така ситуація вказує на суперечність законодавчого забезпечення національної системи фінансового моніторингу в Україні.

2) формування національної системи фінансового моніторингу в Україні відбувалося формально, а її недоліки зумовлені помилками в організації та наділенні повноваженнями суб'єктів фінансового моніторингу, а саме:

- відсутність повноважень у Державній служби фінансового моніторингу України як суб'єкта боротьби з фінансуванням тероризму;
- дублювання функцій окремих суб'єктів системи, низька узгодженість та координація діяльності, відсутність зворотного зв'язку, наприклад, правова неврегульованість поточного та кінцевого контролю територіальними підрозділами Державної служби фінансового моніторингу України за результатами розслідування узагальнених матеріалів правоохоронними органами;
- низький рівень кадрового забезпечення процесу фінансового моніторингу на рівні Державної служби фінансового моніторингу України;
- відсутність вичерпного переліку операцій, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, та ознак підозрливості фінансових операцій;
- недосконалість фінансового контролю за діяльністю фінансових посередників;
- обмеженість обміну інформацією з підрозділами фінансових розвідок інших країн;
- низька інформаційна прозорість фінансових посередників та їх реальних власників;
- можливість використання анонімних рахунків та рахунків на пред'явника.

3) банки та інші фінансові установи протидіють правоохоронним органам в процесі перевірки джерел походження активів, мотивуючи це дотриманням банківської та комерційної таємниці. При цьому на законодавчому рівні не обґрунтовано не лише ознаки сумнівності фінансових операцій для проведення фінансового моніторингу, але й граничні суми для проведення обов'язкового фінансового моніторингу, що, на нашу думку, не дозволяє

державі, як суб'єкту економічної політики, регулювати інвестиційну привабливість країни;

4) важливим фактором ефективності функціонування Державної служби фінансового моніторингу України є його незалежність, яка має розглядатися як відсутність економічних, політичних, соціальних та інших інтересів в діяльності керівництва Державної служби фінансового моніторингу України, оскільки вона є спеціалізованим органом, що забезпечує протидію та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також є підрозділом фінансової розвідки, що забезпечує координацію діяльності та обмін інформацією з підрозділами фінансової розвідки інших країн та спеціалізованими міжнародними організаціями;

5) істотним недоліком національної системи фінансового моніторингу щодо необхідності існування у відповідального працівника Державної служби фінансового моніторингу України достатніх підстав вважати фінансову операцію сумнівною. На думку автора, дана процедура дає змогу клієнтам, а також персоналу, менеджменту і власникам фінансових посередників використовувати їх для легалізації доходів та одночасно вказувати Державній службі фінансового моніторингу України як на виникнення вмотивованої підозри щодо легалізації коштів в проміжок часу, коли фінансова операція є закінченою, а кошти перетворені з безготівкової форми в готівкову;

6) невідповідність побудови і функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні Міжнародним стандартам з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (рекомендаціям FATF) [229]. При цьому, як показує аналіз міжнародної практики відповідності міжнародним рекомендаціям, в більшості країн не вдалося досягти ситуації об'єктивної відповідності всім міжнародним рекомендаціям. Однак, як вказує автор, в Україні порушено базові рекомендації побудови і діяльності національної системи фінансового моніторингу, такі як: незалежність підрозділу фінансової розвідки та чітке визначення його повноважень, законодавче закріплення виключного переліку фінансових операцій, які підлягають

обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, інформаційний обмін та координація діяльності спеціалізованих органів в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму;

7) на підставі дослідження світового досвіду в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, вказується на високі політичні ризики та загрози об'єктивній і неупередженій діяльності національної системи фінансового моніторингу в Україні. Зокрема, робиться акцент на високий рівень корумпованості (за даними міжнародних агенції Transparency International [165]) чиновників та державних діячів на різних рівнях влади, що з одного боку призводить до формування даними особами доходів, які мають злочинне походження, а з іншого – формує перешкоди для проведення фінансового моніторингу щодо осіб, які здійснюють легалізацію злочинних доходів;

8) пропонується включити до суб'єктів фінансового моніторингу інші нефінансові організації, які здійснюють контроль капіталу. Отже, вказується на необхідність зростання рівня інформаційної прозорості в першу чергу фінансового сектору за рахунок включення в процес фінансового моніторингу організацій, які інформаційно- та юридично супроводжують господарську та фінансову діяльність клієнтів.

Оптимальний рівень регулювання фінансової системи з боку держави щодо забезпечення заходів запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, повинен одночасно і не перевантажувати суб'єктів фінансової системи значними додатковими витратами на організацію внутрішнього фінансового моніторингу. Концептуальна основа даної моделі передбачає пошук оптимального рівня регулювання фінансового ринку для мінімізації витрат його суб'єктів на процес організації обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу, що дозволить максимально знизити обсяги легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Важливе місце в функціонуванні системи фінансового моніторингу відіграє координація діяльності суб'єктів системи фінансового моніторингу. Під координацією діяльності суб'єктів системи фінансового моніторингу загалом розуміється процес установлення відповідності між окремими суб'єктами, погодження їх дій [25]. Також координацію діяльності розглядають як одну з функцій управління, яка має забезпечувати співставність цілей та дій учасників системи [199]. В більш широкому розумінні координація діяльності є об'єктивною потребою в узгодженні дій і взаємозалежності між окремими суб'єктами державної політики, що визначає ефективність діяльності будь-яких управлінських структур [112]. З іншої точки зору координація є взаємодією декількох рівноправних сторін [190, 217]. Таким чином, науковці відзначають, що координація діяльності є необхідною і об'єктивною передумовою реалізації державної політики в будь-якій сфері.

Причиною створення даного механізму, на думку С. Буткевича та Н. В. Москаленко [15, 20, 123, 124], є потреба у створенні ефективного інструменту протидії легалізації злочинних доходів та запобігання іншим злочинам в економічній сфері з використанням фінансової системи. Авторське бачення механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в системі фінансового моніторингу наведено на рис. 2.5.

С. А. Буткевич вказує, що адміністративно-правовий механізм фінансового моніторингу – це спосіб організації роботи суб'єктів фінансового моніторингу щодо досягнення цілей протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму за допомогою нормативного забезпечення та визначених методів діяльності [15]. Для кожної держави питання боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, є питанням національної безпеки. Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є не лише суспільно небезпечним діянням, а і системною загрозою для фінансових ринків і національної економіки в цілому. З практичної точки зору реалізація політики запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму – це комплекс за-

ходів регулятивного і адміністративного характеру, що здійснюється національною системою фінансового моніторингу з метою впливу на ініціаторів фінансових операцій.

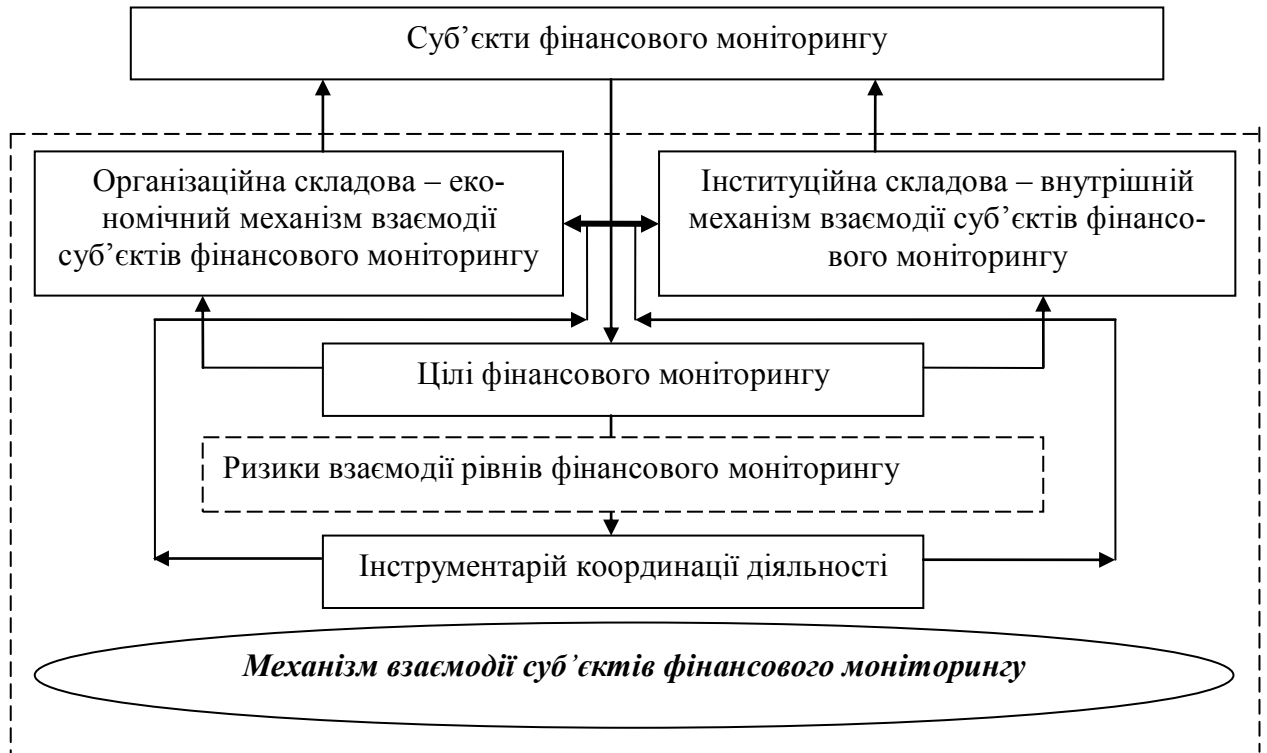
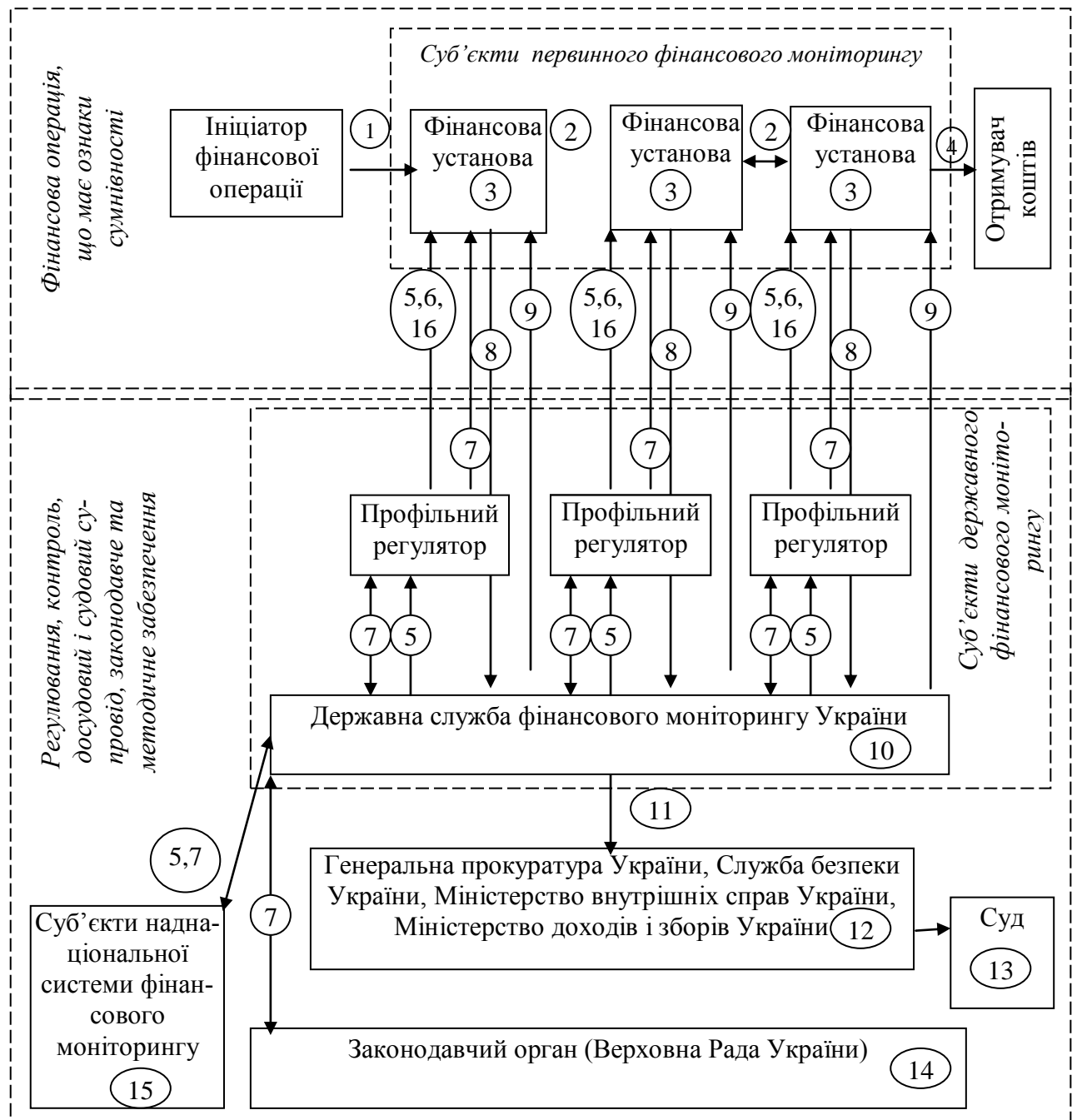

Рисунок 2.5 – Місце механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в системі фінансового моніторингу (авторська розробка)

Для підвищення ефективності національної системи фінансового моніторингу важливим є створення дієвого механізму координації діяльності суб'єктів системи фінансового моніторингу, як на державному, так і на первинному рівнях. Поняття «механізм» має багатозмістовну економічну природу. Так, більшість науковців трактують механізм як внутрішню побудову певної системи, яка містить визначений перелік ланок. Зміни та рухи окремих з них призводять до змін системи в цілому. Також під механізмом розуміють сукупність процесів і станів певної системи.

Згідно авторського підходу до формування системи фінансового моніторингу взаємовідносини між суб'єктами фінансового моніторингу існують на п'яти рівнях (рис. 2.6):

Примітки: 1 – розміщення активів ініціатором фінансової операції в фінансову установу; 2 – зміна форми, валюти, розміру та ін. характеристик активів, що мають сумнівне походження; 3 – процедури внутрішнього фінансового моніторингу; 4 – передача активів кінцевому отримувачу; 5 – методичне та нормативне забезпечення, інформаційний обмін; 6 – призупинення або позбавлення ліцензії, штрафи, відсторонення відповідальних осіб від виконання посадових обов'язків; 7 – ініціювання та/або роз'яснення законодавчих змін; 8 – передача інформації про сумнівні фінансові операції та їх ініціаторів; 9 – інформаційні запити та рішення про призупинення фінансової операції; 10 – поглиблене вивчення фінансової операції та діяльності її ініціатора; 11 – передача узагальнених досьє; 12 – досудове забезпечення справ; 13 – судове забезпечення справ в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; 14 – розробка та/або прийняття законодавчого забезпечення; 15 – міждержавна оцінка дотримання стандартів фінансового моніторингу, введення санкцій; 16 – рішення про позбавлення ліцензії

Рисунок 2.6 – Логічна схема, що відображає існуючий механізм координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу в Україні (авторська розробка)

- 1) між ініціатором фінансової операції, суб'єктом первинного фінансового моніторингу та отримувачем коштів;
- 2) в межах суб'єкта первинного фінансового моніторингу щодо здійснення ним внутрішнього фінансового моніторингу;
- 3) між суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу;
- 4) між різними суб'єктами державного фінансового моніторингу;
- 5) між Державною службою фінансового моніторингу України та суб'єктами наднаціональної системи фінансового моніторингу

Перший рівень взаємозв'язків суб'єктів фінансового моніторингу передбачає взаємодію між ініціатором фінансової операції та фінансовими установами. Клієнти на даному рівні зацікавлені в отриманні фінансових послуг від фінансових установ, в тому числі через фінансові установи клієнти можуть проводити легалізацію злочинних доходів та фінансування тероризму. Установи зацікавлені в отриманні процентних та комісійних доходів та мінімізації ризику легалізації доходів і фінансування тероризму клієнтами [183]. Взаємовідносини між клієнтами та фінансовими установами в процесі проведення фінансових операцій передбачають реалізацію наступних завдань:

- проведення фінансової операції клієнта;
- забезпечення запобігання та протидії легалізації злочинних доходів;
- забезпечення позитивного іміджу та уникнення штрафних санкцій (адміністративних, кримінальних) фінансовими установами та персоналом.

В ході проведення фінансового моніторингу установи використовують метод ідентифікації клієнта, який проводить фінансові операції. Додаткові дані для ідентифікації клієнта можуть бути одержані від нього самого, а також з інших публічних (відкритих) джерел. Ідентифікація та вивчення фінансової діяльності установами здійснюються у наступних випадках:

- встановлення ділових відносин установи з клієнтами;
- виникнення вмотивованої підозри в легалізації злочинних доходів або фінансуванні тероризму;

- проведення операції, що підлягає фінансовому моніторингу;
- проведення неперіодичної (разової) операції без встановлення відносин з клієнтами на суму більше 150 000 грн. [55].

Якщо у фінансової установи існує сумнів щодо достовірності чи повноти інформації про клієнта, то вона зобов'язана перевірити інформацію щодо такого клієнта. Для цього на безоплатній основі фінансова установа має право витребувати від державних органів інформацію стосовно ідентифікації клієнта. Особливістю взаємовідносин між фінансовими установами та клієнтом є право перших витребувати від останніх інформацію про ідентифікацію клієнта, особливості його діяльності та фінансового стану, що необхідно для повної та об'єктивної його ідентифікації (рис. 2.7).

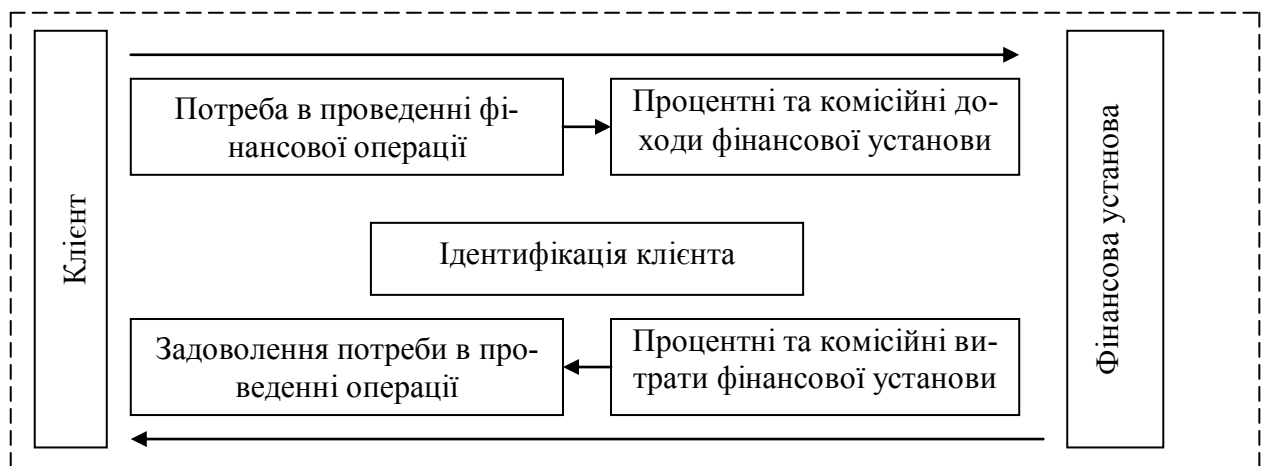

Рисунок 2.7 – Схема взаємовідносин клієнта та фінансової установи в процесі проведення фінансових операцій та протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму (авторська розробка)

У разі ненадання даної інформації клієнтом (в тому числі за умови вмотивованої підозри зі сторони відповідального працівника фінансової установи) можлива відмова фінансової установи у проведенні такої операції. Але в даному разі установа не буде отримувати відповідні види доходів. Фінансова установа має право відмовитися від проведення операції у разі, якщо остання містить ознаки такої, що направлена на легалізацію доходів та фі-

нансування тероризму, та повідомити про це Державну службу фінансового моніторингу України протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з моменту відмови.

Фінансові установи можуть не проводити ідентифікацію клієнтів у разі проведення операції клієнтами, що були ідентифіковані раніше, та укладення правочинів між зареєстрованими в Україні фінансовими установами. В умовах розвитку світової фінансової кризи спостерігається її вплив на учасників взаємовідносин фінансового моніторингу. Так, на першому рівні даних взаємовідносин в умовах погіршення економічної кон'юнктури на ринку та загального спаду економіки країни неминуче підвищуються ризики клієнта, оскільки значна кількість суб'єктів господарювання в даних умовах буде ухилятися від оподаткування, проводити нелегальні операції, а потім легалізувати кошти, отримані злочинним шляхом. В той же час в умовах кризи погіршилася ситуація на ринку банківських послуг внаслідок дії мораторію на дострокову видачу депозитів, що призводило до погіршення фінансового стану небанківського сектору, який частину акумульованих коштів зберігав саме в банківському сегменті фінансового ринку.

Для зменшення ризиків невиявлення та несвоечасного звітування фінансовими установами про операції, що мають ознаки сумнівності походження джерел доходів, обов'язковою є організація внутрішнього фінансового моніторингу. Він передбачає заходи протидії легалізації доходів та фінансування тероризму на основі оцінки ризиків легалізації доходів, обліку даних операцій та інформації про їх учасників, подачу інформації, що має високий ступінь ризику, до Державної служби фінансового моніторингу України. Дані взаємовідносини утворюють другий рівень системи фінансового моніторингу.

При розробці і реалізації Правил і програм внутрішнього фінансового моніторингу відповідальні працівники суб'єктів державного і первинного фінансового моніторингу повинні брати участь у дослідженні сумнівних фінансових операцій. При цьому існують особливості організації внутріш-

нього фінансового моніторингу щодо методів, інструментів та принципів в залежності від суб'єктів-фінансових установ:

- для банківських установ;
- для небанківських установ.

Такою особливістю є більша питома вага випадків інформування спеціалізованого органу про сумнівні операції саме банківськими установами, незважаючи на переважаючу кількість небанківських фінансових посередників, що підтверджено статистичними даними про розвиток фінансового моніторингу в Україні за 2007-2011 рр.

На даному рівні взаємовідносин в межах кожної конкретної фінансової установи створено підрозділи (виділено відповідальних працівників), які проводять контроль за фінансовими операціями клієнтів, як відповідно до нормативних ознак сумнівності операцій, так і відповідно до внутрішніх нормативних документів проведення фінансового моніторингу. При цьому характер побудови та система механізмів внутрішнього фінансового моніторингу фінансової установи залежить від кількох чинників:

- фінансового стану;
- розмірів та характеру ринку;
- особливостей фінансової діяльності;
- географічної та внутрішньої структури;
- обсягу фінансових операцій та кількості клієнтів;
- тенденцій розвитку сектору фінансового ринку.

Фінансові установи зобов'язані самостійно проводити класифікацію своїх клієнтів під час проведення ними операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією доходів, з урахуванням критеріїв ризиків, визначених Державною службою фінансового моніторингу України. Одночасно фінансові установи повинні вживати попереджувальних та застережних заходів щодо тих клієнтів, діяльність яких має ознаки підвищеного ризику проведення сумнівних операцій. Обов'язковою умовою при цьому є стандартизація заходів внутрішнього фінансового моніторингу фінансовими установами в усіх

структурних підрозділах незалежно від їх функцій, розташування, спеціалізації. Про неможливість вживання заходів щодо запобігання та протидії легалізації доходів в окремих країнах (територіях) внаслідок будь-яких законодавчих обмежень установи мають повідомляти органи регулювання та нагляду. В той же час фінансові установи мають забезпечити активізацію запобіжних заходів з метою посилення ідентифікації клієнтів, для яких характерним є високий ризик території або клієнта. Фінансові установи мають систематично повідомляти про фінансові операції з відповідними клієнтами, попереджувати інші установи нефінансового сектору про високий ризик легалізації доходів та підстави для визначення сумнівності операцій з даними клієнтами. Для проведення процедур внутрішнього фінансового моніторингу в фінансовій установі керівництвом визначаються відповідальні працівники. Призначення або звільнення даного працівника узгоджується з органом нагляду.

На рівні власників та менеджменту фінансової установи узгоджуються Програма та процедури внутрішнього фінансового моніторингу, які обов'язкового доводяться до відома відповідального працівника. При цьому відповідальний працівник має наступні повноваження:

- прийняття рішень щодо повідомлень Державної служби фінансового моніторингу України про фінансові операції, відносно яких існують мотивовані підозри про легалізацією доходів;
- прийняття рішення щодо інформування органів слідства про фінансові операції, відносно яких є підозри про легалізацію доходів;
- проведення перевірок внутрішній підрозділів фінансового моніторингу і їх працівників на відповідність реалізації програм фінансового моніторингу;
- право доступу до будь-яких приміщень, документів, засобів телекомунікації будь-якого структурного підрозділу фінансових установ;
- залучення до здійснення процедур фінансового моніторингу будь-якого працівника фінансової установи з відповідною кваліфікацією;

- організація розробки та подання для затвердження керівництву фінансових установ програм та правил внутрішнього фінансового моніторингу;
- отримання від відповідальних працівників фінансової установи роз'яснень щодо проведених процедур обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу;
- сприяння проведенню представниками органів державного фінансового моніторингу перевірок діяльності фінансових установ відносно дотримання ними законодавства у сфері запобігання легалізації доходів;
- прийняття рішення про надання інформації щодо обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу на запити Державної служби фінансового моніторингу України та відповідних правоохоронних органів;
- виконання інших завдань відповідно до посадових обов'язків, специфіки діяльності суб'єкта фінансового моніторингу – фінансової установи.

До посадових обов'язків відповідального працівника підрозділів внутрішнього фінансового моніторингу належать обов'язки інформування керівника про підозрілі фінансові операції не менше одного разу на місяць у письмовій формі, не розголошувати інших посадовим особам фінансової установи та третім особам дану інформацію. Наведені заходи сприяють реалізації таких завдань, як:

- забезпечення здійснення заходів обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу;
- розроблення та оновлення правил і програм проведення внутрішнього фінансового моніторингу з урахуванням вимог законодавства;
- підготовки висококваліфікованого персоналу установи шляхом проведення практичної та освітньої роботи.

Для ідентифікації операцій, що мають підпадати під внутрішній фінансовий моніторинг фінансової установи, відповідальний працівник визначає ознаки сумнівності та ризику:

- заплутаний або незвичний характер операції чи сукупності пов'язаних між собою операцій, що не мають економічного сенсу або очевидної законної мети;
- невідповідність операції характеру, змісту та напрямкам діяльності клієнта;
- виявлення фактів багаторазового проведення операцій із існуванням мотивованої підозри уникнення обов'язкового фінансового моніторингу чи ідентифікації клієнта.

У випадках виникнення у фінансової установи підстав вважати, що операція пов'язана з легалізацією доходів, внутрішній фінансовий моніторинг проводиться щодо інших фінансових операцій, в перевірці яких виникла необхідність. Також внутрішньому фінансовому моніторингу підлягають операції, що визначені типологією міжнародних організацій в сфері протидії легалізації доходів.

Визначаючи порядок проведення внутрішнього фінансового моніторингу, кожна фінансова установа встановлює:

- критерії класифікації осіб;
- перелік типів осіб, що характеризуються високим ступенем імовірності здійснення операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією доходів, (загальна характеристика, країна, характеристика господарської активності та репутації, наявність кримінального минулого);
- критерії ризиків;
- перелік процедур визначення, класифікації та оцінки ризиків;
- застережні заходи для оптимізації ризиків фінансового моніторингу;
- порядок проведення фінансового моніторингу в головному офісі та територіальних підрозділах фінансових установ, посадові інструкції та повноваження працівників підрозділів фінансового моніторингу;
- вимоги відносно дотримання встановлених процедур та регламентів в процесі проведення фінансових операцій;

– перелік вимог відносно періодичного підвищення кваліфікації працівника з фінансового моніторингу та інших працівників.

Для підвищеної ефективності організації внутрішнього фінансового моніторингу необхідно застосовувати підхід, заснований на ризику. Для цього в організаційній структурі фінансової установи необхідно виділяти наступні підрозділи:

– підрозділ з питань проведення фінансового моніторингу – з метою виявлення та оцінки (кількісної та якісної), контролю та моніторингу ризиків легалізації доходів;

– підрозділ внутрішнього аудиту – в межах функцій контролю за дотриманням вимог протидії легалізації доходів;

– працівники – в межах посадових функцій з обслуговування клієнтів.

Функції даних підрозділів повинні бути чітко визначені та задокументовані (в положенні про підрозділ та посадових інструкціях працівників). Форми взаємодії між фінансовими установами та профільними регуляторами, визначені в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [55]. Визначається, що до системи фінансового моніторингу в Україні входять два рівні: первинний та державний. На рівні організації державного фінансового моніторингу проводиться сукупність заходів та дій, які здійснюють суб'єкти державного фінансового моніторингу (Державна служба фінансового моніторингу України, Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг). Дії суб'єктів державного фінансового моніторингу спрямовані на виконання законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації злочинних доходів або фінансуванню тероризму. Дані взаємовідносини утворюють третій рівень системи фінансового моніторингу (рис. 2.8).

Рисунок 2.8 – Схема обов’язкового фінансового моніторингу в фінансовій установі (складено автором на основі [44, 55, 177, 187])

Фінансові установи забезпечують проведення обов’язкового та внутрішнього фінансового моніторингу. На даному рівні взаємовідносин фінансові установи, як суб’єкти первинного фінансового моніторингу, і державні установи, як суб’єкти державного фінансового моніторингу, а також інші органи та відповідні органи іноземних держав подають до Державної служби фінансового моніторингу України інформацію про можливі фінансові операції з легалізації доходів, а також забезпечують збір, обробку та аналіз даної інформації з подальшою її перевіркою згідно із законодавством України.

Після проведення ідентифікації клієнта, заходів щодо аналізу ознак сумнівності та оцінки рівня ризику інформація про операції, які підлягають обов’язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, передається до Державної служби фінансового моніторингу України. Схема обов’язкового фінансового моніторингу в інших фінансових установах має схожий харак-

тер, проте змінюється в залежності від сфери діяльності фінансової установи, специфіки її фінансових операцій, територіальної та організаційної структури, системи інформаційного обміну з органами регулювання та нагляду в сфері протидії легалізації доходів.

Фінансові установи, як суб'єкти первинного фінансового моніторингу, в разі неможливості ідентифікації клієнта мають відмовитися від проведення фінансової операції. У даному разі фінансова установа зобов'язана протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дати відмови, повідомити Державну службу фінансового моніторингу України про проведення даних операцій та осіб, які мають / мали намір їх провести. При цьому в разі проведення обов'язкового фінансового моніторингу установа повинна протягом трьох робочих днів з моменту реєстрації фінансової операції повідомити Державну службу фінансового моніторингу України про неї.

В даний час в Україні сформована дворівнева система державного регулювання і нагляду щодо запобігання і протидії легалізації незаконних активів, зокрема:

- 1) Національний банк України регулює діяльність банків, членів платіжних систем та платіжних організацій, що є банківськими установами;
- 2) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України регулює діяльність компаній з управління активами, фондових бірж та інших професійних учасників ринку цінних паперів (крім банків);
- 3) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, регулює діяльність страхових компаній, ломбардів, юридичних осіб, що надають фінансові послуги, членів платіжних систем та платіжних організацій, що є небанківськими установами, інших фінансових установ;
- 4) Міністерство фінансів України регулює діяльність торгівців дорогоцінним камінням і дорогоцінними металами, а також виробами з них, суб'єктів, які проводять азартні ігри та лотереї, аудиторських фірм, фізичних

осіб-підприємців, що надають послуги в сфері бухгалтерського обліку, державних органів в сфері контролю за рухом бюджетних ресурсів;

5) Міністерство юстиції України регулює діяльність адвокатів, нотаріусів та інших осіб, які надають юридичні послуги та правові консультації;

6) Міністерство інфраструктури України регулює діяльність операторів поштового зв'язку, які проводять переказ грошей;

7) Міністерство економічного розвитку і торгівлі України регулює діяльність товарних та інших видів бірж, які здійснюють фінансові операції з товарами;

8) Державна служба фінансового моніторингу України регулює діяльність інших фінансових установ-суб'єктів первинного фінансового моніторингу, для яких не визначено органів регулювання та нагляду за їх діяльністю [55].

В разі реєстрації операції в процесі внутрішнього фінансового моніторингу відповідальний працівник приймає рішення про подання інформації про неї до Державної служби фінансового моніторингу України не пізніше 10 робочих днів з дня її реєстрації. При цьому існують обмеження щодо розголошення інформації відносно сумнівних операцій, яку подано до Державної служби фінансового моніторингу України, іншим суб'єктам (в тому числі учасникам операції чи третім особам) [45]. На четвертому рівні взаємовідносин взаємодіють Державна служба фінансового моніторингу України та профільні регулятори фінансового моніторингу. Особливості організації механізму фінансового моніторингу для різних суб'єктів ринку визначаються контролюючими органами, наприклад, для банків – Національний банк України, для учасників ринку цінних паперів – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України [139], для фінансових установ – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [138]. Слід зазначити, що специфікою національної системи фінансового моніторингу є визначення порядку подання інформації про сумнівні фінансові операції. Даний механізм для банків визначає Національ-

ний банк України, а для інших фінансових установ – Кабінет міністрів України.

Органи державної влади, що діють у сфері протидії легалізації доходів, у випадку виконання своїх функцій та встановлення операцій, що мають ознаки легалізації доходів, повідомляють про це Державну службу фінансового моніторингу України. При цьому обов'язковим є надання органами державної влади інформації про осіб та фінансові операції відповідно до визначеного порядку.

Взаємовідносини на даному рівні визначаються загальними правилами обміну інформацією між органами державної влади та суб'єктами державного фінансового моніторингу, правилами розкриття банківської та комерційної таємниці. Крім того визначається, що підприємства, установи та організації всіх форм власності, які не є суб'єктами первинного фінансового моніторингу-фінансовими установами, мають надавати інформацію щодо фінансових операцій, які є об'єктами обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

В разі встановлення фінансовою установою-суб'єктом фінансового моніторингу ознак сумнівності фінансової операції її проведення має бути зупинено на строк до двох робочих днів. Подальше призупинення виконання операції проводиться за поданням Державної служби фінансового моніторингу України до фінансової установи-учасника проведення операції на строк до п'яти робочих днів. Провідними функціями органів державної влади в сфері протидії легалізації доходів є формування списку осіб, які пов'язані із здійсненням терористичної діяльності або відносно яких застосовуються міжнародні санкції. Зазначений список доводиться до відома всіх фінансових установ та державних органів протидії легалізації доходів.

На п'ятому рівні взаємовідносин в системі фінансового моніторингу відбувається взаємодія між міжнародними спеціалізованими організаціями і об'єднаннями та системою протидії легалізації незаконних доходів в Україні загалом. Запропонована система фінансового моніторингу має ґрунтуватися

на виділених принципах проведення фінансового моніторингу. Виявлені недоліки її функціонування підлягають усуненню з одночасним підвищенням ефективності координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Україні та покращенням інформаційної прозорості фінансової системи України в цілому. Загалом міжнародні та регіональні профільні організації в сфері запобігання і протидії легалізації злочинних доходів розроблюють міжнародні рекомендації, які є обов'язковими для виконання національними системами фінансового моніторингу. Разом з тим дані організації проводять періодичне оцінювання стратегічного розвитку національної системи фінансового моніторингу кожної країни. У випадку порушення базових принципів і міжнародних рекомендацій щодо розвитку системи фінансового моніторингу можливим є застосування рекомендаційних та фінансових заходів впливу. Крім того, в рамках взаємодії наднаціональної та національної систем фінансового моніторингу активно розвиваються двох- та багатосторонні інформаційні обміни між підрозділами фінансової розвідки. На основі детального дослідження окремих фінансових операцій підрозділ фінансової розвідки однієї країни може ініціювати детальне дослідження учасників фінансової операції та фінансових установ, в яких вони обслуговуються, у інших країнах.

Таким чином, виділення рівнів взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу здійснюється відповідно до рівнів відносин, які виникають при організаційному, кадровому, фінансовому, законодавчому забезпеченні процесу фінансового моніторингу. Для здійснення ефективного управління національною системою фінансового моніторингу визначені особливості взаємодії окремих суб'єктів фінансового моніторингу, органів державної влади та міжнародних організацій на кожному з виділених рівнів.

2.3 Розробка пропозицій щодо реформування механізму координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу в Україні

На основі узагальнення досвіду формування та діяльності світових моделей фінансового моніторингу виявлено тісний зв'язок між структурою національних систем фінансового моніторингу, структурою фінансової системи та повноваженнями органу координації в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Механізм координації слід розуміти як взаємодію між різними суб'єктами державного фінансового моніторингу в рамках реалізації заходів з протидії легалізації доходів та фінансування тероризму. Дана координація може здійснюватися [135] в сферах інформаційно-аналітичної, оперативно-розшукової та освітньої діяльності.

Слід відзначити, що координація діяльності відповідно до виділених в підрозділі 2.2 рівнів взаємовідносин між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу може проводитися на рівні суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу, суб'єктів державного фінансового моніторингу та оперативно-розшукових служб, суб'єктів державного фінансового моніторингу та органів законодавчої, виконавчої і судової влади, органів влади та зарубіжних підрозділів фінансової розвідки.

Відповідно до світової практики [140-144] найбільш поширеною є взаємодія та координація діяльності на рівні первинного фінансового моніторингу та органів контролю, що притаманно для адміністративної моделі системи фінансового моніторингу (див. підрозділ 1.2). Разом з тим найбільш ефективною вважається [112] правоохоронна модель координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу на рівні підрозділів фінансової розвідки, що відзначаються високим ступенем системності та взаємодії.

В даний час в рамках існуючої практики координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу найбільш поширеним, але найменш діє-

вим, є використання інструментів оперативно-розшукової діяльності та реалізація освітніх програм у вигляді спільних конференцій, брифінгів, семінарів тощо. В той же час результати взаємодії вітчизняних суб'єктів державного фінансового моніторингу з міжнародними та закордонними підрозділами фінансової розвідки вказують на невідповідність інформаційних потоків при обміні даними. При цьому значна чисельність зарубіжних підрозділів фінансової розвідки, з якими взаємодіє Державна служба фінансового моніторингу України, не відповідає основним стратегічним напрямкам діяльності та економічним тенденціям відтоку капіталів. Зокрема, актуальним залишається посилення контролю за проведенням операцій з офшорними зонами (Кіпр, Багамські острови, Британські Віргінські острови) та найбільшими торговельними партнерами (країни СНД).

Роздробленість інспекційно-наглядових функцій за діяльністю суб'єктів фінансового моніторингу між Державною службою фінансового моніторингу України, Національним банком України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, внаслідок розподілу за галузевою ієрархією призводить до зниження загальної ефективності механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Україні та стримує формування зваженої і цілісної національної моделі запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму.

Враховуючи банкоцентричність фінансової системи України та використання саме банківських установ на стадіях розміщення та виведення доходів, які легалізуються, в регулятивній політиці для забезпечення більш дієвої координації діяльності актуалізується консолідація функцій управління суб'єктами фінансового моніторингу на рівні єдиного інституту. Це обумовлено тим, що в рамках відслідковування проходження коштів Державна служба фінансового моніторингу України перед іншими суб'єктами фінансового моніторингу має наступні переваги:

- нормотворчість і законодавча ініціатива;
- існування узагальнених та деталізованих масивів даних про окремі групи грошових операцій;
- можливість моніторингу фінансових операцій в небанківському секторі без порушення банківської таємниці.

Автором доведено, що існуючий сьогодні в Україні механізм координації діяльності суб'єктами національної системи фінансового моніторингу має цілий ряд системних недоліків, а саме:

1) складність оперативного обміну інформацією між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу внаслідок багаторівневості її побудови;

2) розпорошеність окремих повноважень між суб'єктами державного фінансового моніторингу. Так, Державна служба фінансового моніторингу України надає методично-інформаційне супроводження суб'єктам первинного фінансового моніторингу та сприяє виявленню сумнівних фінансових операцій, а профільні регулятори реалізують регульовально-наглядові функції і курують процес побудови системи внутрішнього фінансового моніторингу;

3) дублювання окремих функцій між суб'єктами державного фінансового моніторингу, наприклад, Державна служба фінансового моніторингу України забезпечує збирання, обробку та комплексний аналіз інформації про підозрілі фінансові операції, а профільний регулятор – зберігання інформації, яка надійшла від підзвітних суб'єктів первинного фінансового моніторингу і правоохоронних органів;

4) функціонування Державної служби фінансового моніторингу України як інформаційного центру та відсутність у нього повноважень щодо досудового та судового супроводу справ у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

5) низький рівень взаємодії між суб'єктами первинного фінансового моніторингу щодо оцінювання ділової репутації ініціатора фінансової операції та отримувачів коштів;

б) недосконалість інформаційного обміну між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу внаслідок існування як єдиної бази Державної служби фінансового моніторингу України, так і окремих баз даних у суб'єктах державного і первинного фінансового моніторингу.

З метою усунення цих недоліків автором розроблено пропозиції щодо реформування існуючого механізму координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу України, які передбачають:

1) збереження у профільних регуляторів базових наглядово-регулюючих функцій та виключення з переліку їх повноважень тих, що стосуються протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

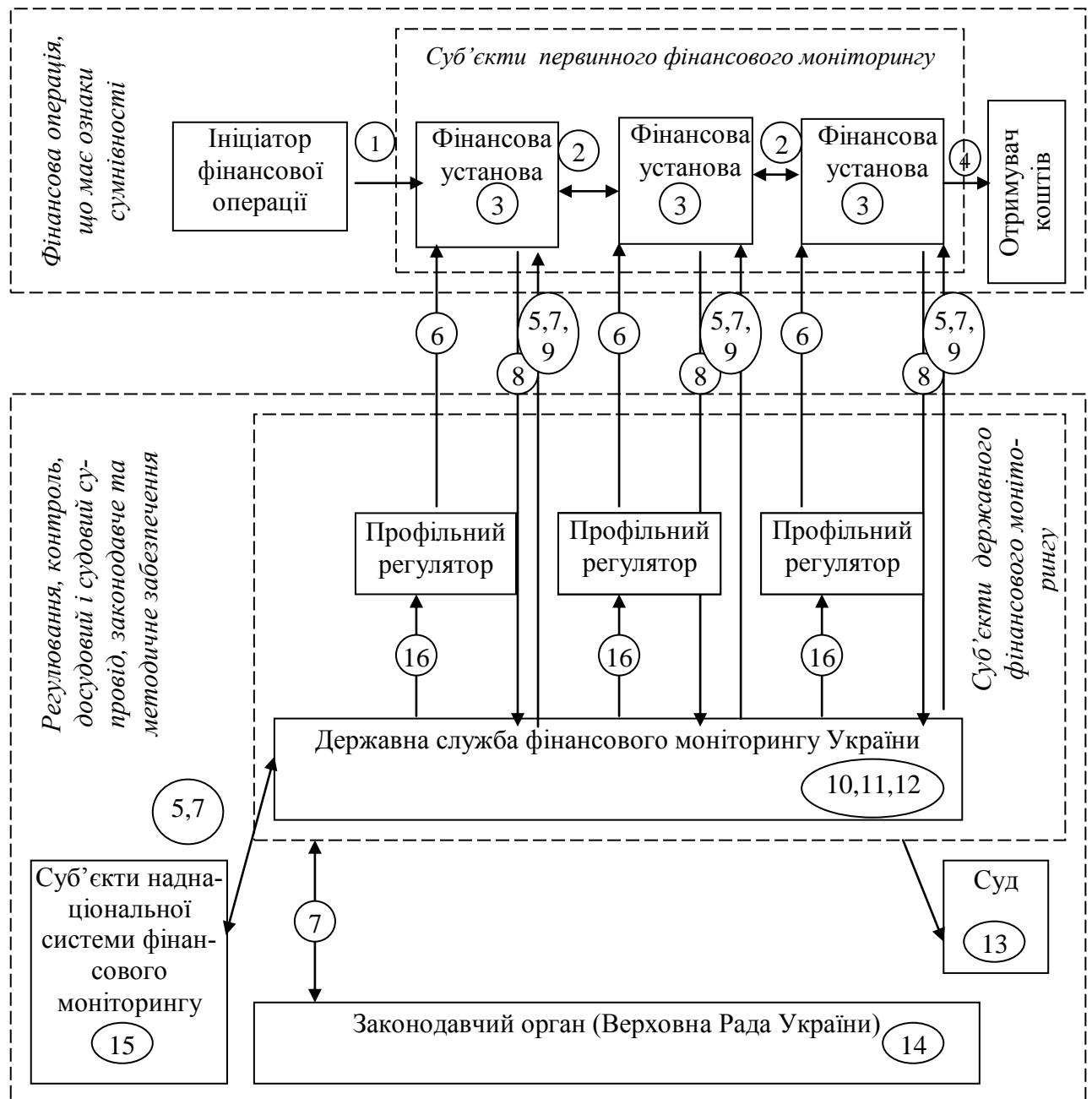
2) консолідацію завдань зі збору, обробки, аналізу, поглибленого вивчення інформації про сумнівні фінансові операції виключно в межах Державної служби фінансового моніторингу України, зокрема, шляхом розвитку єдиної інформаційної бази даних;

3) надання Державній службі фінансового моніторингу України повноважень досудового та судового супроводу справ в сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

4) розширення можливостей Державної служби фінансового моніторингу України щодо проявів законодавчої ініціативи, зокрема, шляхом ініціювання змін до переліку офшорних зон на основі рекомендацій міжнародних профільних організацій та оцінювання ризику використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

5) затвердження єдиної системи оцінювання Державною службою фінансового моніторингу України ділової репутації ініціаторів фінансових операцій та отримувачів коштів.

Авторські пропозиції фактично передбачають зміну моделі функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні зі змішаної на правоохоронну (рис. 2.9). В пропонованій архітектурі національної системи фінансового моніторингу забезпечується правоохоронна модель системи фінансового моніторингу, яка є найбільш ефективною у світі та має найвищий

Примітки: 1 – розміщення активів ініціатором фінансової операції в фінансову установу; 2 – зміна форми, валюти, розміру та ін. характеристик активів, що мають сумнівне походження; 3 – процедури внутрішнього фінансового моніторингу; 4 – передача активів кінцевому отримувачу; 5 – методичне та нормативне забезпечення, інформаційний обмін; 6 – призупинення або позбавлення ліцензії, штрафи, відсторонення відповідальних осіб від виконання посадових обов'язків; 7 – ініціювання та/або роз'яснення законодавчих змін; 8 – передача інформації про сумнівні фінансові операції та їх ініціаторів; 9 – інформаційні запити та рішення про призупинення фінансової операції; 10 – поглиблене вивчення фінансової операції та діяльності її ініціатора; 11 – передача узагальнених досьє; 12 – досудове забезпечення справ; 13 – судове забезпечення справ в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; 14 – розробка та/або прийняття законодавчого забезпечення; 15 – міждержавна оцінка дотримання стандартів фінансового моніторингу, введення санкцій; 16 – рішення про позбавлення ліцензії

Рисунок 2.9 – Логічна схема, що відображає запропонований автором механізм координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу в Україні (авторська розробка)

рівень координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу завдяки формуванню фінансової інформації не лише за рахунок повідомлень від первинних і державних суб'єктів фінансового моніторингу, але й за рахунок отримання інформації з неінституційних джерел.

За умови впровадження схеми координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу в Україні профільні регулятори будуть виконувати базові наглядово-регулятивні функції (за виключенням функцій з регулювання фінансового моніторингу). Профільний регулятор видає ліцензію на здійснення фінансових операцій фінансовій установі. При цьому у випадку виявлення Державною службою фінансового моніторингу України порушень в сфері фінансового моніторингу національний підрозділ фінансової розвідки приймає рішення про позбавлення ліцензії на здійснення фінансових операцій, а профільні галузеві регулятори здійснюють призупинення або позбавлення ліцензії даної фінансової установи або застосовують інші заходи впливу (накладення штрафів, відсторонення від виконання посадових обов'язків відповідальних працівників фінансових установ).

Найважливішим етапом в даній логічній схемі стане реалізація Державною службою фінансового моніторингу України завдань щодо виявлення, збору, обробки і аналізу інформації про сумнівні фінансові операції, а також разі виявлення ініціаторів фінансових операцій з високим рівнем ризику, що мають сумнівну ділову репутацію. Державна служба фінансового моніторингу України здійснює поглиблене вивчення фінансової операції та діяльності її ініціатора, формує узагальнені досьє, а також здійснює досудове і судове забезпечення справ в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Важливість централізації функцій і завдань в складі єдиного державного наглядового органу визначається і єдиною інформаційною базою, яка матиме місце в рамках Державної служби фінансового моніторингу України. Державна служба фінансового моніторингу України буде здійснювати оцінювання і переоцінювання ділової репутації ініціаторів фінансових операцій за критеріями бездоганності, ризиковості та сумнівності, а у разі систематич-

ного потрапляння ініціатора фінансових операцій до групи суб'єктів з ризиковою та сумнівною діловою репутацією Державна служба фінансового моніторингу України матиме можливість поглибленого вивчення його діяльності.

В даному випадку Державна служба фінансового моніторингу України виступає як інститут доказування процесу легалізації доходів на основі вже сформованої інформації, фактично, реалізуючи функцію підрозділу фінансової розвідки. Проте для консолідації функцій розслідування випадків легалізації злочинних доходів в рамках Державної служби фінансового моніторингу України доцільним є делегування частини її нинішніх повноважень окремому інституту, що має одночасно можливість контролю діяльності суб'єктів фінансового моніторингу та їх найбільш широкої взаємодії. В той же час незалежність від політичних, економічних, соціальних та інших факторів не повинна бути стримуючим чинником для організації механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу. Тому автором пропонується для ефективної діяльності Державної служби фінансового моніторингу України, як підрозділу фінансової розвідки України, забезпечити єдність інформаційного поля, вжитих наступних заходів:

- створити на основі єдиної інформаційної системи не лише консолідовану інформаційну базу даних підозрілих фінансових операцій, порушень законодавчого забезпечення, типових та специфічних форм і технологій легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, але й комплексну базу даних суб'єктів фінансових операцій, особливостей їх господарської діяльності, нетипових та операцій, які не мають економічної мети. Це дозволить здійснювати фінансовий моніторинг не лише окремих операцій, а комплексно – за об'єктно-суб'єктними ознаками з використанням таксономічного методу оцінки розвитку окремих секторів фінансової системи. Специфікою легалізації злочинних доходів є найбільша ймовірність її виявлення саме на етапі входження коштів у фінансову систему і їх розміщення по первинних операціях, тому доцільніше оцінювати ймовірність легалізації злочинних до-

ходів на всіх рівнях і за всіма суб'єктами фінансових операцій з моменту входження коштів в фінансову систему до моменту їх кінцевого використання або розміщення.

Враховуючи значне розширення поля фінансового моніторингу, доцільно будувати координацію діяльності на ризикорієнтованому підході з використанням інформаційних баз даних та методик оцінки ризиків клієнтів відповідно до існуючого досвіду. Автором пропонується відповідно до нормативно визначених положень на Державну службу фінансового моніторингу України покласти обов'язки первинного аналізу фінансових операцій та формування даних про суб'єктів фінансових операцій, їх фінансовий стан та господарську діяльність на суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

– на законодавчому рівні визначити Державну службу фінансового моніторингу України загальним профільним регулятором в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Здійснивши аналіз моделей систем фінансового моніторингу в провідних країнах світу з точки зору їх ефективності в процесі запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, автор дійшов висновку, що найбільш доцільним для України є створення правоохоронної моделі фінансового моніторингу. Така модель дозволить створити на базі аналітичних підрозділів Державної служби фінансового моніторингу України центр аналізу процесів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а на базі правоохоронних підрозділів Державної служби фінансового моніторингу України – центр розслідування та передавання узагальнених матеріалів до судових органів. Сучасна ж практика взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України, як підрозділу фінансової розвідки, з правоохоронними органами (Міністерством внутрішніх справ, податковими органами, Службою безпеки України, Прокуратурою України) є мало дієвою, дані про що наведено в підрозділі 2.1.

За таких обставин пропонується впровадження комплексної системи аналізу не лише фінансових операцій, але й суб'єктів, що їх здійснюють, від

моменту входу в банківську систему грошових коштів до моменту їх виходу з неї. Таким чином, пропонується перейти від об'єктної до суб'єктно-об'єктної системи аналізу. Даний таксономічний аналіз дозволить виявити підозрілі фінансові операції та операції, які не мають економічного сенсу, та більш ґрунтовно досліджувати найбільш ризикові операції у прив'язці до суб'єктів, що їх ініціюють (рис. 2.10).

Рисунок 2.10 – Логічна схема загальної концепції реформування національної системи фінансового моніторингу (авторська розробка)

За умови поєднання всіх функцій щодо реалізації політики протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в межах єдиного державного органу – національного підрозділу фінансової розвідки у

складі Державної служби фінансового моніторингу України, можливим є створення національного мегарегулятора в сфері фінансового моніторингу.

Процес трансформації національної моделі фінансового моніторингу зі змішаної в правоохоронну в такому разі буде мати наступну послідовність (рис. 2.11).

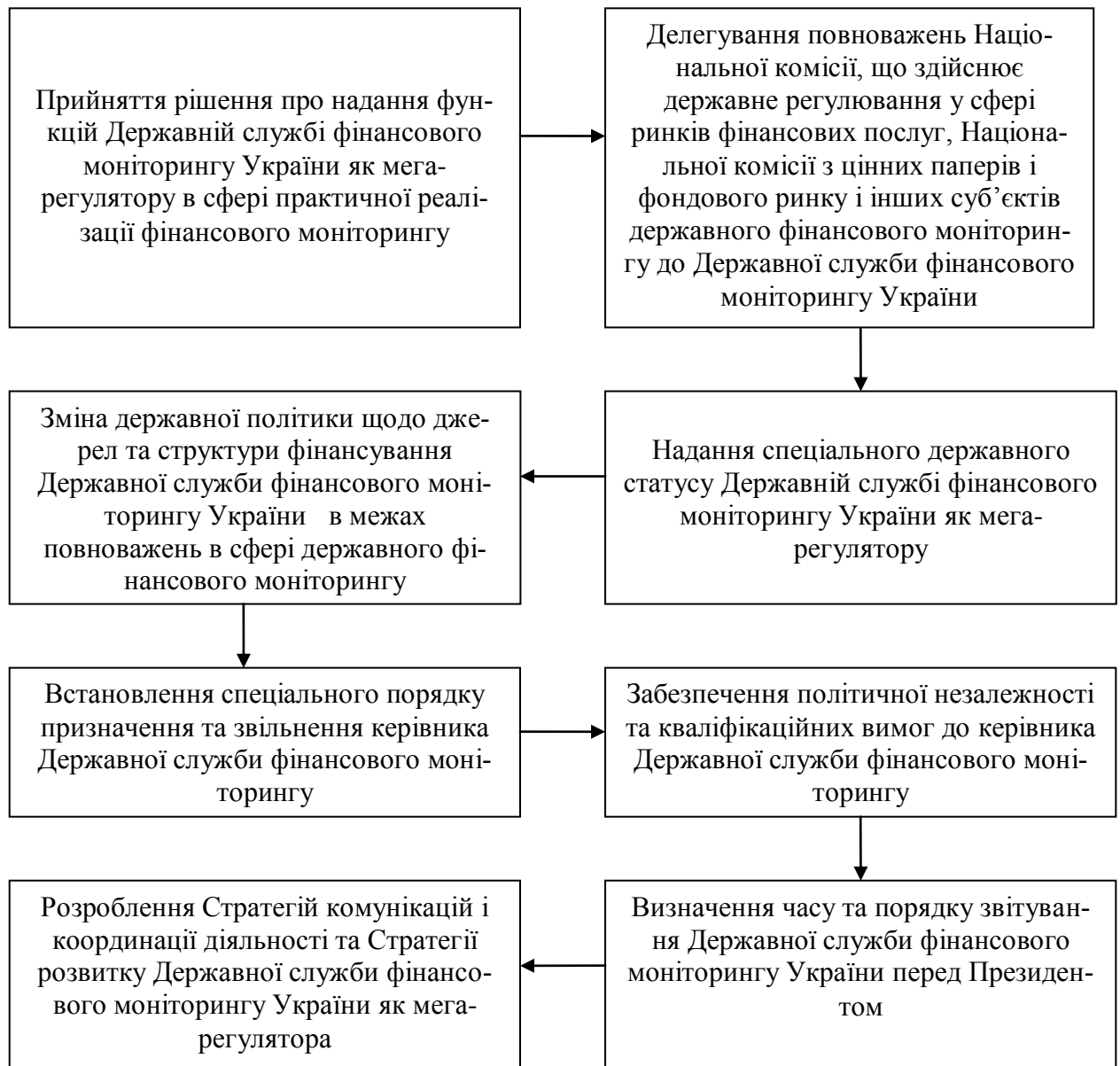

Рисунок 2.11 – Процес формування правоохоронної національної моделі фінансового моніторингу (авторська розробка)

Запропонований підхід дозволить усунути дублювання повноважень та різнонаправлену підпорядкованість і підзвітність фінансових установ різним органам державної влади щодо окремих напрямків державної політики. За даних умов відбудеться трансформування функцій Державної служби фінансового моніторингу до аналітичних та правоохоронних. При цьому профільні фінансові регулятори продовжать виконувати базові функції в сфері регулювання і нагляду на відповідних ринках фінансових послуг.

За умов переходу частини функцій Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку, інших суб'єктів державного фінансового моніторингу до Державної служби фінансового моніторингу України, з'явиться можливість реалізовувати державне регулювання і нагляд щодо всіх учасників фінансових операцій.

Виділення Державної служби фінансового моніторингу України як підрозділу фінансової розвідки є одним з альтернативних напрямків розвитку національної системи фінансового моніторингу, тому має специфічні переваги та недоліки стратегічного розвитку. Так, до переваг даного напрямку розвитку можна віднести:

- створення системи консолідованого нагляду за запобіганням та протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в межах єдиного органу держави;
- закріплення за Державною службою фінансового моніторингу України відповідальності за розробку, реалізацію та контроль національної політики в сфері запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- зменшення обсягу та напрямків подачі звітності для фінансових установ, а також їх уніфікація;
- створення єдиного інформаційного простору для отримання, оброблення та аналізу інформації про підозрілі фінансові операції, їх суб'єктів, фінансові установи;

- забезпечення ефективного використання фінансових та кадрових ресурсів;
- уніфікація політики регулювання та контролю за фінансовими установами в сфері запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- створення інструментарію для взаємодії Державної служби фінансового моніторингу України з суб'єктами фінансового моніторингу.

Авторські пропозиції фактично передбачають зміну моделі функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні зі змішаної на правоохоронну. В той же час формування Державної служби фінансового моніторингу України як підрозділу фінансової розвідки в національній системі запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, може призвести до ряду негативних наслідків, зокрема:

- збільшення можливих видатків на забезпечення організаційних та законодавчих змін в процесі формування повноважень Державної служби фінансового моніторингу України як національного підрозділу фінансової розвідки;
- можливість бюрократизації національної системи фінансового моніторингу;
- відсутність макропруденційного нагляду;
- ризик перехідного періоду для фінансових установ;
- система ризиків для підрозділу фінансової розвідки – втрати інституційної незалежності, концентрації повноважень в рамках єдиного органу державної влади, ускладнення взаємодії з іншими органами державної влади, що регулюють та здійснюють нагляд за фінансовою системою.

Закріплення функцій регулювання та нагляду в сфері фінансового моніторингу за Державною службою фінансового моніторингу України надасть можливість:

- формувати стратегічне бачення відносно розвитку національної системи фінансового моніторингу;

- оперативно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики фінансової системи;
- в рамках єдиного інформаційного простору використовувати канали подачі та обробки інформації про підозрілі фінансові операції, надавати консультації та роз'яснення щодо окремих питань національного законодавства в сфері запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Пріоритетними напрямками формування та розвитку національної системи фінансового моніторингу є підвищення ступеня координації суб'єктів фінансового моніторингу, посилення нормативних вимог щодо відкритості та прозорості інформації фінансових посередників, запровадження об'єктно-суб'єктного моніторингу підозрілих фінансових операцій. Низька прозорість фінансової системи, значний обсяг тіньового сектору в економіці, великий обсяг операцій, які не мають зрозумілого економічного пояснення, операції між суб'єктами держав з офшорними зонами, нерозвинутість ринку цінних паперів – все це призводить до збільшення ризиків використання банківської системи в процесі легалізації злочинних доходів. Державна політика в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні має цілеспрямований, програмний та стратегічний характер.

Підвищення ефективності координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу сьогодні є пріоритетним напрямком розвитку національної системи фінансового моніторингу. Виділено додаткові критерії оцінки ризику персоналу фінансової установи, що включають групу критеріїв інформаційної прозорості банку та групу критеріїв періодичності зміни керівного складу фінансової установи.

В сучасних умовах внаслідок розвитку інформаційних систем та технологій, зростання доступу клієнтів до нових видів і форм трансформації активів, збільшення клієнтської бази та обсягів операцій динамічно зростає загроза використання небанківських установ для організації процесу легалі-

зації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Для забезпечення побудови ефективної системи фінансового моніторингу на рівні окремої фінансово-кредитної установи пропонується проводити комплексний фінансово-економічний аналіз з метою виявлення нетипових характеристик за клієнтами, операціями, територіями і в подальшому визначати причини їх відхилення від норми.

Для усунення недоліків організації внутрішнього фінансового моніторингу в регіональних структурних підрозділах фінансових установ необхідним є забезпечення реалізації принципу незалежності відповідального працівника та посилення організації внутрішнього фінансового моніторингу на рівні територіальних структурних організацій.

Визначено, що потребує удосконалення інституційна модель національної системи фінансового моніторингу. Тому запропоновано реформування окремого інституту підрозділу фінансової розвідки – Державна служба фінансового моніторингу України буде реалізовувати функції підрозділу фінансової розвідки, що надасть змогу побудувати правоохоронну модель фінансового моніторингу, яка згідно світового досвіду є найбільш ефективною. Для оцінки можливості участі ініціатора фінансової операції у процесі легалізації доходів запропоновано бальну систему оцінки ділової репутації клієнта фінансової установи, що ґрунтується на узагальненні інформації про його діяльність, фінансовий стан, керівників, засновників та інсайдерів, взаємовідносини з банками, контрагентами, державними органами контролю в сфері податків і зборів.

Отже, запропонована система взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу та підрозділу фінансової розвідки Державної служби фінансового моніторингу України дозволить найбільш ефективно використовувати механізм координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Україні. В підрозділі розглянуто стратегію розвитку національної системи фінансового моніторингу в Україні. Ефективним заходом підвищення результативності та керованості механізму координації діяльності як системи національної про-

тидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є узагальнення функцій регулювання та нагляду в сфері фінансового моніторингу в рамках Державної служби фінансового моніторингу України як єдиного мегарегулятора. Це дасть змогу координувати процеси планування, управління, мотивації та контролю при реалізації заходів з фінансового моніторингу всім фінансовим установам та іншим суб'єктам господарювання як на рівні державного, так і первинного фінансового моніторингу.

Для подальшого удосконалення національної системи фінансового моніторингу виділено стратегічні напрямки розвитку національної системи фінансового моніторингу з акцентуванням уваги на створенні мегарегулятора на базі Державної служби фінансового моніторингу України. Встановлено, що в сучасних умовах функціонування механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Україні існують незначні недоліки в національній системі фінансового моніторингу, для усунення яких запропоновано скоригувати внутрішні зв'язки механізму координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, зокрема сформулювати правоохоронну модель національної системи фінансового моніторингу, яка буде ґрунтуватися на тісній взаємодії підрозділу фінансової розвідки в особі Державної служби фінансового моніторингу України та суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного дослідження сформовано наступні висновки:

1. Автором здійснено аналіз ефективності функціонування національної системи фінансового моніторингу України в 2007–2012 рр., за результатами якого виявлено наступні тенденції:

- зростання ефективності досудового супроводу справ з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (обсяг арештованих активів на 1 грн. активів суб'єктів первинного фінансового моніторингу зріс у 2 рази; кількість порушених кримінальних справ на 1 транзакцію зменшилася на 80 %);
- збільшення загальної результативності заходів з фінансового моніторингу (обсяг вилучених активів, задіяних у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на 1 грн. активів суб'єктів первинного фінансового моніторингу зріс більш ніж на 210 %);
- розширення об'єктної бази фінансового моніторингу (частки сумнівних транзакцій та повідомлень, відібраних для розслідування Державною службою фінансового моніторингу України, в їх загальній кількості зменшилися майже на 25 % кожна; кількість узагальнених досьє за результатами цих повідомлень зросла на 40 %; питома вага операцій, що підпадають під внутрішній фінансовий моніторинг, зросла на 14 %);
- незмінність суб'єктної структури первинного фінансового моніторингу (банками надавалося майже 97 % повідомлень про підозрілі фінансові операції, страховими компаніями – 2 %, іншими суб'єктами первинного фінансового моніторингу – 1 %);
- зростання навантаження на працівників Державної служби фінансового моніторингу України (кількість повідомлень про підозрілі фінансові операції, що розглядається одним працівником Державної служби фінансового моніторингу України, зросла майже на 60 %; кадровий склад Державної служби фінансового моніторингу України скоротився на 25 %);
- недостатність фінансового забезпечення Державної служби фінансового моніторингу України (обсяг бюджетних асигнувань на функціонування Державної служби фінансового моніторингу України скоротився на 20 %, причому в їх структурі майже на 30 % зросла частка витрат на оплату праці);
- покращення рівня кадрового та методичного забезпечення суб'єктів національної системи фінансового моніторингу (підвищили кваліфікацію в 4

рази більше представників різних суб'єктів державного і первинного фінансового моніторингу, правоохоронних органів; кількість навчальних заходів, консультацій та листів методичного характеру для суб'єктів первинного фінансового моніторингу зросла майже в 2 рази);

- покращення рівня інформаційного забезпечення та міждержавної співпраці у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (кількість повідомлень, що надаються в електронному вигляді, наблизилася до 100 %; кількість держав-партнерів для інформаційного обміну в цій сфері зросла майже на 25 %; кількість інформаційних запитів від підрозділів фінансової розвідки інших країн зросла на 40 %, від України до уповноважених організацій інших країн – зменшилася майже на 25 %).

2. У той же час проведений аналіз засвідчив низький рівень ефективності судового провадження у справах з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (кількість вироків, винесених за порушеними кримінальними справами на 1 транзакцію, зросла майже на 3 %) та нескоординованість діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу України. В роботі визначено специфіку відносин: 1) між ініціатором фінансової операції, суб'єктом первинного фінансового моніторингу та отримувачем коштів; 2) в межах суб'єкта первинного фінансового моніторингу щодо здійснення ним внутрішнього фінансового моніторингу; 3) між суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу; 4) між різними суб'єктами державного фінансового моніторингу; 5) між Державною службою фінансового моніторингу України та суб'єктами наднаціональної системи фінансового моніторингу.

3. Автором доведено, що існуючий сьогодні в Україні механізм координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу має цілий ряд системних недоліків, а саме: 1) складність оперативного обміну інформацією між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу внаслідок багаторівневості її побудови; 2) розпорошеність окремих повноважень між різними суб'єктами державного фінансового моніторингу (Державна

служба фінансового моніторингу України надає методично-інформаційне супроводження суб'єктам первинного фінансового моніторингу та сприяє виявленню сумнівних фінансових операцій, а профільні регулятори реалізують регулювально-наглядові функції і курують процес побудови системи внутрішнього фінансового моніторингу); 3) дублювання окремих функцій між суб'єктами державного фінансового моніторингу (наприклад, інформація про підозрілі фінансові операції, їх ініціаторів та отримувачів коштів зберігається як Державною службою фінансового моніторингу України, так і профільними регуляторами); 4) функціонування Державної служби фінансового моніторингу України виключно як інформаційного центру та відсутність у нього повноважень щодо досудового та судового супроводу справ у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; 5) низький рівень взаємодії між суб'єктами первинного фінансового моніторингу щодо оцінювання ділової репутації ініціатора фінансової операції та отримувачів коштів; 6) недосконалість інформаційного обміну між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу внаслідок існування як єдиної інформаційної бази Державної служби фінансового моніторингу України, так і окремих баз даних у суб'єктах державного і первинного фінансового моніторингу.

4. Автором розроблено пропозиції щодо реформування існуючого механізму координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу України, які передбачають: 1) збереження у профільних регуляторів базових наглядово-регулюючих функцій та виключення з переліку їх повноважень тих, що стосуються протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; 2) консолідацію завдань зі збору, обробки, аналізу, поглибленого вивчення інформації про сумнівні фінансові операції виключно в межах Державної служби фінансового моніторингу України, зокрема, шляхом розвитку єдиної інформаційної бази даних; 3) надання Державній службі фінансового моніторингу України повноважень досудового та судового супроводу справ у сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; 4) розширення можливостей Державної служби фінансового моніто-

рингу України щодо проявів законодавчої ініціативи, зокрема, шляхом ініціювання змін до переліку офшорних зон на основі рекомендацій міжнародних профільних організацій та оцінювання ризику використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; 5) затвердження єдиної системи оцінювання Державною службою фінансового моніторингу України ділової репутації ініціаторів фінансових операцій та отримувачів коштів. Авторські пропозиції фактично передбачають зміну моделі функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні зі змішаної на правоохоронну.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [82, 83, 84, 88, 89, 91, 93, 94, 96, 98, 100, 104, 106].

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

3.1 Узагальнення та розвиток науково-методичних засад оцінювання ризиків використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Для оцінки ймовірності ризику використання країни для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму прямого розрахунку за допомогою абсолютних показників не розроблено, що зумовлено відсутністю достовірної статичної інформації про фактичні обсяги легалізації доходів та важкістю підбору релевантних факторів для побудови факторної моделі. На основі узагальненого досвіду оцінки легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму пропонується впровадження поняття параметру «ймовірність використання країни для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом». Такий параметр фінансової системи слід розглядати як ступінь легкості здійснення легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму з урахуванням всіх релевантних геополітичних, правових, економічних, соціальних, культурних, географічних та інших факторів. Динаміка стану ризику фінансової системи для легалізації доходів свідчить про зміну ефективності системи фінансового моніторингу в окремих країнах. Разом з тим історично визначено більшу привабливість окремих країн для легалізації доходів, в тому числі і за рахунок стану координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу.

Більш привабливими для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму є «толерантні» країни з привабливими фінансовими системами для легалізації доходів, тобто країни, які мають

високий ступінь законодавчого захисту банківської таємниці і лояльне відношення до легалізації доходів. Загалом країни можна поділити на ті, які ефективно протидіють легалізації доходів, країни, що є податковими гаванями та забезпечують мінімізацію податкових платежів, країни, що є полігонами для легалізації доходів і створюють найбільш привабливий режим для легалізації доходів за рахунок максимально простого режиму реєстрації, проведення банківських операцій, лібералізації торгівлі.

Слід виділити певні особливості привабливості чи непривабливості країн для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом:

- високий рівень корупції і/або існування військових чи соціально-політичних конфліктів будуть негативно впливати на привабливість країни для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму, оскільки ризики втрати легалізованих коштів будуть вищими;

- географічні (фізична відстань між країнами) і мовно-культурні фактори (мова, менталітет) однаково стримують осіб при легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму;

- країни з високим рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення є більш привабливими для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму, оскільки в даних країнах легше приховувати значні фінансові операції, ніж в країнах з нижчим рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення;

- більш привабливою для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму є країна-основний торговельний партнер.

Таким чином, показник привабливості фінансової системи для легалізації доходів є поєднанням кількісних і якісних показників легкості приховування справжнього походження коштів в країнах-торговельних партнерах. Автором здійснено декомпозицію ризиків, що виникають в процесі запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, залежно від рівня взаємовідносин між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу. Основними факторами, які впливають на ризик

використання країни як бази для неконтрольованого транскордонного переміщення незаконних активів та здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, автор вважає: рівень захисту банківської таємниці, інвестиційної активності, лібералізації торгівлі та руху капіталу, корупції, ВВП на душу населення; режим оподаткування, реєстрації та проведення фінансових операцій; наявність військових або соціально-політичних конфліктів, а також цілий ряд інших географічних, геополітичних та соціокультурних факторів. В даний час існують дві найбільш поширені методики оцінки привабливості фінансової системи для легалізації доходів, розроблені Дж. Уолкером (3.1) та Б. Унгер (3.2). Для підвищення ефективності оцінки ступеня привабливості країни для легалізації доходів Б. Унгер [219] удосконалила модель Дж. Уолкера [230]. Зокрема показники частки депозитів до ВВП (*FD*) та участі країни в Егмонтській групі (*EG*) були впроваджені для більш чіткої оцінки ставлення держави до легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму (3.1-3.2):

$$Attractiveness = GDP * (3 * BS + GA + SWIFT - 3 * CF - CR + 15) \quad (3.1)$$

$$Attractiveness = GDP * (3 * BS + GA + SWIFT + FD - 3 * CF - CR - EG + 10) \quad (3.2)$$

де *Attractiveness* – показник привабливості фінансової системи для легалізації доходів;

GDP – валовий внутрішній продукт на душу населення, дол. США, що визначається в формі коефіцієнту як відношення рівня ВВП на душу населення країн-основних партнерів до рівня ВВП на душу населення країни-об'єкта оцінки;

BS – показник дотримання банківської таємниці, що коливається від 1 до 4 (1 – в країні відсутній закон про дотримання банківської таємниці, 2 – в країні існує загальне банківське право, проте відсутній спеціалізований закон в сфері захисту банківської таємниці; 3 – в країні надаються додаткові гарантії безпеки банківської таємниці, 4 – в країні ефективно функціонує закон про

дотримання банківської таємниці, країна входить до членів FATF та організації економічного співробітництва та розвитку OECD);

GA – показник рівня лояльності до легалізації доходів, що коливається від 0 до 4 (0 – країна має ефективну систему фінансового моніторингу згідно оцінок FATF, 1 – країна є членом організацій протидії легалізації доходів, проте не входить до FATF, 2 – країна, що раніше не забезпечувала протидію легалізації доходів або були у списку країн FATF, як така, що недостатньо протидіяла легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, проте в даний час входить до FATF, 3 – країна, що раніше була у списку країн FATF, що недостатньо забезпечує запобігання і протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, 4 – країна згідно оцінок FATF знаходиться в списку країн, які недостатньо забезпечують запобігання і протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом);

SWIFT – показник участі країни у системі міжнародних переказів *SWIFT* та може бути в межах 0 чи 1 (0 – якщо країна не є членом системи *SWIFT*, 1 – якщо країна є членом системи *SWIFT*);

CF – показник участі країни у військових чи соціально-політичних конфліктах, що коливається у межах від 0 до 4 (0 – якщо країна не була учасником конфліктів з 1989 р., 1 – якщо країна була учасником незначного конфлікту, але на даний момент він врегульований, 2 – якщо країна була учасником значного конфлікту, але на даний момент він врегульований, 3 – якщо країна є учасником конфлікту на момент оцінки, 4 – якщо країна є учасником військового конфлікту на момент оцінки);

CR – показник оцінки рівня корупції в країні за методикою Transparency International, що може коливатися від 1 до 5 (1 – якщо оцінка рівня корупції коливається в межах 8-10 балів за методикою Transparency International, 2 – в межах 6-7 балів, 3 – в межах 4-5 балів, 4 – в межах 2-3 балів, 5 при оцінці в 1 бал); 15 – константа, що визначена Дж. Уолкером емпіричним шляхом [230];

FD – показник частки депозитів *D* до ВВП, %;

EG – показник участі країни в Егмонтській групі, що може бути в межах 0 чи 1 (0 – якщо країна не є членом Егмонтської групи, 1 – якщо країна є членом Егмонтської групи; 3, 10 – константа, що визначена Б. Унгер емпіричним шляхом [219]).

Перевагами методики Дж. Уолкера є:

- використання при розрахунках показників країн з різними рівнями економічного розвитку, особливостями банківських систем;
- завищення обсягів легалізації доходів за розрахунками на 30-40% над реальним рівнем.

Недоліками методики Дж. Уолкера є оцінка лише первинних операцій з розміщення доходів, що легалізують. При цьому не приділяється значної уваги потенційним фінансовим операціям з легалізації доходів при транскордонному їх переміщенні, що в умовах існування країн з низьким податковим тиском призводить до значної недооцінки обсягів доходів, що можуть бути легалізовані.

Перевагами методики Б. Унгер є те, що модель дозволяє розглядати особу, яка прагне легалізувати незаконні доходи, як особу, що забезпечує процес трансформації незаконної фінансової платоспроможності у законну фінансову платоспроможність. Проте вона не враховує сучасні показники непрямой оцінки привабливості країни для легалізації доходів. Чим вища оцінка за даною моделлю, тим вищою є привабливість країни для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму для економіки країни-бази оцінки, тобто фінансова система країни є більш привабливою для легалізації доходів.

Для удосконалення даних методик оцінки привабливості фінансової системи для легалізації доходів Дж. Уолкером та Б. Унгер запропоновано доповнення їх показниками загального податкового навантаження (*TTR*) та інвестиційної активності (*In*), що дозволяє доповнити моделі непрямыми оці-

ночними значеннями адекватності податкової системи та інвестиційного клімату умовам фінансового моніторингу.

Автором розроблено дворівневий підхід до оцінювання ризику використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: на першому етапі на основі розрахованого інтегрального критерію виокремлюються країни, використання яких для здійснення незаконних операцій є найбільш ймовірним; на другому етапі їх перелік коригується за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП.

На першому етапі за базу дослідження прийнято методику Дж. Уолкера-Б.Унгер, яка була модифікована шляхом введення в механізм розрахунку інтегрального критерію оцінювання цього ризику двох додаткових складових, що характеризують рівень загального податкового навантаження та інвестиційної активності в країні:

$$RML = \frac{\frac{GDP_{pppa}}{GDP_{pppb}} \cdot \frac{TTR_b}{TTR_a} \cdot \left(\frac{I_a}{GDP_a} / \frac{I_b}{GDP_b}\right) \cdot (3 \cdot BS + GA + SWIFT + \left(\frac{D_a}{GDP_a} / \frac{D_b}{GDP_b}\right) - 3 \cdot CF - CR - EG + 10)}{L_b^a + 3 \cdot T_b^a + 3 \cdot CB_b^a + PD_b^a} \quad (3.3)$$

де RML – інтегральний критерій ризику використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

a – індекс досліджуваної країни;

b – індекс країни, що прийнята за базу порівняння (при розрахунках – Україна);

GDP_{ppp} – ВВП на душу населення країни;

GDP – ВВП країни;

TTR – загальне податкове навантаження в країні;

I – обсяг валових інвестицій в країну;

BS – індикатор дотримання банківської таємниці, що встановлюється експертами Організації економічного співробітництва та розвитку в балах від 1 до 4 по мірі зростання жорсткості законодавчого захисту прав клієнтів банків;

GA – індикатор рівня лояльності країни до легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що встановлюється в балах від 0 до 4 експертами

FATF по мірі зменшення ефективності національної системи фінансового моніторингу;

SWIFT – бінарний індикатор того, що країна належить (1) або не належить (0) до членів системи міжнародних переказів SWIFT;

CF – індикатор участі країни у військових та/або соціально-політичних конфліктах, що встановлюється експертами в балах від 0 до 4 по мірі збільшення частоти участі країни у конфліктах та їх небезпеки;

D – загальний обсяг депозитів у країні;

CR – індикатор рівня корупції в країні, що встановлюється в балах від 0 до 5 експертами Міжнародної організації по боротьбі з корупцією та досліджень її у світі по мірі збільшення загального рівня корупції;

EG – бінарний індикатор того, що країна належить (1) або не належить (0) до членів Егмонтської групи;

3, 10 – константа, визначена емпіричним шляхом;

L_b^a , CB_b^a – бінарний індикатор спільності (0) або відмінності (1) мовного та історико-культурного середовища країн a і b ;

T_b^a – бінарний індикатор можливості (0) та неможливості (1) віднесення країн a і b до основних торгових партнерів;

PD_b^a – індикатор фізичної відстані між країнами a і b , що встановлюється експертним шляхом в балах від 1 до 7 по мірі збільшення фізичної відстані між ними.

На основі аналізованих методик та впроваджених індикаторів податкового тиску і інвестиційної активності розрачуємо привабливість України для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Вихідні дані для здійснення моделювання наведено в табл. 3.1-3.2. Більш високий рівень валового внутрішнього продукту на душу населення визначає вищу привабливість країни для легалізації доходів в порівнянні з країною-базою.

Таблиця 3.1 – Динаміка зміни характеристик ВВП на душу населення в 2008-2010 рр. в різних країнах світу, дол. США [136]

Країна	Роки		
	2008	2009	2010
Україна	7500	6400	6700
Італія	31800	30100	30500
Німеччина	36200	34500	35700
Польща	17800	18100	18800
Росія	16500	15300	15900
Кіпр	21900	21200	21000
Австрія	41300	39700	40400
Великобританія	36600	34600	34800
Нідерланди	40400	39400	40300
Швейцарія	42600	41600	42600

Більш високий рівень захисту банківської таємниці забезпечує ініціаторів фінансових операцій додатковим захистом, в тому числі щодо інформації про джерела походження доходів. Вищі показники оцінки рівня лояльності уряду до організації національної системи фінансового моніторингу свідчать про існування проблем в організації фінансового моніторингу країни в минулому або на сьогоднішній день.

Таблиця 3.2 – Результати бального оцінювання характеристик рівня захисту банківської таємниці, лібералізації торгівлі та руху капіталу, корупції, режиму оподаткування, реєстрації та проведення фінансових операцій моделі Дж. Уолкера та Б. Унгер в 2008-2010 рр. в різних країнах світу (складено автором на основі [136, 137, 147, 159, 160, 161, 165, 168])

Країна	<i>BS</i>	<i>GA</i>	<i>SWIFT</i>	<i>CF</i>	<i>CR</i>			<i>EG</i>
					2008	2009	2010	
Україна	3	3	1	0	4	4	4	1
Італія	2	0	1	0	4	3	4	1
Німеччина	2	0	1	0	2	1	2	1
Польща	3	1	1	0	3	3	3	1
Росія	3	3	1	3	4	4	4	1
Кіпр	2	2	1	2	2	2	2	1
Австрія	4	0	1	0	1	2	2	1
Великобританія	2	0	1	3	2	2	2	1
Нідерланди	2	0	1	0	1	1	1	1
Швейцарія	3	0	1	0	1	1	1	1

Всі аналізовані держави входять до групи держав, що використовують міжнародну систему комунікацій та міжбанківських кореспондентських відносин *SWIFT*. Наявність конфліктів в різних формах за історичними ознаками визначає рівень довіри ініціаторів фінансових операцій, які прагнуть легалізувати доходи, отримані злочинним шляхом, до держав і відносний рівень безпеки і гарантій не втратити дані кошти. Високий рівень корупції в країні призводить до зростання транзакційних витрат у процесі легалізації доходів. Показник участі країни в Егмонтській групі було впроваджено для більш якісної оцінки координації діяльності окремої країни в загальній системі протидії легалізації доходів та фінансування тероризму. Всі аналізовані країни беруть участь у Егмонтській групі.

Показник частки депозитів до валового внутрішнього продукту для аналізованих країн за 2008-2010 рр. наведено в таблиці 3.3. Частка депозитів у валовому внутрішньому продукті характеризує ступінь інтеграції фінансової системи. Тому країни з вищим рівнем депозитів у валовому внутрішньому продукті будуть більш привабливими для легалізації доходів, а країни з нижчим рівнем депозитів у валовому внутрішньому продукті – менш привабливими.

Таблиця 3.3 – Динаміка зміни індикаторів частки депозитів у ВВП за 2008-2010 рр. в різних країнах світу [136, 137, 169]

Країна	Роки		
	2008	2009	2010
України	44.8	44.0	42.4
Італія	64.5	69.8	68.9
Німеччина	23,8	25.,9	26,0
Польща	38.0	40.8	42.4
Росія	26.2	33.1	35.3
Кіпр	324.7	343.2	230.6
Австрія	30.8	32.6	30.1
Великобританія	441.8	427.5	330.4
Нідерланди	124.8	133.0	128.5
Швейцарія	142.2	150.7	156.6

Визначимо привабливість фінансової системи аналізованих країн для легалізації доходів за наведеними даними (табл. 3.4):

Таблиця 3.4 – Динаміка оцінок рівнів привабливості фінансової системи для легалізації доходів на основі моделей Дж. Уолкера та Б. Унгер в 2008-2010 рр. в різних країнах світу, балів (розраховано автором)

Країна	2008		2009		2010	
	модель Дж. Уолкера	модель Б. Унгер	модель Дж. Уолкера	модель Б. Унгер	модель Дж. Уолкера	модель Б. Унгер
Італія	76	74	89	69	82	62
Німеччина	97	80	113	84	107	78
Польща	55	49	65	51	65	51
Росія	33	30	36	23	36	23
Кіпр	47	56	53	59	50	48
Австрія	149	125	161	129	157	125
Великобританія	54	82	60	80	57	66
Нідерланди	113	101	129	111	126	108
Швейцарія	136	126	156	139	153	138

Таким чином, розрахований рейтинг привабливості фінансової системи для легалізації доходів свідчить, що найбільш привабливою для легалізації доходів є Австрія, Швейцарія та Нідерланди, що було зумовлено частково такими факторами, як високий рівень валового внутрішнього продукту на душу населення, існування значного рівня законодавчого захисту банківської таємниці, відсутність конфліктів в порівнянні з відповідними показниками України. Крім Нідерландів та Швейцарії, високі темпи росту привабливості країни для легалізації доходів демонстрували також Німеччина та Польща. Слід відзначити, що аналізований набір індикаторів привабливості фінансової системи для легалізації доходів не відображає повного набору релевантних факторів оцінки процесів легалізації доходів, оскільки за даними Державної служби статистики України [134] значний рівень інвестиційних потоків України пов'язаний з Кіпром, що позиціонується як офшорна зона та дуже приваблива територія для легалізації доходів. Оціночний рейтинг окре-

мих країн може незначно коливатися щодо фактичного рівня внаслідок окремих розбіжностей в визначенні розмірів

Деякі країни прагнуть створити сприятливі умови в сфері фінансової логістики та оподаткування для залучення більшого обсягу інвестицій та капіталу. Однак дані наміри викликають також і тяжіння коштів для легалізації, тому країна має забезпечити баланс між бажаним обсягом залучених інвестицій та рівнем оцінки джерел походження коштів. Рівень податкового навантаження у формі загальної податкової ставки опосередковано відображає привабливість країн для мінімізації оподаткування за рахунок руху капіталу. При цьому вищий рівень податкового навантаження збільшує транзакційні витрати ініціаторів фінансових операцій на процес легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. В той же час країни з низьким рівнем податкового навантаження є дуже привабливими для процесу легалізації доходів, в тому числі і за рахунок динамічного руху приватних іноземних інвестицій.

Непрямим фактором оцінки привабливості фінансової системи для легалізації доходів може бути показник відношення інвестицій до валового внутрішнього продукту, що в умовах руху капіталів з країн з більш високим рівнем оподаткування до країн з більш низьким рівнем оподаткування свідчить про виведення капіталів для мінімізації оподаткування, їх легалізацію в країнах з низькими податковими вимогами та їх повернення до базових країн у вигляді прямих іноземних інвестицій. Відношення інвестицій до валового внутрішнього продукту вище 20% протягом кількох років з урахуванням факторів може свідчити як про сприятливий інвестиційний клімат в країні, так і про активний рух капіталів між країнами з метою легалізації доходів та мінімізації обсягів оподаткування. За наведеною динамікою відношення інвестицій до валового внутрішнього продукту можна зробити висновок про найбільшу орієнтацію на легалізацію доходів саме на Кіпрі.

В табл. 3.5 наведемо матрицю оцінки фізичної відстані між країнами окремих регіонів [219]. Отже, чим більш віддалені країни одна від одної, тим

вищими є транзакційні витрати ініціаторів фінансових операцій на організацію процесу легалізації доходів.

Таблиця 3.5 – Матриця оцінки фізичної відстані між країнами окремих регіонів, балів [219]

Регіон	Північна Америка	Південна Америка	Європа	Африка	Близький схід	Азія	Південно-Східна Азія
Північна Америка	1	3	3	5	4	5	7
Південна Америка		1	5	6	6	5	7
Європа			1	2	2	3	4
Африка				1	3	3	4
Близький схід					1	2	4
Азія						1	2
Південно-Східна Азія							1

Узагальнені показники коефіцієнту відстані між країнами наведено в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6 – Узагальнені показники лібералізації торгівлі, наявності військових або соціально-політичних конфліктів, інших географічних, геополітичних та соціокультурних факторів (складено автором на основі [219] та табл. 3.5)

Країна	L_b^a	T_b^a	CB_b^a	PD_b^a
Італія	1	0	0	1
Німеччина	1	0	0	1
Польща	1	0	1	1
Росія	0	0	1	1
Кіпр	1	1	0	1
Австрія	1	1	0	1
Великобританія	1	1	0	1
Нідерланди	1	1	0	1
Швейцарія	1	1	0	1

В перелік країн з високим рівнем привабливості для легалізації доходів за методикою Дж. Уолкера потрапила також Німеччина за рахунок значної фізичної відстані між нею та Україною. За результатами оцінки впливу дистанційної відстані та мовно-культурних особливостей країн можна зробити висновок про адекватність раніше визначених моделей, оскільки підвищений ризик для легалізації злочинних доходів спостерігався у групі з шести країн: Австрії, Кіпру, Швейцарії, Італії, Німеччина та Нідерландів.

Отже, найбільші показники фізичної відстані характерні для Польщі, Кіпру, Австрії, Великобританії, Нідерландів та Швейцарії, а найменші – для Італії та Німеччини. Скоригуємо показник привабливості країни для легалізації доходів на фізичну відстань для удосконалених моделей Дж. Уолкера і Б. Унгер. Узагальнені результати оцінювання ризику використання резидентами України ряду країн світу-найбільших її торгових партнерів (табл. 3.7) свідчать, що найбільш привабливими для здійснення незаконних операцій можна вважати Австрію, Нідерланди, Швейцарію, Кіпр, Італію, Німеччину.

Таблиця 3.7 – Узагальнені результати оцінювання ризику використання країн-найбільших торгових партнерів України для здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за 2008-2010 рр. (розраховано автором)

Країна	Роки								
	2008			2009			2010		
	1*	2*	3*	1*	2*	3*	1*	2*	3*
<i>Італія</i>	19,0	18,5	10,8	22,3	17,3	21,0	20,5	15,5	16,8
<i>Німеччина</i>	24,3	20,0	9,8	28,3	21,0	19,5	26,8	19,5	15,5
Польща	6,9	6,1	4,5	8,1	6,4	9,0	8,1	6,4	7,3
Росія	5,5	5,0	3,7	6,0	3,8	3,7	6,0	3,8	4,3
<i>Кіпр</i>	5,9	7,0	6,4	6,6	7,4	37,1	6,3	6,0	16,8
<i>Австрія</i>	18,6	15,6	10,8	20,1	16,1	25,0	19,6	15,6	19,9
Великобританія	6,8	10,3	3,6	7,5	10,0	6,3	7,1	8,3	5,0
<i>Нідерланди</i>	14,1	12,6	6,9	16,1	13,9	16,4	15,8	13,5	12,6
<i>Швейцарія</i>	17,0	15,8	9,1	19,5	17,4	22,1	19,1	17,3	15,6

Примітка: 1* – розраховано автором за методикою Дж. Уолкер, 2* – розраховано автором за методикою Б. Унгер, 3* – розраховано автором на основі розробленої моделі (3.3)

Структура зовнішнього товарообігу України за 2008-2010 рр. наведена в табл. 3.8.

Таблиця 3.8 – Динаміка зовнішнього товарообігу України з іншими країнами в 2008-2010 рр., % до загального товарообігу (розраховано автором) [134]

Країна	Роки		
	2008	2009	2010
Італія	3.50	2.78	3.39
Німеччина	5.90	5.99	5.44
Польща	4.34	3.97	4.08
Росія	23.05	25.52	31.76
Кіпр	0.34	0.21	0.24
Австрія	1.06	1.11	1.08
Великобританія	1.32	1.17	1.18
Нідерланди	1.57	1.49	1.25
Швейцарія	1.31	1.05	0.87
Всього	42.40	43.30	49.30

Загалом, аналізовані країни забезпечують від 42,4% у 2008 році до 49.30% товарообігу України в 2010 році, що вказує на пріоритетність локальної легалізації доходів.

При цьому для найбільш привабливих країн (Австрії, Кіпру, Швейцарії та Нідерландів) характерним було коливання частки зовнішнього товарообігу щодо України не більше 2%, що може вказувати на фінансову складову процесу легалізації доходів, тобто на інвестиційне спрямування капіталів з України до даної групи країн для проведення легалізації та мінімізації оподаткування та повернення даних коштів до України у формі іноземних інвестицій та з бажаними легальними джерелами походження.

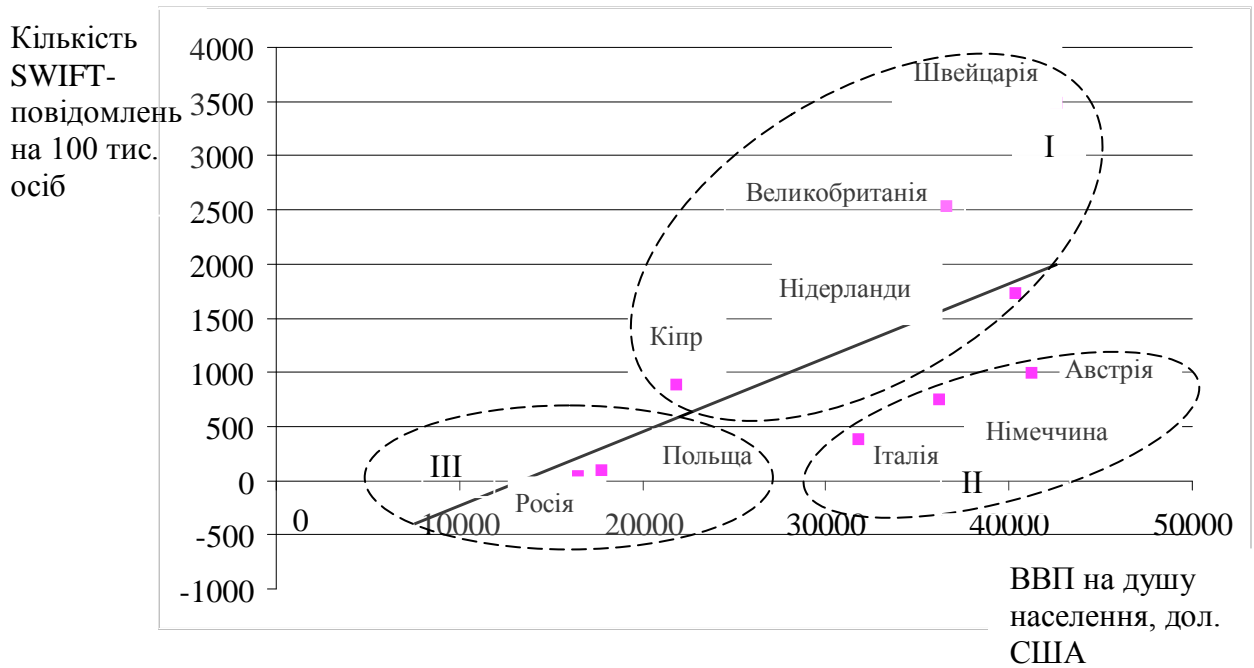
На другому етапі отримані результати коригуються, виходячи з відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів через ці країни до рівня їх ВВП. Оскільки держава, як регулятор фінансової системи, з одного боку повинна забезпечувати ефективне запобігання і протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що проводиться за рахунок делегування частини повноважень суб'єкта первинного рівня системи фінан-

сового моніторингу та викликає додаткові витрати, а з іншого – формувати найбільш сприятливі умови для діяльності фінансової системи, яка забезпечує поступальний розвиток економіки в цілому. Важливим фактором перевірки адекватності моделі оцінки привабливості фінансової системи для легалізації доходів є встановлення ступеня зв'язків між такими показниками, як рівень багатства у формі валового внутрішнього продукту на душу населення та чисельності вхідних та вихідних SWIFT-повідомлень в розрахунку на 100 000 осіб населення країни. В табл. 3.9 наведено групування країн світу-найбільших торгових партнерів України за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП.

Таблиця 3.9 – Результати групування країн світу-найбільших торгових партнерів України за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП за 2008-2010 рр. [136, 163]

Країна	Роки					
	2008		2009		2010	
	SWIFT на 100 тис. осіб	ВВП на душу населення	SWIFT на 100 тис. осіб	ВВП на душу населення	SWIFT на 100 тис. осіб	ВВП на душу населення
Україна	18.2	7500	16.7	6400	19.6	6700
Італія	381.4	31800	320.9	30100	331.4	30500
Німеччина	747.8	36200	709.8	34500	780.8	35700
Польща	83.2	17800	83.4	18100	97.2	18800
Росія	39.4	16500	38.0	15300	43.3	15900
Кіпр	875.0	21900	853.6	21200	902.6	21000
Австрія	992.3	41300	869.8	39700	908.1	40400
Великобританія	2526.3	36600	2494.8	34600	2574.4	34800
Нідерланди	1719.6	40400	1837.5	39400	1887.4	40300
Швейцарія	3482.6	42600	3366.3	41600	3520.7	42600

На рис. 3.1–3.3 наведено матрицю співвідношення кількості SWIFT-повідомлень в розрахунку на 100 000 осіб населення країни до рівня валового внутрішнього продукту на душу населення для аналізованих країн.

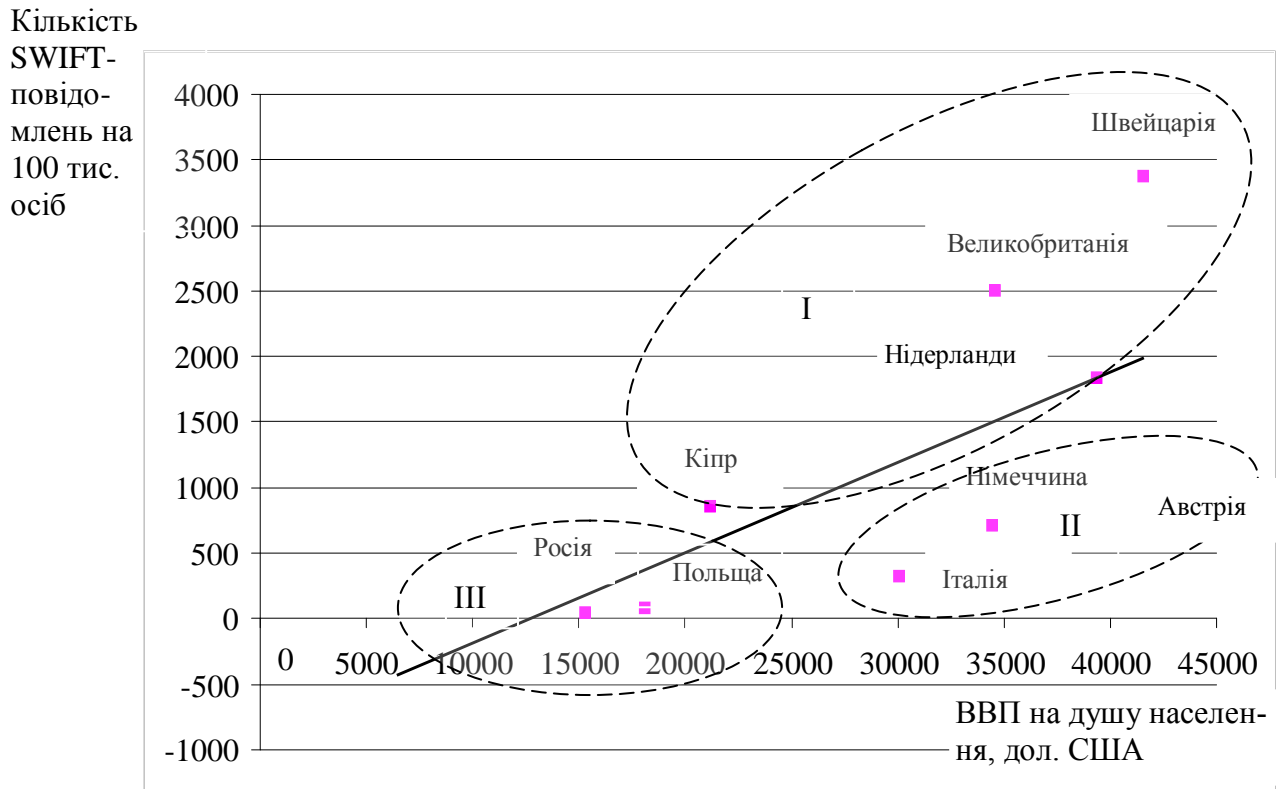

Примітка: I – група країн з високим рівнем ВВП та кількості SWIFT-повідомлень на душу населення, що вказує на спеціалізацію цих країн на наданні міжнародних фінансових послуг. З урахуванням високого рівня лояльності законодавчої бази з питань фінансового моніторингу в цих країнах та існування переваг в міжнародній податковій конкуренції. Ці країни вважаються автором дуже привабливими для здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; II – група країн з високим рівнем ВВП на душу населення та низьким рівнем транскордонного переміщення фінансових ресурсів. Національні системи фінансового моніторингу в цих країнах є доволі ефективними, тому вони не вважаються автором привабливими для здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; III – група країн з низьким рівнем ВВП та кількості SWIFT-повідомлень на душу населення, що з урахуванням високого загального рівня податкового навантаження обумовлює високий рівень відтоку незаконно отриманих коштів з цих країн за кордон

Рисунок 3.1 – Результати групування країн світу-найбільших торгових партнерів України за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП в 2008 р. (розраховано автором)

Отже, в 2008 році спостерігалася спеціалізація Швейцарії, Великобританії, Кіпру на фінансових послугах та банківській діяльності. При цьому у даних країнах спостерігався високий рівень ВВП на душу населення. В той же час для Росії та Польщі характерними були нормальні умови торгівлі та низька інтенсивність фінансових операцій.

Лінія тренду вказує на очікувану кількість повідомлень SWIFT з урахуванням рівня валового внутрішнього продукту на 1 душу населення для аналізованих країн в динаміці за 2008-2010 рр.

Примітка: I – група країн з високим рівнем ВВП та кількості SWIFT-повідомлень на душу населення, що вказує на спеціалізацію цих країн на наданні міжнародних фінансових послуг. З урахуванням високого рівня лояльності законодавчої бази з питань фінансового моніторингу в цих країнах та існування переваг в міжнародній податковій конкуренції. Ці країни вважаються автором дуже привабливими для здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; II – група країн з високим рівнем ВВП на душу населення та низьким рівнем транскордонного переміщення фінансових ресурсів. Національні системи фінансового моніторингу в цих країнах є доволі ефективними, тому вони не вважаються автором привабливими для здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; III – група країн з низьким рівнем ВВП та кількості SWIFT-повідомлень на душу населення, що з урахуванням високого загального рівня податкового навантаження обумовлює високий рівень відтоку незаконно отриманих коштів з цих країн за кордон

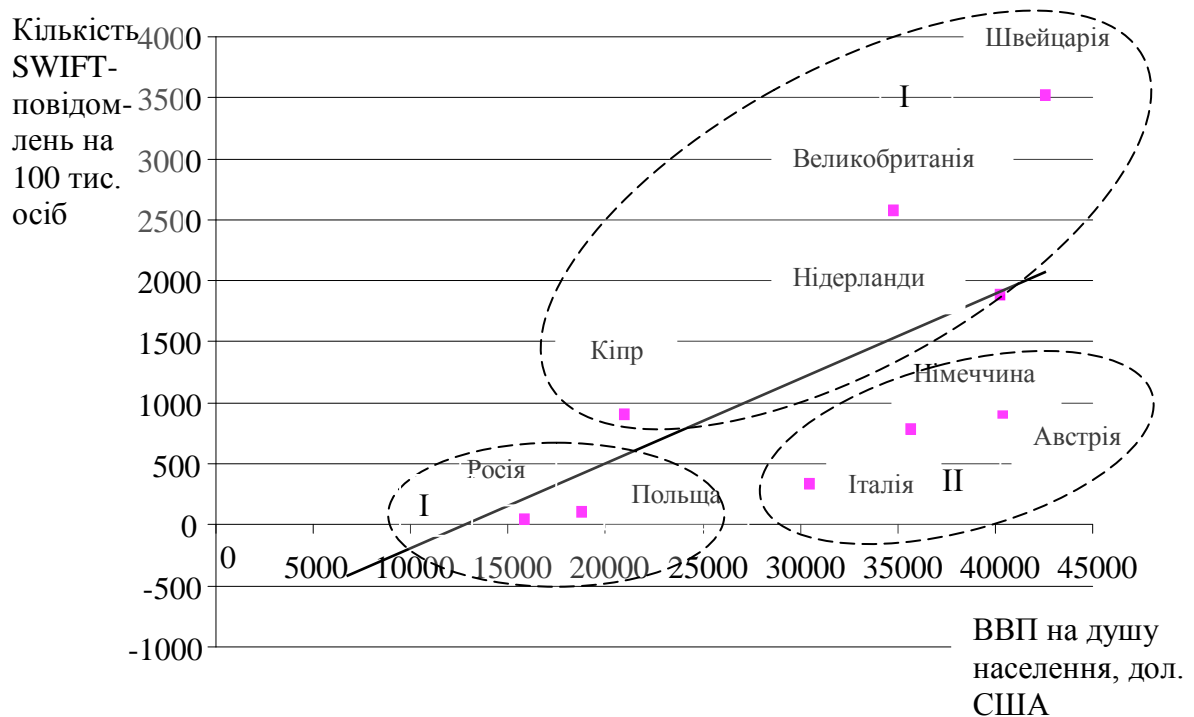
Рисунок 3.2 – Результати групування країн світу-найбільших торгових партнерів України за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП в 2009 р. (розраховано автором)

Слід зазначити, що країни, які знаходяться вище лінії тренду, мають високу банківську активність, значно вищу, ніж потрібно для нормального обслуговування зовнішньої торгівлі. Тому вони відносяться до країн, що спеціалізуються на фінансових послугах, і в умовах існування лояльного законодавства в сфері фінансового моніторингу є дуже привабливими для процесу легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Разом з тим країни з низьким рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення та значною кількістю SWIFT-повідомлень в розрахунку на 100 000 осіб населення країни вказують на відтік капіталу з країни, що може бути викликано порівняно вищим рівнем загального податкового навантаження (табл. 3.9).

В 2009 році спостерігалось продовження тенденції спеціалізації окремих країн (Швейцарії, Великобританії та Кіпру) на фінансовій та банківській діяльності. Росія та Польща продовжували входити до групи країн з інтенсивним відтоком капіталу. Показовим є те, що основними напрямками відтоку капіталу з даних країн були саме країни-центри фінансових операцій (Швейцарія, Великобританія та Кіпр). Нідерланди в 2009 р. здійснили незначне переміщення в зону країн, що спеціалізуються на фінансових послугах і є привабливими для легалізації доходів, і знаходилися на лінії тренду кількості SWIFT-повідомлень в розрахунку на 100 000 осіб населення країни та рівня ВВП на 1 душу населення, що з урахуванням оцінок Б. Унгер та звіту до Міністерства фінансів Нідерландів 2006 року [219] вказує на значну привабливість країни для легалізації доходів та високий ризик використання фінансових установ Нідерландів в даних процесах.

На основі аналізу спеціалізації країн на фінансових послугах, динаміки добробуту країн та інтенсивності фінансових переказів за 2008-2010 рр. для країн-об'єктів аналізу встановлено, що три країни (Швейцарія, Великобританія, Кіпр) входять в групу найбільш привабливих для легалізації доходів, що загалом підтверджується розрахунками таблиці 3.7. Польща і Росія входять до групи країн з інтенсивним відтоком капіталу, а ФРН, Італія та Австрія від-

носяться до групи країн зі співставними обсягами національного добробуту та інтенсивністю фінансових операцій.

Примітка: I – група країн з високим рівнем ВВП та кількості SWIFT-повідомлень на душу населення, що вказує на спеціалізацію цих країн на наданні міжнародних фінансових послуг. З урахуванням високого рівня лояльності законодавчої бази з питань фінансового моніторингу в цих країнах та існування переваг в міжнародній податковій конкуренції. Ці країни вважаються автором дуже привабливими для здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; II – група країн з високим рівнем ВВП на душу населення та низьким рівнем транскордонного переміщення фінансових ресурсів. Національні системи фінансового моніторингу в цих країнах є доволі ефективними, тому вони не вважаються автором привабливими для здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; III – група країн з низьким рівнем ВВП та кількості SWIFT-повідомлень на душу населення, що з урахуванням високого загального рівня податкового навантаження обумовлює високий рівень відтоку незаконно отриманих коштів з цих країн за кордон

Рисунок 3.3 – Результати групування країн світу-найбільших торгових партнерів України за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП в 2010 р. (розраховано автором)

В той же час Нідерланди знаходяться в зоні лінії тренду кількості SWIFT-повідомлень в розрахунку на 100 000 осіб населення країни та рівня валового внутрішнього продукту на душу населення протягом періоду аналізу, що вказує на високий ризик тяжіння країни до групи країн, привабливих

для відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Це дає можливість виключити з переліку ризикових країн ті, що не спеціалізуються на здійсненні міжнародних фінансових операцій. За результатами цього дослідження автор дійшов висновку, що до переліку країн, які потребують особливої уваги з боку Державної служби фінансового моніторингу України щодо можливості проведення через них операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, слід включити лише Кіпр, Нідерланди та Швейцарію.

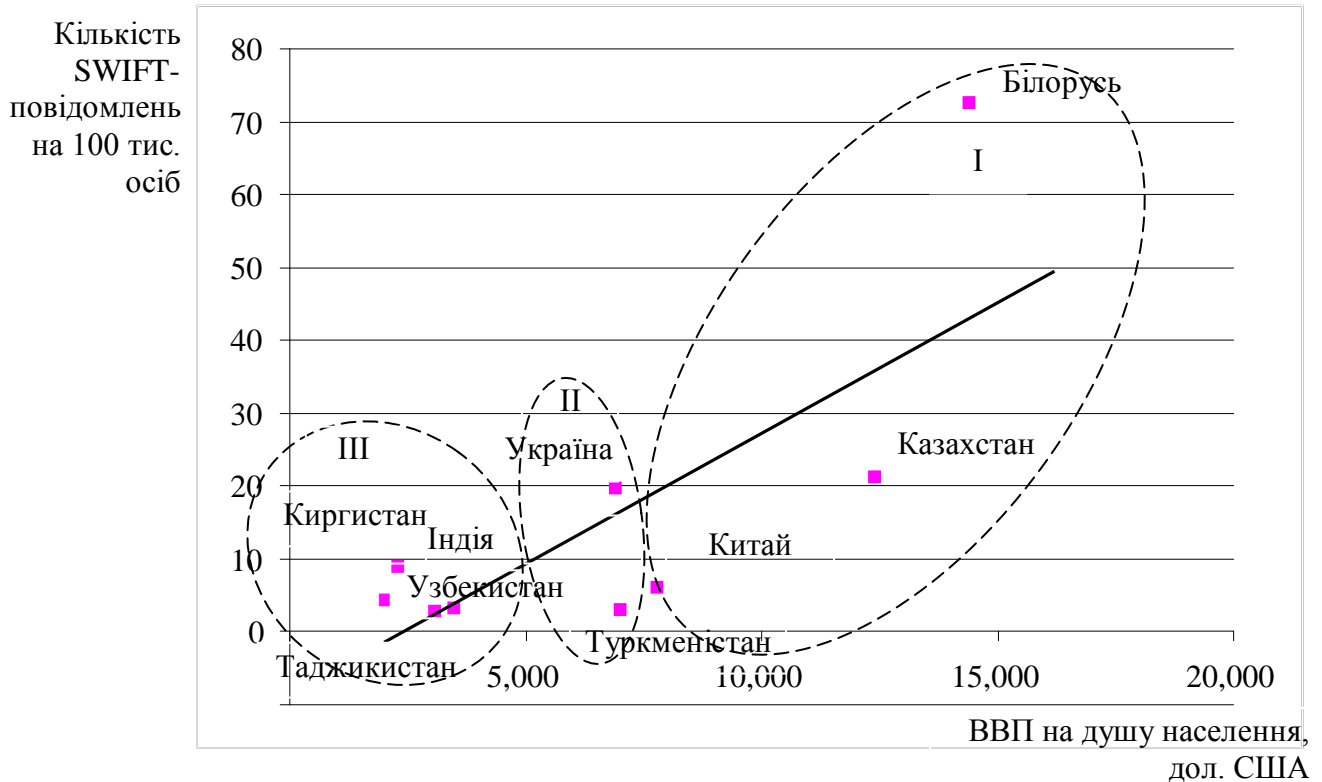
Аналогічне дослідження проведено також із метою виявлення країн, що є найбільш небезпечними для здійснення незаконних операцій резидентами Російської Федерації. Аналізована група країн характеризується існуванням тісних економічних, політичних, історико-культурних зв'язків, участю в численних регіональних інтеграційних об'єднаннях, а також Митному Союзі (Росія, Казахстан, Білорусь). В табл. 3.10 наведено узагальнену оцінку ймовірності використання країн-членів Євразійської групи з протидії легалізації доходів для бази оцінки Росії. Проведення другого етапу аналізу ймовірності легалізації доходів у досліджуваних країнах для резидентів Росії засвідчило, що серед всіх країн-членів Євразійської групи найбільш ризикованими автором визнано Білорусь, Казахстан і Китай.

Таблиця 3.10 – Узагальнені результати оцінювання ризику використання країн-найбільших торгових партнерів Росії за 2008-2010 рр., балів (розраховано автором)

Країна	Роки								
	2008			2009			2010		
	1*	2*	3*	1*	2*	3*	1*	2*	3*
Україна	11	11	14	10	12	12	10	11	11
Білорусь	14	12	62	16	16	88	16	16	69
Індія	2	3	5	3	3	9	3	3	7
Казахстан	15	16	12	17	18	23	18	18	21
Китай	5	6	12	6	8	27	6	6	20
Киргизстан	2	3	2	2	3	3	2	2	3
Таджикистан	2	3	2	2	3	3	2	2	3
Узбекистан	2	2	5	2	2	8	2	2	7
Туркменістан	9	9	x	10.1	11	x	11	11	x

Примітка: 1* – розраховано автором за методикою Дж. Уолкер, 2* – розраховано автором за методикою Б. Унгер, 3* – розраховано автором на основі розробленої моделі (3.3)

На рис. 3.4 наведено результати групування країн світу-найбільших торгових партнерів Росії за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП в 2010 р.

Примітка: I – група країн з високим рівнем ВВП та кількості SWIFT-повідомлень на душу населення в порівнянні з базою оцінки (Росією). Дані країни є більш ймовірними для проведення легалізації доходів для резидентів Росії; II – група країн з високим рівнем ВВП на душу населення та низьким рівнем транскордонного переміщення фінансових ресурсів. Обсяги транскордонного переміщення фінансових ресурсів в них відповідають обсягам зовнішньої торгівлі; III – група країн з низьким рівнем ВВП та кількості SWIFT-повідомлень на душу населення, що з урахуванням високого загального рівня податкового навантаження обумовлює високий рівень відтоку незаконно отриманих коштів з цих країн за кордон.

Рисунок 3.4 – Результати групування країн світу-найбільших торгових партнерів Росії за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП в 2010 р. (розраховано автором)

Отже, скоригована оцінка привабливості фінансової системи для легалізації доходів дала змогу виявити найбільш привабливі напрямки руху коштів для легалізації доходів з України до Австрії, Нідерландів, Швейцарії, Кіпру, що загалом відповідає основним напрямкам руху капіталів з та в Укра-

їну. Узагальнивши інтегровані результати моделей Дж. Уолкера і Б. Унгер за аналізованими країнами, слід відзначити, що спостерігається висока привабливість легалізації доходів в Швейцарії, Австрії та Нідерландах. При цьому оцінка привабливості Кіпру не є підвищеною, що пояснюється неспівставністю рівнів ВВП на душу населення в Кіпрі та найбільш привабливих для легалізації доходів країн. В той же час решта індикаторів вказують на необхідність включення до цього переліку Кіпру. Тому введення до інтегральної оцінки показників податкового навантаження та інтенсивності інвестиційної діяльності надасть змогу в моделі Б. Унгер згладити вплив рівня валового внутрішнього продукту на душу населення на фінансову привабливість країни. Оцінка привабливості країн для легалізації доходів згідно моделі Б. Унгер, скоригована на вплив податкового навантаження та інвестиційної активності, вказує на найбільшу привабливість для легалізації групи країн: Австрії, Кіпру, Швейцарії та Нідерландів. На основі групування країн світу-найбільших торгових партнерів за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП визначено, що найбільш ймовірними для використання резидентами України є Швейцарія, Нідерланди та Кіпр.

3.2 Розвиток науково-методичних засад оцінювання внутрішніх ризиків фінансових установ в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Сучасна система фінансового моніторингу в Україні та світі побудована на ризикорієнтованому підході. Динамічний розвиток ринку фінансових послуг та зростання можливостей застосування інформаційних технологій призводять до зростання ризиків використання фінансових установ в процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування терориз-

му. Стратегічним напрямком діяльності більшості фінансових систем є протидія і запобігання легалізації тіньових капіталів на всіх рівнях організації, управління і контролю за проведенням фінансових операцій.

Суттєву роль в організації фінансових операцій відіграють банки та інші фінансово-кредитні посередники. Разом з тим саме вони мають найбільші ризики стати посередниками або учасниками сумнівних фінансових операцій, що може призвести не лише до застосування щодо них фінансових санкцій, але й до відкликання ліцензій на право проведення фінансових операцій, а також до втрати ділової репутації.

Враховуючи значний ступінь державного контролю в сфері банківської діяльності щодо протидії та запобігання використанню банків для легалізації доходів, на перший план виходять проблеми, пов'язані з можливістю використання інших суб'єктів ринку фінансового послуг в операціях з легалізації доходів. Мова йде передусім про страхові, лізингові та фінансові компанії, платіжні організації, членів платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи, товарні, фондові та інші біржі, професійних учасників ринку цінних паперів, компанії з управління активами, операторів поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів тощо. Зростання фінансових операцій, які проходять через небанківських фінансових посередників, обумовлює необхідність підвищення внутрішнього фінансового моніторингу в даних організаціях, оскільки відсутність дієвого механізму протидії легалізації злочинних доходів та чітко прописаних аналітичних процедур проведення внутрішнього фінансового моніторингу призводить до зміщення уваги ініціаторів легалізації доходів з банківського сектору до небанківського [101].

Ризик за своєю природою є небезпекою (можливістю) виникнення для суб'єкта ризику небажаних подій. Враховуючи особливості функціонування фінансової системи, та в контексті аналізу організації системи фінансового моніторингу під ризиком фінансової установи при здійсненні фінансової операції розуміють небезпеку, загрозу, уразливі місця для суб'єктів первин-

ного і державного фінансового моніторингу, що можуть бути використані клієнтами при наданні фінансових послуг відповідно до характеру їхньої діяльності з метою легалізації злочинних доходів або фінансування тероризму [55].

Проте, на нашу думку, ризик системи фінансового моніторингу не обмежується лише ризиками для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які можуть стати учасниками (ініціаторами) процесу легалізації доходів. Ризик присутній на всіх п'яти рівнях взаємовідносин між суб'єктами фінансового моніторингу. Оскільки дані суб'єкти мають різну мету та завдання діяльності, то види ризиків та особливості управління ними на різних рівнях взаємовідносин є різними. Тому пропонується визначення ризику як усвідомленої небезпеки, загрози для суб'єктів національної системи фінансового моніторингу на всіх її рівнях, що можуть бути використані клієнтами (менеджментом, персоналом, керівництвом фінансових посередників та регуляторів) при наданні фінансових послуг відповідно до характеру їхньої діяльності з метою легалізації злочинних доходів або фінансування тероризму.

На законодавчому рівні визначено, що ризики легалізації коштів та фінансування тероризму мають відношення лише до рівня відносин «ініціатор фінансової операції – фінансова установа», при чому більшість рекомендацій по оцінці ризиків надано для фінансових установ – банків. Проте доцільним є аналіз та оцінка ризиків не лише на рівні відносин «ініціатор фінансової операції – фінансова установа», але й на інших виділених рівнях системи фінансового моніторингу. Така необхідність зумовлена існуванням ризику не лише на рівні фінансових посередників, але й на рівнях взаємовідносин між учасниками системи фінансового моніторингу. При цьому відповідно до Методичних рекомендацій щодо основних ризиків, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму при здійсненні банківськими установами переказів коштів, затверджених Наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 30.12.2009 №

184 [119], основою метою управління ризиками для фінансових установ є проведення нагляду та контролю за клієнтами. Проте, враховуючи різні цілі проведення фінансових операцій, слід виділяти різну мету та інструменти управління ризиками для суб'єктів фінансового моніторингу:

- на першому рівні взаємовідносин «ініціатор фінансової операції – фінансова установа» метою управління ризиками пропонується вважати попередження легалізації доходів та фінансування тероризму клієнтами;

- на другому рівні взаємовідносин (внутрішній фінансовий моніторинг) метою управління ризиками пропонується вважати запобігання та протидію легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму за допомогою використання як загалом фінансового посередника, так і окремих його посадових осіб (менеджменту, персоналу) або власників;

- на третьому рівні взаємовідносин «фінансовий посередник – регулятор» метою управління ризиками пропонується вважати контроль та нагляд за станом організації фінансового моніторингу на первинному рівні фінансових посередників та їх структурних підрозділів;

- на четвертому рівні взаємовідносин «регулятори – Державна служба фінансового моніторингу України» метою управління ризиками пропонується вважати створення умов для організації ефективної взаємодії між наглядовими органами в сфері фінансового моніторингу (критерієм ефективної взаємодії слід вважати створення умов та методів взаємовідносин між окремими регуляторами в процесі проведення фінансового моніторингу, що забезпечує повне відслідковування, запобігання та попередження легалізації доходів та фінансування тероризму);

- на п'ятому рівні взаємовідносин «Державна служба фінансового моніторингу України – міжнародні спеціалізовані органи» метою управління ризиками пропонується вважати контроль та нагляд за дотриманням міжнародних угод та договорів щодо запобігання та попередження легалізації доходів окремими країнами, фінансовими посередниками і ініціаторами фінансових операцій.

При цьому ознакою ризику є показник, за яким оцінюють ризик, а критерієм ризику легалізації коштів та фінансування тероризму є мірило оцінки ризику, що базується на ознаках, які наведені в класифікаторах [125]. В сучасних умовах актуальним для реалізації заходів в сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, залишається забезпечення збалансованої внутрішньої системи фінансового моніторингу. При цьому найбільші ризики виникають у фінансових установ з розгалуженою філіальною мережею, де структура внутрішнього фінансового моніторингу не може забезпечити захищеність окремих структурних підрозділів та фінансових операцій. В той же час виявлення фінансових операцій, які мають сумнівний характер, сукупності фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети, надає можливість співробітникам внутрішнього фінансового моніторингу та службі безпеки фінансового посередника забезпечити участь фінансової установи у первинному фінансовому моніторингу сумнівних фінансових операцій.

В даний час небанківські фінансові посередники здійснюють фінансовий моніторинг з урахуванням результатів ідентифікації та вивчення фінансової діяльності клієнта, послуг, що надаються клієнту, операцій, проведених ним, та їх відповідності фінансовому стану і змісту діяльності клієнта, тобто небанківські фінансові установи, як і банки, мають будувати свою діяльність на основі ризикорієнтованого підходу. Оцінювання ризиків суб'єктом первинного фінансового моніторингу здійснюється за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг. Нормативно визначено, що для зменшення ризиків небанківська фінансова установа повинна вживати заходів, що, зокрема, включають:

- здійснення поглибленої ідентифікації клієнта та перевірку особи клієнта протягом певного періоду;

- додаткові вимоги до клієнта при відкритті рахунка чи встановленні відносин з ним;
- збільшення частоти проведення перевірок клієнта;
- збір інформації з метою формування уявлення про діяльність клієнта, природу та рівень операцій, що проводяться ним;
- посилений моніторинг операцій, що проводяться клієнтом.

Загальноприйнята світова практика свідчить про виділення трьох видів ризиків:

- ризики країн (територій) вказують ознаку щодо підвищеного ступеню ризику можливої загрози країн;
- ризики клієнта вказує ознаку щодо ризику ідентифікаційної інформації про клієнта;
- ризики продукту (товари/послуги) вказує ознаку фінансових послуг щодо можливості використання клієнтом з метою легалізації доходів та фінансування тероризму.

Дані ризики для фінансової установи є зовнішніми та не залежать від сфери, галузі діяльності, регіону, її організаційної структури. Вони присутні на першому рівні взаємовідносин «ініціатор фінансової операції – фінансовий посередник» та використовуються фінансовою установою для оцінки ризику проведення фінансової операції. При цьому не існує єдиного узгодженого критерію, який визначав би конкретні країни, в яких ймовірною є легалізація злочинних активів. Проте існує так званий список країн, які в недостатній мірі протидіють легалізації доходів і фінансуванню тероризму або не мають чітко сформованої та законодавчо регламентованої системи боротьби з цим явищем. Такий список затверджений FATF. Слід відмітити, що процес фінансового моніторингу способів легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, несе ризики пов'язані не лише з країною, клієнтами та фінансовими продуктами, але власне й з фінансовими посередниками як об'єктами проведення операцій з активами. Він може проявлятися у невиконанні (неповному виконанні) обов'язків, встановлених законодавством, щодо

протидії відмиванню доходів чи наявності у співробітників, які сприяють легалізації доходів внаслідок існування економічного інтересу або професійної невідповідності.

З урахуванням тенденцій погіршення ринкової кон'юнктури та спаду економіки виникає небезпека легалізації доходів в фінансовій системі через умисні дії фінансових установ. Така небезпека може бути наслідком невиконання (неналежного виконання) вимог щодо запобігання легалізації доходів або зменшення витрат установ на оплату праці персоналу внаслідок дій (бездіяльності) відповідальних працівників. Найбільш дослідженим в літературних джерелах є ризик персоналу. При цьому недоліком оцінки даного ризику є включення до його складу як ризику власників, так і ризику топ-менеджменту фінансової установи. Тому пропонується до внутрішніх критеріїв ризику фінансової установи відносити ризик менеджменту, ризик власників та ризик персоналу.

Ризик персоналу фінансової установи є наслідком негативного прямого та непрямого впливу на репутацію та імідж фінансової установи, її фінансовий стан та полягає у зміні кадрового складу фінансової установи, некомпетентності або невідповідності персоналу встановленим вимогам. При цьому фінансова установа самостійно визначає критерії та методи оцінки ризиків персоналу. В той же час виділяються наступні групи ризиків, які пов'язані з персоналом:

- кваліфікаційні;
- репутаційні;
- організаційні (управлінські).

Кваліфікаційні ризики персоналу пов'язані з вчиненням ненавмисних порушень вимог законодавства в зв'язку з неналежним рівнем кваліфікації фахівців, в тому числі в результаті недостатньої кваліфікації, низького рівня освіти, браку досвіду. Репутаційні ризики пов'язані з навмисним порушенням персоналом фінансової установи вимог законодавства. При цьому репутаційні ризики найчастіше пов'язані з:

- участю працівника фінансової установи в процесі легалізації доходів, побудові схем проведення та забезпечення здійснення операцій, які направлені на легалізацію доходів;
- навмисним порушенням вимог законодавства, шахрайствам, ігноруванням внутрішніх нормативів фінансової установи щодо протидії легалізації доходів;
- розголошенням інформації про проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу операцій учасникам операцій та третім особам.

До організаційних (управлінських) ризиків належить група ризиків, які виникають внаслідок існування недоліків в побудові структури фінансової установи, нечіткої системи доведення посадових обов'язків до персоналу фінансової установи. Дані організаційно-управлінські ризики виникають внаслідок нечіткого розмежування функцій та відповідальності між персоналом фінансової установи, недоліків побудови системи обміну інформацією та управлінськими рішеннями, організації системи внутрішнього контролю. Таким чином, це призводить до розголошення інформації. Дані ризики мають бути враховані при організації внутрішнього фінансового моніторингу фінансової установ. Тому класифікація ризиків клієнта та банку в системі протидії легалізації доходів матиме наступний вигляд (рис. 3.5).

Слід відмітити, що в практиці група ризиків, що пов'язана з інформаційною прозорістю учасників ринку фінансових послуг та фінансової системи в цілому, не розглядається. Тому пропонується введення додаткових критеріїв оцінки ризиків фінансових установ в процесі протидії і запобігання легалізації доходів:

- група критеріїв інформаційної прозорості фінансових установ;
- група критеріїв періодичності зміни керівного персоналу.

В свою чергу до критеріїв інформаційної прозорості фінансових установ пропонується включати:

Рисунок 3.5 – Класифікація внутрішніх ризиків в системі протидії легалізації доходів (авторська розробка)

– критерії прозорості інформації про структуру власності фінансових установ;

- критерії прозорості інформації про склад та діяльність рад директорів і менеджменту;

- критерії прозорості фінансової й операційної інформації.

До критеріїв періодичності зміни керівного персоналу фінансових установ пропонується включати:

- критерій ризику зловживання тривалим перебуванням на керівній посаді фінансових установ;

- критерій ризику частої зміни керівного персоналу фінансових установ.

Впровадження нових критеріїв ризику персоналу фінансових установ надасть змогу більш об'єктивно оцінювати ризики фінансових установ, що виникають в процесі запобігання легалізації доходів, особливо в умовах, коли вони формалізовано проводять фінансовий моніторинг (первинний та внутрішній) з метою отримання додаткових доходів.

Дослідивши положення наказів Національного банку України та Методичних рекомендацій Державної служби фінансового моніторингу України з організації проведення фінансового моніторингу в банках України, нами було виявлено такі недоліки в системі критеріїв оцінки ризику персоналу банку в умовах організації легалізації коштів банком або його працівниками:

- нерегламентованість критеріїв та методів оцінки ризику (оцінка ризиків, пов'язаних з персоналом, здійснюється згідно з критеріями та з використанням методів, що встановлюються банком самостійно);

- відсутність єдиного підходу до формалізації процедури встановлення повноважень окремих підрозділів та співробітників (рівень формалізації процедури встановлення повноважень окремих підрозділів та співробітників визначається фінансовою установою самостійно і залежить від розміру та структури установи, спектру операцій, що проводяться, діючої у банку системи управління ризиками, інших факторів);

- відсутність єдиних програм підготовки персоналу для проведення внутрішнього фінансового моніторингу, дієвої системи контролю якості такої

підготовки (самостійно визначаються можливості, доступні ресурси, форми проведення освітніх заходів та впроваджуються навчальні програми, які мають відповідну цільову спрямованість у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму);

– проблеми оптимізації ризику, пов'язаного з концентрацією повноважень у однієї особи через великий термін перебування її на посаді члена правління, враховуючи закритість інформації для Національного банку України, Державної служби фінансового моніторингу України та інших фінансових органів про власників та членів правління багатьох банків;

– проблема періодичності змін (ротації та оновлення персоналу) на керівних посадах (відкриття внутрішньобанківської інформації для значного кола осіб при високій частоті оновлення персоналу);

– відсутність уніфікованої методики оцінки бездоганної ділової репутації для працівників, що здійснюють фінансовий моніторинг.

В складі ризиків персоналу особливе місце займають ризики керівництва фінансової установи, оскільки саме керівний склад має широкі посадові повноваження, необмежений доступ до всіх інформаційних ресурсів, пріоритетний вплив на прийняття управлінських рішень, в тому числі щодо формування та комплектування структурних підрозділів, побудови системи управління ризиками тощо. Тому для керівного персоналу установ, в тому числі для членів спостережних рад та правління фінансових установ, визначається певний рівень кваліфікації та ділової репутації [125]. Незважаючи на методичні рекомендації щодо періодичної оцінки відповідності поведінки та економічних рішень керівництва інтересом фінансової установи, в більшості даних фінансових установ дані порядки відсутні або є нормативними та не виконуються (не відбувається ротація та оновлення керівного складу).

Саме тому актуалізується виділення двох критеріїв ризику керівного персоналу фінансової установи (рис. 3.5): ризику зловживання тривалим перебуванням на керівній посаді фінансових установ та ризику частотої зміни керівного персоналу фінансових установ, оскільки тривале перебування на

посаді керівника фінансової установи може призвести до конфлікту інтересів керівництва та фінансової установи, зловживання посадовим становищем. Досить часта зміна керівного персоналу також є небажаною для фінансової установи, оскільки, як було раніше визначено, керівний персонал отримує доступ до значних ресурсів, в тому числі інформаційних, а при високій плинності керівного складу це може призвести до зменшення інформаційної безпеки фінансової установи.

В той же час в умовах розвитку корпоративного управління в фінансових установах України виникають проблеми контролю за поточною діяльністю керівного складу. Зокрема, існує проблема незалежності органів контролю, які перевіряють діяльність органів управління фінансовою установою і повинні неупереджено проводити контроль та висувати зауваження і пропозиції відносно діяльності фінансової установи. До складу даних органів контролю фінансових установ відносять: спостережну раду, правління, ревізійну комісію, підрозділи внутрішнього аудиту та контролю, підрозділи ризик-менеджменту і відповідальний персонал з питань протидії легалізації доходів та фінансування тероризму. Тому для підвищення координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу з врахуванням особливостей корпоративного управління в Україні в фінансовому секторі, необхідним є чітке визначення функцій окремих підрозділів та працівників з урахуванням принципів корпоративного управління та існуючої ієрархії управлінського процесу в фінансових установах. Для управління ризиками персоналу в фінансових установах необхідним є розроблення паспорту посад, встановлення загальних кваліфікаційних, репутаційних вимог відповідно до особливостей роботи окремих категорій спеціалістів. При цьому уніфікований підхід фінансових установ, як правило, має включати наступні складові у розрізі паспорту посад:

- загальні вимоги до персоналу (рівень та характер освіти, досвід роботи, ділова репутація, морально-етичні якості працівника);

- специфічні вимоги до професійних знань, вмінь і навичок спеціаліста, що займає дану посаду;
- цільовий профіль посади (місія посади, посадові права та обов'язки, характер основних напрямків діяльності, прогнозовані результати, корпоративна культура);
- рівень та характер відповідальності.

Оскільки рівень спеціальних вмінь та навичок персоналу надає змогу виявити серед значної кількості підозрілі та незвичні фінансові операції, пропонується до складу обов'язкових елементів посадового паспорту спеціалістів в сфері протидії легалізації доходів як на рівні первинного фінансового моніторингу, так і на рівні державного фінансового моніторингу, включити наявність спеціальних сертифікатів про навчання та підвищення кваліфікації працівників саме в сфері запобігання та протидії легалізації доходів і фінансування тероризму. При цьому дані програми повинні бути уніфікованими, мати практичний характер, включати провідний досвід високорозвинених країн в сфері сучасних методів та способів протидії легалізації доходів, навчання повинно проводитися в освітніх та наукових структурних підрозділах (Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України тощо).

Незважаючи на існуючі вимоги щодо проведення щорічного навчання персоналу для більшості фінансових установ дані заходи мають скоріше за все формальний характер, оскільки для їх реалізації потрібне відсторонено від діяльності окремих працівників та підрозділів, значних фінансових ресурсів та часу. За таких умов фактичне забезпечення підвищення рівня спеціалізації працівників не відбувається, а коливання періодичності та механізмів проведення даних заходів призводить до їх формалізації і виконання не в повному обсязі. В більшості фінансових установ не приділяється достатньої уваги вивченню сучасних схем та типологій легалізації доходів, враховуючи що методи легалізації доходів та фінансування тероризму постійно змінюються та вдосконалюються, в тому числі з використанням

сучасних засобів зв'язку та обчислення. При цьому важливу роль в ефективній побудові внутрішньої системи фінансового моніторингу кожної фінансової установи відіграє рівень корпоративної культури та етики, оскільки на основі кодексу корпоративної етики фінансової установи має визначатися негативне ставлення працівників до будь-яких службових зловживань, корупції та інших аспектів легалізації доходів. Визначається, що основним фактором успішного управління ризиками персоналу банку у сфері протидії легалізації доходів, є розмежування вимог до:

- керівництва фінансової установи;
- відповідальних та інших працівників служб фінансового моніторингу;
- персоналу інших структурних підрозділів фінансових установ, що виконують окремі доручення та функції в сфері протидії легалізації доходів відповідно до власних посадових інструкцій.

Основою для забезпечення заходів, що мають проводитися фінансовими установами з метою мінімізації ризиків персоналу у сфері протидії легалізації доходів, є встановлення послідовних процесів та забезпечення високого рівня обізнаності відповідальних працівників в межах виконання фінансовою установою функцій та завдань суб'єкта фінансового моніторингу. Для кожного працівника виділених категорій необхідним є встановлення обсягу вичерпних повноважень. Крім того актуалізується систематичне проведення навчання персоналу.

В обов'язковому порядку розпорядчими та іншими внутрішніми документами має визначатися характер та види відповідальності окремих категорій працівників, які забезпечують протидію легалізації доходів, відповідно до їх посадових обов'язків та виконуваних функцій. Етапи ознайомлення та періодичних інструктажів мають включати ознайомлення з наступними документами:

- при прийомі на роботу – з посадовою інструкцією, інструктажем щодо адміністративної та кримінальної відповідальності в разі порушення вимог

законодавства щодо повної та своєчасної протидії легалізації доходів та розголошення банківської таємниці, рівнем доступу до інформації та технологічними картами окремих продуктів та послуг фінансової установи;

– при виконанні посадових обов'язків в ході подальшої роботи – змінами нормативно-правової бази, внутрішніх документів, функціональних обов'язків працівників у зв'язку зі зміною переліку осіб, що пов'язані зі здійсненням терористичної діяльності, сучасними методичними рекомендаціями, інформацією про ризики клієнта та продукту.

Оцінка рівня виконання заходів щодо мінімізації ризику персоналу в фінансових установах є проблемним питанням, оскільки з одного боку фінансові установи в залежності від розміру та структури, територіальної та продуктової спрямованості, мають самостійно формалізувати процедури та встановлювати повноваження окремих структурних підрозділів та відповідальних посадових осіб, а з іншого – дана ситуація не забезпечує достатнього контролю зі сторони як органів контролю і нагляду в сфері протидії легалізації доходів (рівень державного фінансового моніторингу), так і інших органів державної влади за якістю заходів щодо мінімізації ризиків персоналу.

Разом з тим дані ризики можуть істотно вплинути не лише на рівень ділової репутації та імідж окремої фінансової установи, але й на окремий сегмент фінансового ринку в цілому (наприклад, ризики персоналу банку першої групи можуть вплинути не лише на погіршення його іміджу, відтоку клієнтів та фінансових ресурсів, але й на дестабілізацію банківської системи в цілому). Крім того, для фінансових установ, які, наприклад, належать до четвертої групи банків та мають характер діяльності, що не має економічного змісту, дана формалізація процедур на рівні керівництва та власників фінансової установи створює сприятливі умови для налагодження схем та механізмів легалізації доходів.

Тому, на думку автора, в процесі забезпечення мінімізації ризиків персоналу необхідно розробити уніфіковані правила та процедури управління ризиками персоналу з метою запобігання та протидії легалізації доходів та

фінансування тероризму, забезпечення високого рівня довіри населення та інвеститорів до фінансової системи країни, її стабільності та поступального розвитку.

Звідси можна зробити висновок, що система внутрішнього контролю фінансової установи за дотриманням як нормативних, так і внутрішніх документів та процедур протидії легалізації доходів, має пріоритетне значення та має бути побудована відповідно до організаційної структури та сфер діяльності установи, а її діяльність повинна мати характеристики достовірності, інформативності та оперативності. З урахуванням розвитку сучасної техніки, засобів комунікації та зв'язку саме рівень інформаційної прозорості фінансової установи визначає її рейтинг та корпоративний імідж та є підставою для проведення органами державної влади додаткових контролюючих заходів для забезпечення повної та своєчасної протидії процесам легалізації доходів.

Для мінімізації ризиків персоналу в сфері фінансового моніторингу в фінансових установах законодавцем визначено ряд нормативних актів [125, 126, 177, 178, 181, 183, 186]. Крім того, обов'язковим є поточний контроль за діяльністю даної категорії працівників фінансової установи службами внутрішнього аудиту, контролю, безпеки, інформаційних систем.

Система внутрішнього фінансового контролю в небанківських фінансових установах повинна мати на меті:

- мінімізацію контактів фінансових установ з наглядовими органами в сфері протидії легалізації злочинних доходів;
- формування критеріїв виявлення підозрілих операцій в процесі моніторингу загальної сукупності фінансових операцій;
- підвищення внутрішньої керованості та зовнішньої інформаційної прозорості фінансово-кредитних установ.

Реалізацію даних завдань при існуванні значної кількості клієнтів та фінансових операцій можна досягнути лише з використанням автоматизованих інформаційних систем, які дозволять проводити об'єктний аналіз можливості участі ініціатора фінансової операції в процесі легалізації зло-

чинних доходів. На основі узагальнення специфіки діяльності різних за розміром, характером операцій, територіальним розміщенням та структурою клієнтів фінансових установ необхідно сформулювати стратегічний підхід до вибору критеріїв внутрішнього фінансового моніторингу фінансово-кредитних установ, що має включати наступні етапи:

- визначення загальних критеріїв та умов аналізу можливих ризиків та типових ситуацій для легалізації доходів з урахуванням специфіки діяльності фінансових установ, особливостей господарської діяльності клієнтів, можливості використання аналітичних методів;

- структурування та групування фінансових операцій фінансових установ по визначених ризиках та критеріям (групам клієнтів, видам операцій, типам транзакцій, місцю проведення). В рамках даного етапу визначаються операції, які є нетиповими для клієнтів, відділень чи територій;

- оцінка можливих ризиків та загроз використання фінансових установ для легалізації злочинних доходів;

- моніторинг вимог чинного законодавства в сфері протидії і запобігання легалізації доходів, перегляд обраних методів аналізу на предмет відповідності сучасним тенденціям проведення фінансових операцій, адекватності обраних моделей аналізу економічним умовам їх реалізації.

Побудований за такою схемою процес внутрішнього фінансового моніторингу дозволить реалізовувати принципи оперативності та превентивності фінансових важелів, оцінювати ризики за окремими критеріями вибору, проводити накопичення інформації та виявляти нетипові фінансові операції з метою подальшої їх перевірки підрозділами фінансової розвідки. Невідповідність динаміки обсягів фінансових операцій, які здійснюються через фінансові установи (за виключенням банків), показникам повідомлень про підозрілі фінансові операції та виявленим фактам легалізації доходів, а також відсутність жорсткого регулювання з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, надає змогу зробити висно-

вок про необхідність удосконалення системи внутрішнього фінансового моніторингу в небанківському секторі економіки.

Для оптимізації ризиків використання фінансових установ необхідним є розроблення та своєчасне корегування правил та програм проведення внутрішнього фінансового моніторингу з урахуванням сучасних тенденцій розвитку процесів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму. При цьому важливим є створення недержавного центру підготовки персоналу суб'єктів первинного фінансового моніторингу, впровадження в організацію фінансового моніторингу інформаційних систем накопичення даних та передачі інформації до Державної служби фінансового моніторингу в Україні для забезпечення своєчасності надання інформації про підозрілі фінансові операції, оперативності та аналітичності їх обробки, аналізу та систематизації на рівні окремого державного регулятора.

3.3 Удосконалення методичних засад зменшення ризиків використання ініціаторами фінансових операцій фінансових посередників в процесах легалізації незаконних доходів

3.3.1 Розвиток науково-методичних підходів до оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій у контексті ризику його участі у процесах легалізації незаконних активів

В сучасних умовах організація звітності фінансових установ як суб'єктів первинного фінансового моніторингу не забезпечує системного підходу до проведення моніторингу фінансових операцій Державною службою фінансового моніторингу України. Це пояснюється використанням в практиці лише ряду критеріїв оцінки сумнівності фінансової операції, зокрема: суми проведення обов'язкового фінансового моніторингу та обмеженого кола

ознак сумнівності (ст. 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [53]). Проте, на нашу думку, дана побудова інформаційної взаємодії між суб'єктами фінансового моніторингу в процесі протидії і запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, не забезпечує комплексного аналізу фінансових операцій і їх учасників, що збільшує ризики використання фінансових установ в процесі легалізації доходів.

Для ефективного проведення внутрішнього фінансового моніторингу з використанням підходу, орієнтованого на оцінку ризику, науковці [78] рекомендують фінансовим установам здійснити наступні заходи:

- встановити вимоги до працівників фінансових установ щодо бездоганної репутації, рівня професійної майстерності;
- створити централізовану систему автоматизованого ведення, оброблення та аналізу даних про клієнтів для безперервного виявлення та оцінки ризиків;
- здійснювати порівняльний аналіз та модернізацію критеріїв ризиків;
- забезпечувати спеціалізовані підрозділ кваліфікованими та перевіреними на професійну відповідність працівниками;
- забезпечити системне підвищення рівня кваліфікації працівників спеціалізованих підрозділів фінансового моніторингу, підрозділів внутрішнього аудиту та працівників, що займаються обслуговуванням клієнтів;
- здійснювати зовнішній та внутрішній аудит грошових потоків.

Аналізована динаміка ефективності фінансового моніторингу в Україні вказує на низьку ефективність діяльності системи загалом (див. підрозділ 2.1), оскільки правоохоронні органи в межах існуючих повноважень та кадрового і організаційного забезпечення не мають об'єктивної можливості для судового супроводження [8, 131]. Порівнявши організацію національної системи фінансового моніторингу в Україні та розвинених країнах, слід відмітити специфічні проблеми, які, на думку науковців [1, 20, 32, 48, 61, 75,

80, 81, 176, 187, 228], існують в національній системі фінансового моніторингу України, а саме:

- несвоєчасна або неповна подача інформації про підозрілі фінансові операції, що відбувається внаслідок використання суб'єктами фінансового моніторингу як інформаційних систем, так і паперових носіїв. Це призводить до несвоєчасного аналізу інформації Державною службою фінансового моніторингу України, а, отже, є пасивним фактором ухилення від фінансового моніторингу щодо частини операцій;

- використання бюджетного фінансування органів системи фінансового моніторингу в рамках поточного бюджетного періоду, що унеможлиблює фінансування новітніх технологій підрозділів фінансової розвідки за рахунок невикористаних в попередніх бюджетних періодах фінансових ресурсів;

- розпорошеність інформаційних ресурсів та відсутність єдиної інформаційної системи обміну даними між суб'єктами фінансового моніторингу в Україні.

Враховуючи значний обсяг фінансових операцій, які підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, та незначний штат працівників, які проводять фінансовий моніторинг як на рівні первинного фінансового моніторингу, так і державного, пропонується створення в межах консолідованого інформаційного комплексу даних про типові сумнівні операції Державної служби фінансового моніторингу України, схеми легалізації доходів та суб'єктів, які проводять фінансові операції. Ефективність даної системи як показник охоплення суб'єктів та об'єктів фінансових операцій значною мірою залежить від повноти формування даних про ініціаторів фінансових операцій на рівні суб'єктів фінансового моніторингу при проведенні їх ідентифікації. Особливістю даної системи є автоматизована обробка вхідної та вихідної інформації (про фінансовий стан суб'єкта операції, його ділову репутацію та зміст діяльності), що з одного боку забезпечує конфіденційність та об'єктивність обробки даних, а з іншого – економічність та

швидкість. При цьому інформація, що надається суб'єктами фінансового моніторингу, має обмежений доступ, а обов'язок щодо обміну зазначеною інформацією, її розкриття та захисту покладаються на всіх суб'єктів фінансового моніторингу та органи виконавчої влади.

Для комплексного оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій у контексті ризику його участі у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, розроблено модель (рис. 3.6), яка передбачає можливість виокремлення трьох рівнів ділової репутації на основі розрахунку інтегрального показника, що узагальнює десять релевантних факторів. Ця модель дозволяє визначити необхідну періодичність проведення переоцінки для кожного з рівнів ділової репутації та ступінь глибини перевірок.

Враховуючи вимоги чинного законодавства України (ст. 9 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [55]) дана можливість існує лише для випадків проведення обов'язкового фінансового моніторингу. При цьому суб'єкт фінансового моніторингу має право витребувати, а клієнт зобов'язаний надати інформацію стосовно ідентифікації його особи, змісту діяльності та фінансового стану, необхідну для виконання таким суб'єктом вимог законодавства у сфері запобігання легалізації незаконних доходів, що значно звужує поле фінансового моніторингу. Виділення повідомлень про підозрілі операції в такому разі має базуватися на ризикорієнтованому підході та передбачає виділення трьох рівнів ризиків, що будуть формувати відповідно три рівні ділової репутації ініціаторів та учасників фінансових операцій: бездоганної; оціночної (ризикової); сумнівної.

Для бездоганної ділової репутації фінансовий моніторинг повинен проводитися на рівні обов'язкового при перевищенні граничних сум фінансових операцій і на рівні внутрішнього фінансового моніторингу щорічно. Оціночна або ризикова ділова репутація характерна для ініціаторів фінансових операцій, щодо яких існує мотивована підозра в легалізації доходів на основі узагальнених оцінок Державної служби фінансового моніторингу України.

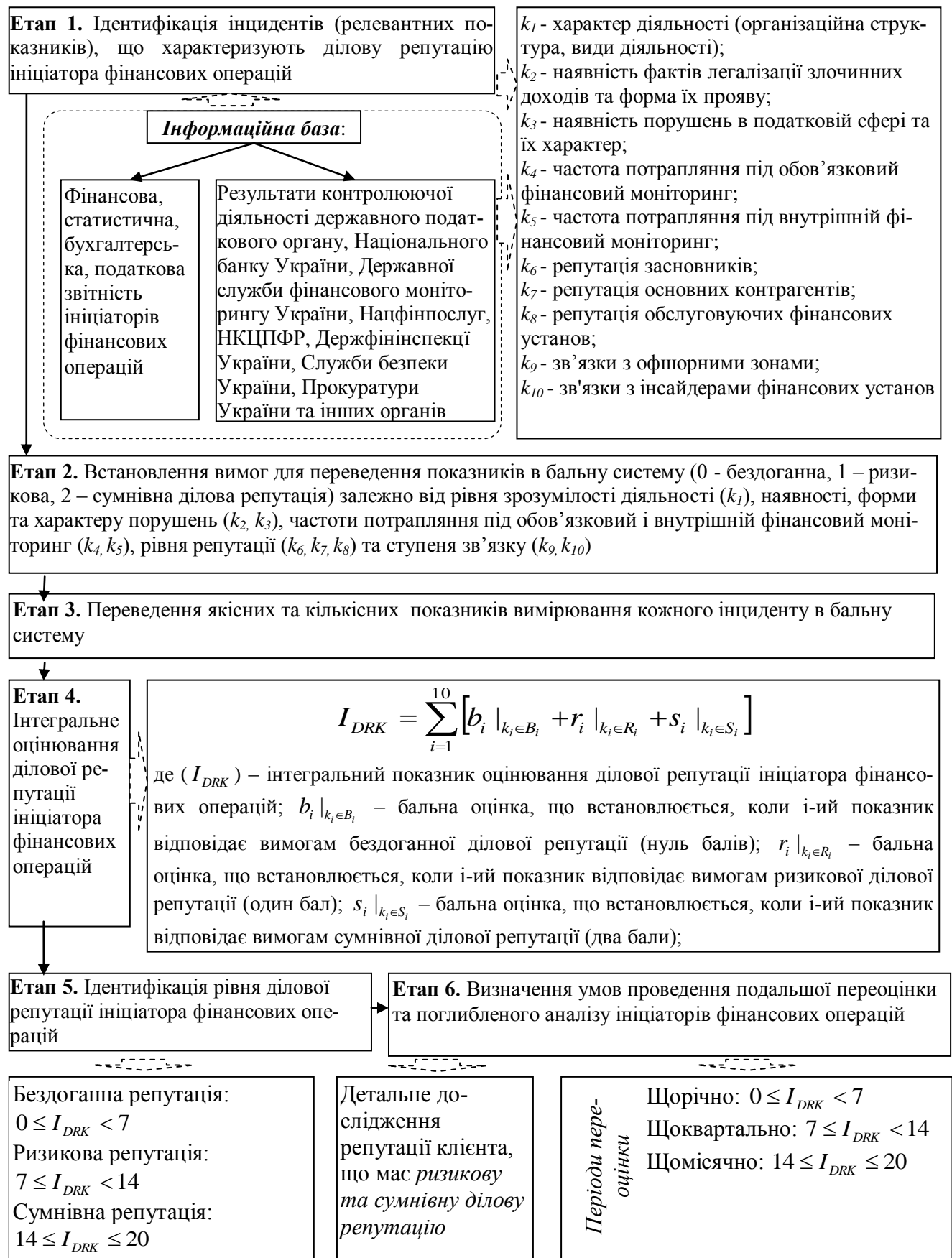

Рисунок 3.6 – Модель оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій в контексті ризику його участі у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (авторська розробка)

На рис. 3.7 наведено схему оцінки ділової репутації клієнтів з урахуванням ступеня їх ризику та періодичності проведення переоцінок.

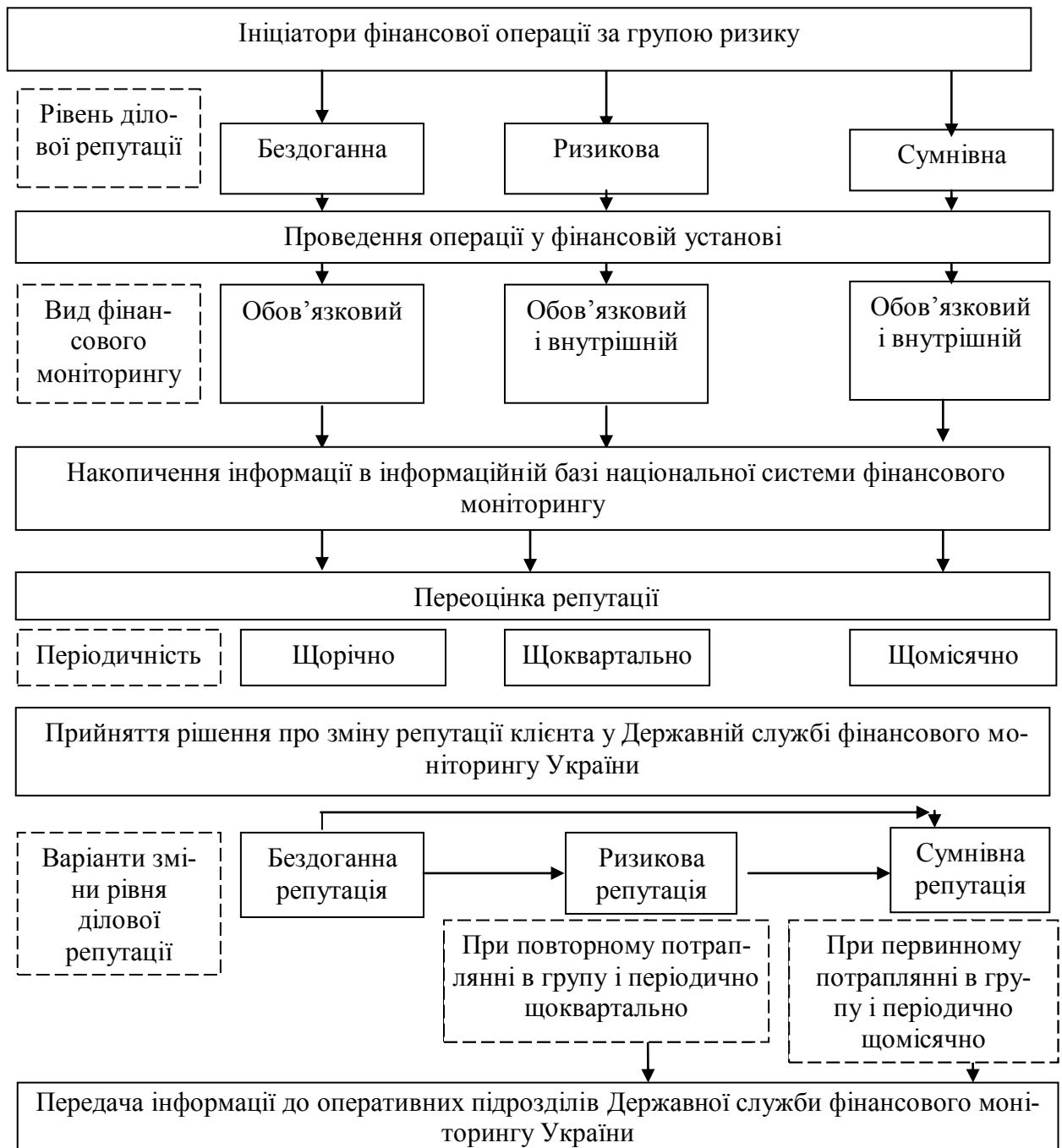

Рисунок 3.7 – Схема оцінки ділової репутації клієнтів з урахуванням ступеня їх ризику та періодичності проведення переоцінок (складено автором на основі [45, 121])

Переоцінка ділової репутації даної групи клієнтів фінансових установ проводиться щоквартально або за потреби. Сумнівна ділова репутація ініціаторів фінансових операцій характерна для осіб, що брали участь в легалізації доходів раніше або щодо яких сформовано узагальнені звіти за результатами обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу. Переоцінка ділової репутації даної групи клієнтів фінансових установ проводиться щомісячно або за потреби.

Таким чином, наведена схема оцінки ділової репутації клієнтів з урахуванням ступеня їх ризику та періодичності проведення переоцінок надає змогу визначати глибину та динаміку фінансового моніторингу діяльності будь-якого суб'єкта господарської діяльності чи ініціатора фінансової операції незалежно від специфіки його діяльності або галузевої і територіальної приналежності.

Періодичність оцінки ділової репутації ініціатора фінансової операції визначається в залежності від рівня ризику його участі в процесах легалізації, тому суб'єкти з сумнівною репутацією будуть оцінюватися найбільш часто (щомісячно), а суб'єкти з найменшим ризиком і бездоганною репутацією найменш часто (щорічно).

Джерельною базою оцінки рівня ділової репутації є як фінансова, так і статистична та податкова звітність, що дозволяє відслідковувати усі суттєві особливості діяльності суб'єкта операції. Також важливим джерелом інформації для оцінки рівня ділової репутації є результати слідчої діяльності Державної податкової служби України, Державної митної служби України, Служби безпеки України, Державної служби фінансового моніторингу України, Прокуратури України, підрозділів фінансової розвідки інших держав та інших правоохоронних органів.

Методика оцінки ділової репутації клієнтів з урахуванням ступеня їх ризику та періодичності проведення переоцінок наведена в табл. 3.11.

Таблиця 3.11 – Система критеріїв оцінювання ділової репутації клієнтів з урахуванням ступеня їх ризику, балів (авторська розробка)

Критерій	Бездоганна	Оціночна (ризикова)	Сумнівна
характер діяльності	зрозумілий (0 балів)	незрозумілий (1 бал)	незрозумілий, заплутаний та такий, що не відповідає економічним інтересам (2 бали)
наявність фактів участі у легалізації злочинних доходів	не велися слідчі дії (0 балів)	велися слідчі дії Державною службою фінансового моніторингу України (1 бал)	доведено участь в легалізації (2 бали)
оцінка діяльності з боку податкових органів	порушення відсутні (0 балів)	присутні незначні порушення (1 бал)	присутні значні порушення (2 бали)
частота потрапляння під обов'язковий фінансовий моніторинг	неперіодично (0 балів)	періодично (1 бал)	постійно (2 бали)
частота потрапляння під внутрішній фінансовий моніторинг	неперіодично (0 балів)	періодично (1 бал)	постійно (2 бали)
репутація засновників	бездоганна (0 балів)	сумнівна (1 бал)	існують мотивовані підозри щодо участі у легалізації (2 бали)
репутація основних контрагентів	бездоганна (0 балів)	сумнівна (1 бал)	існують мотивовані підозри щодо участі у легалізації (2 бали)
репутація основних фінансових установ	бездоганна (0 балів)	сумнівна (1 бал)	існують мотивовані підозри щодо участі у легалізації (2 бали)
зв'язки з офшорними зонами	відсутні (0 балів)	незначні (1 бал)	постійні, значні (2 бали)
репутації інсайдерів	бездоганна (0 балів)	сумнівна (1 бал)	існують мотивовані підозри щодо участі у легалізації (2 бали)
Межі загальної бальної оцінки	$0 \leq I_{DRK} < 7$	$7 \leq I_{DRK} < 14$	$14 \leq I_{DRK} \leq 20$

В разі присвоєння оціночної (репутаційної) або сумнівної ділової репутації поглиблене вивчення суб'єкта буде проводити Державна служба фінансового моніторингу України як підрозділ фінансової розвідки в Україні. Повторне потрапляння ініціатора фінансової операції в групу з оціночною (репутаційною) діловою репутацією або первинне потрапляння в групу з

сумнівною діловою репутацією виступатиме підставою для поглибленого вивчення Державною службою фінансового моніторингу України.

Оцінка ініціатора фінансової операції передбачає їх поділ на три групи:

- суб'єкти, щодо яких не велися слідчі дії Державною службою фінансового моніторингу України;
- суб'єкт, щодо яких велися слідчі дії Державною службою фінансового моніторингу України;
- суб'єкт, участь яких у легалізації доходів була доведена раніше.

Ініціаторів фінансових операцій за характером їх діяльності можна поділити на такі групи:

- ініціатори, характер діяльності яких є зрозумілим, тобто такий, що відповідає економічним законам, а всі суттєві аспекти діяльності повністю висвітлюються ініціатором фінансової операції;
- ініціатори, характер діяльності яких є незрозумілим, тобто заплутаним, при якому суттєві аспекти діяльності ініціатором фінансової операції висвітлюються неповністю;
- ініціатори, характер діяльності яких є незрозумілим, заплутаним та таким, що не відповідає економічним інтересам та законам, а також не має економічного змісту.

Частота обліку за обов'язковим та внутрішнім фінансовим моніторингом у фінансових установах операцій ініціатора класифікується наступним чином:

- неперіодично, тобто рідше за середньо ринкову частоту;
- періодично, тобто з однаковою частотою по системі;
- постійно, тобто частіше за середньо ринкову частоту.

Важливими характеристиками ділової репутації ініціаторів фінансових операцій є рівень репутації їх засновників і інсайдерів, основних контрагентів та обслуговуючих фінансових установ, наявність та періодичність зв'язків з офшорними зонами, а також інформація щодо порушень ініціатором фінансової та платіжної дисципліни, що надає можливість повністю оцінити

наявність потенційних ризиків використання ініціатора фінансових операцій в процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Фінансовому моніторингу мають підлягати фінансові операції з оціночним та високим рівнем ризику використання коштів у процесі легалізації доходів. Дана схема оцінки ділової репутації клієнтів з урахуванням ступеня їх ризику та періодичності проведення переоцінок надає змогу Державній службі фінансового моніторингу України проводити оцінку фінансових операцій в залежності від ступеня ризику їх ініціаторів. При цьому механізм періодичної переоцінки ділової репутації сприяє поглибленню ідентифікації клієнта та накопиченню інформації про його фінансово-господарську діяльність. За результатами переоцінки ризиків ділової репутації ініціаторів фінансових операцій формуються Державною службою фінансового моніторингу України узагальненні звіти про підозрілі фінансові операції, у разі повторного отримання ризикової репутації – щоквартально, а у разі первинного отримання сумнівної репутації – щомісячно.

Практичні розрахунки за цією моделлю, здійснені для найбільших підприємств Сумщини (Додаток В), дозволили виокремити тих, ділова репутація яких є сумнівною та ризиковою (табл. 3.12).

Таблиця 3.12 – Результати оцінювання ділової репутації найбільших підприємств Сумщини (розраховано автором)

Критерій	Підприємство			
	ПАТ «Сумський завод насосного та енергетичного машинобудування «Насосенергомаш»	ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М. В. Фрунзе»	ПАТ «Сумихімпром»	ПАТ ВЕК «Сумигазмаш»
k_1	0	0	1	1
k_2	0	0	0	0
k_3	0	2	2	1
k_4	2	2	2	2
k_5	2	2	2	2
k_6	1	1	0	2
k_7	0	0	1	1
k_8	0	0	1	2
k_9	0	0	0	2

1	2	3	4	5
k_{10}	0	0	0	1
I_{DRK}	5	7	9	14
Рівень ділової репутації	бездоганна	ризикова	ризикова	сумнівна

Провівши оцінку ділової репутації найбільших підприємств Сумщини, встановлено, що:

- ПАТ «Сумський завод насосного та енергетичного машинобудування «Насосенергомаш» можна присвоїти бездоганну ділову репутацію;
- ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М. В. Фрунзе» і ПАТ «Сумхімпром» – ризикову ділову репутацію;
- ПАТ ВЕК «Сумгазмаш» – сумнівну ділову репутацію.

Розподіл бальних оцінок рівня ділової репутації найбільших підприємств Сумщини наведено на рис. 3.8.

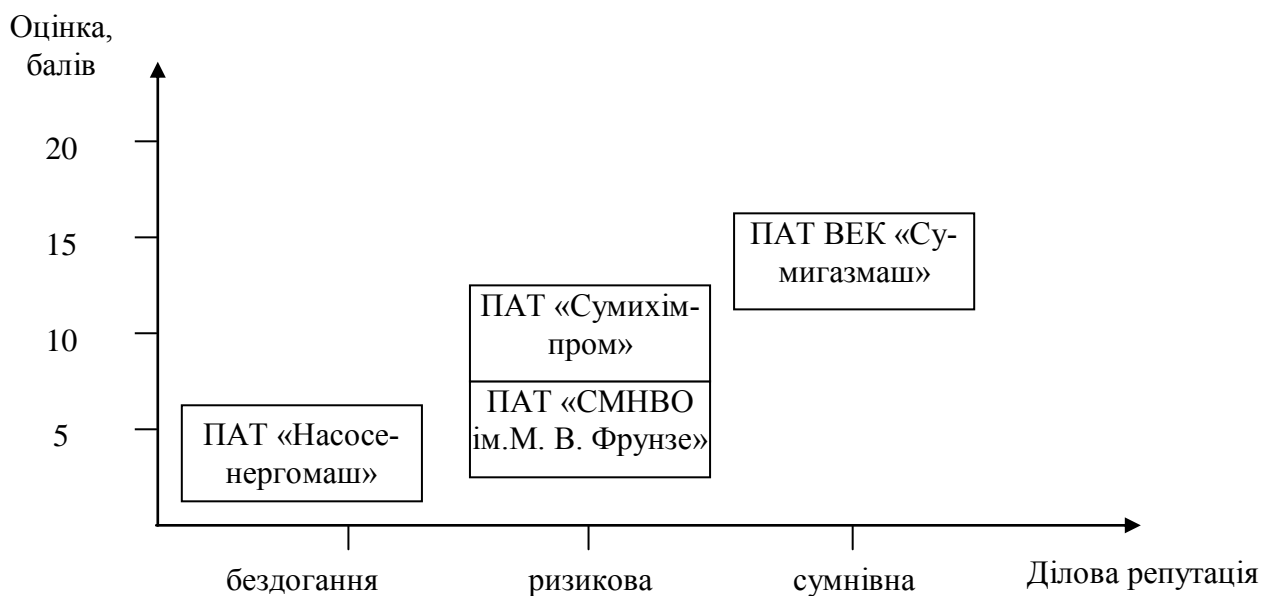

Рисунок 3.8 – Розподіл бальних оцінок рівня ділової репутації найбільших підприємств Сумщини (розраховано автором)

На даний час в більшості випадків обов'язковий фінансовий моніторинг проводиться, якщо гранична сума фінансової операції перевищує 150 000 грн., для операцій, пов'язаних з посередницькою та нотаріальною діяльністю при купівлі-продажу нерухомого майна, при підготовці і здійсненні правочинів щодо купівлі-продажу нерухомості 400000 грн., для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри [55], та мають одну або декілька з ознак [55], що можуть викликати мотивовану підозру у відповідального працівника державного та первинного суб'єкту фінансового моніторингу 13 000 грн. При цьому для організації внутрішнього фінансового моніторингу даних обмежень не передбачено, а фінансова установа самостійно визначає порогові суми фінансових операцій та додаткові критерії віднесення їх до сумнівних, що створює поле для зловживань не лише з боку осіб, які мають намір легалізувати злочинні доходи, але й з боку персоналу, власників і менеджменту фінансової установи, оскільки в даний спосіб створюються передумови для дроблення загальної суми коштів на декілька транзакцій або документального оформлення фінансової операції на декілька непов'язаних ініціаторів фінансової операції.

За існуючих ознак сумнівності фінансових операцій, які законодавчо визначені для організації внутрішнього фінансового моніторингу, очевидним є складність їх обґрунтування та обрання, оскільки в умовах ринкової економіки фактично неможливим є доведення заплутаного або незвичного характеру фінансової операції чи сукупності пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети, а також невідповідності фінансової операції характеру та змісту діяльності клієнта без проведення фактичної перевірки наведених даних.

З метою забезпечення зворотного зв'язку кінцевий контроль за результатами перевірок спеціалізованих правоохоронних органів має здійснювати Державна служба фінансового моніторингу України. В єдиний інформаційний комплекс будуть заноситися дані про всі фінансові операції та їх суб'єктів, стадії руху грошових коштів, їх кінцеве використання, результати

комплексних перевірок сумнівних операцій та суб'єктів їх проведення, а також дані інформаційного обміну між Державною службою фінансового моніторингу України та підрозділами фінансової розвідки інших країн.

Дані показники характерні для оцінки фінансової діяльності суб'єктів господарювання перш за все зі сторони суб'єктів фінансового моніторингу – банків. В той же час інші фінансові установи (страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки, інститути спільного інвестування тощо) не мають можливості оцінити окремі аспекти господарської діяльності своїх клієнтів через недостатню поінформованість. Тому доцільною є розробка методики оцінки ризиковості фінансових операцій на предмет виявлення легалізації злочинних доходів для небанківських установ, в першу чергу це стосується страхових компаній та учасників ринку цінних паперів, оскільки серед небанківських установ саме на ці суб'єкти припадає найбільший обсяг фінансових операцій. При цьому за умови постійного удосконалення організації обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу зі сторони банківських установ виникає реальна загроза переміщення процесів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, саме в ці сектори, оскільки на даний час існує певний дефіцит нормативно-правового забезпечення та дієві інструменти контролю. Підтвердженням цього є високі показники порушення організації фінансового моніторингу, виявлені за результатами інспекційно-наглядової діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, аналіз яких наведено в підрозділі 2.1.

Новизна пропонованого підходу полягає в формуванні інформаційного поля для всіх суб'єктів фінансових операцій з використанням банківської системи. При цьому рівень ефективності фінансового моніторингу значною мірою визначається не лише фінансовим моніторингом підозрілих операцій, але й господарської діяльності суб'єктів їх проведення. Тому автором пропонується система індикаторів (співвідношення розміру фінансової операції та середньої виручки за період, розміру фінансової операції та собівартості про-

дукції, розміру фінансової операції та середньоденного грошового обороту, питома вага операцій з готівкою, зовнішньоекономічної діяльності, цінними паперами, показники динаміки і періодичності операцій клієнтів без відкриття рахунків), за допомогою яких можна оцінювати сумнівність фінансової операції не лише за критеріями обов'язкового моніторингу, але й з врахуванням специфіки діяльності окремих суб'єктів господарювання.

Якісним показником спрямованості фінансових установ – суб'єктів первинного рівня фінансового моніторингу на боротьбу з легалізацією злочинних доходів є граничне значення фінансової операції для проведення внутрішнього фінансового моніторингу, що для більшості фінансових операцій може коливатися від 10 до 144,999 тис. грн. Тому Державна служба фінансового моніторингу України має оцінювати не лише загальні правила і процедури проведення внутрішнього фінансового моніторингу в окремому суб'єкті, але й розглядати динаміку співвідношення повідомлень про підозрілої фінансові операції за ознаками обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу. Збільшення або значне переважання кількості повідомлень за ознаками обов'язкового фінансового моніторингу свідчить про формалізацію підходу до побудови внутрішнього фінансового моніторингу на рівні окремої фінансової установи, завищення граничної суми проведення внутрішнього фінансового моніторингу для отримання додаткових комісійних доходів, збереження клієнтів, нарощення частки касового обслуговування.

Стосовно даних фінансових установ Державна служба фінансового моніторингу України має приймати підвищені заходи з нагляду та інспектування. В той же час тенденційне зниження питокої ваги повідомлень про підозрілі фінансові операції за ознаками обов'язкового фінансового моніторингу свідчить про зацікавленість фінансової установи в налагодженні ефективного внутрішнього механізму запобігання і протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

3.3.2 Розробка економетричної моделі оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Одним з динамічних секторів фінансових послуг є послуги на страховому ринку. Пріоритетними функціями держави на ринку страхових послуг є створення оптимальних умов для діяльності страхових компаній з одночасною мінімізацією ризиків використання страхових компаній для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Важливість побудови ефективного механізму протидії легалізації доходів на страховому ринку визначається, наприклад, тим, що в 2011 р. 71,5% повідомлень про підозрілі фінансові операції від небанківських установ було подано саме страховими компаніями. При цьому дані повідомлення подавались як в електронному, так і в паперовому вигляді. Особливими факторами, які сприяють зростанню ризику використання страхових компаній в процесі легалізації доходів є:

- міжнародний характер діяльності страховиків та страхувальників;
- особливості окремих страхових продуктів;
- широке використання страхових компаній як фізичними, так і юридичними особами;
- перевищення темпів росту загального страхування над темпами росту страхування життя.

В табл. 3.13 наведено окремі показники виявлення порушень в сфері фінансового моніторингу саме страховими компаніями. Найбільша чисельність повідомлень про підозрілі фінансові операції та найбільша кількість порушень в сфері фінансового моніторингу серед небанківських фінансових посередників припадала саме на страхові компанії (додаток Д).

Таблиця 3.13 – Динаміка порушень страхових компаній в сфері фінансового моніторингу (складено автором на основі [138])

Показник	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Складено актів перевірок з питань запобігання легалізації злочинних доходів	507	506	382	230	328
Виявлено порушень з питань запобігання легалізації злочинних доходів	1318	1527	279	226	446
Накладено штрафів з питань запобігання легалізації злочинних доходів, тис. грн.	393,8	997	489,35	510	1013,5

Узагальнено окремі індикатори можливої участі особи в процесі легалізації доходів з використанням страхового сектору можна визначити наступним чином:

- отримання страховою компанією страхового платежу, нарахованого на безпідставно високих тарифах;
- проведення фіктивних операцій перестраховування в країні резидента (легалізація коштів через страхові випадки, які нібито настали), і в країні нерезидента, що дає змогу вивести кошти закордон, наприклад, в офшорні зони, для подальшого здійснення інвестиційної діяльності чи придбання майна;
- навмисне забезпечення перетворення у готівкову форму страхових платежів (страхових внесків, страхової премії та відшкодування) напрямку чи шляхом перерахування з або на рахунки підприємств;
- наявність ознак фіктивності господарської діяльності економічного суб'єкта;
- наявність значних сум готівки, які використовуються в господарській діяльності економічного суб'єкта;
- навмисне приведення господарської діяльності економічного суб'єкта до неплатоспроможності або банкрутства;
- неналежне ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності і організація внутрішнього контролю;

– заплутані умови угод між економічними суб'єктами та фізичними особами, про які відсутні інформаційні відомості.

Загальні критерії ризиків для страхових компаній наведено в Наказі Державної служби фінансового моніторингу України від 03.08.2010р. №126 «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму» [125]. Вони передбачають оцінку особливостей географічної реєстрації клієнта, ризик клієнта та ризик продукту (товару або продукції). Ризики продукту характеризуються наступними ознаками:

– регулярне повернення страхових платежів клієнту за договором страхування;

– регулярне повернення страхових платежів на рахунок клієнта за договором страхування при надлишковому перерахуванні;

– очевидна невідповідність вхідних/вихідних платежів дійсному призначенню платежу;

– дострокове розірвання договору страхування з перерахуванням коштів на користь третьої особи;

– сплата страхових платежів особою, яка не є страхувальником;

– регулярна сплата страхових платежів за одним договором страхування із різних банківських рахунків;

– збільшення страхових внесків, особливо якщо вони не передбачені страховим договором;

– сплата страхових платежів у більшому розмірі, ніж передбачено страховим договором [117].

Інформаційне поле відіграє провідну роль в забезпеченні ефективності внутрішнього і обов'язкового фінансового моніторингу в будь-якій фінансовій установі. Актуальність розгляду організації фінансового моніторингу в страховій діяльності пояснюється не лише значними обсягами страхових послуг, але й специфікою страхової діяльності, в тому числі можливістю віддаленого надання страхових послуг через страхових агентів, які діють від

імені та за дорученням конкретної страхової компанії. Оптимізація бізнес-процесів в діяльності страхової компанії можлива за рахунок раціонального підходу до проведення фінансового моніторингу з урахуванням ризикорієнтованого підходу.

В даний час фундаментальні дослідження індикаторів легалізації доходів на страховому ринку не проводяться. Для об'єктивної оцінки ризиків участі клієнта в легалізації доходів страхова компанія повинна побудувати економетричну модель на основі ризику, яка б враховувала як особливості діяльності клієнта, так і його фінансовий стан, специфіку контрагентів, географію діяльності, економічну доцільність окремих операцій. Дана модель має узгодити алгоритми проведення фінансової операції на рівні внутрішнього фінансового моніторингу страхової компанії.

Для оцінки ризиків участі клієнта в легалізації доходів пропонується використовувати у страховій компанії систему «червоних прапорців» (індикаторів) відхилення від нормальних умов діяльності та можливих прихованих загроз. Законодавчою основою виділення даних індикаторів ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію є як національні нормативні документи, так і міжнародні рекомендації в сфері фінансового моніторингу:

– «Керівництво з питань підходу, заснованого на оцінці ризику, щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму» («Guidance on the Risk-Based Approach to combating money laundering and terrorist financing»); розробник – FATF, червень 2007 року [223];

– «Підхід, заснований на оцінці ризику: керівництво для установ, що надають грошові послуги» («Risk-Based Approach: Guidance for Money Service Businesses»); FATF, липень 2009 року [226];

– «Червоні прапорці щодо відмивання грошей» («Money Laundering Red Flags»); FFIEC (Федеральна рада з нагляду за фінансовими установами США) [225];

– Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [55];

– Наказ Державного департаменту фінансового моніторингу Міністерства фінансів України «Про затвердження деяких форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу» від 13.05.2003 р. № 48 [126];

В табл. Г.1 додатка Г наведено якісні характеристики індикаторів ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію. Відповідність одному чи кільком індикаторам може свідчити про зміну рівня ризику участі в легалізації доходів страхувальника. Дана оцінка індикаторів в страхових компаніях має бути формалізована та проводитися з визначеною періодичністю на постійній основі, що забезпечить ефективну організацію системи внутрішнього фінансового моніторингу в страховому секторі.

Запропоновані індикатори ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію загалом відповідають визначеним ознакам сумнівності фінансових операцій, що дозволяє провести гармонізацію побудови внутрішнього і обов'язкового фінансового моніторингу. Оскільки більшість фінансових операцій оформлюються через автоматизовані системи, існує реальна ймовірність проводити внутрішній фінансовий моніторинг операцій зі страхувальниками в автоматичному режимі, тому страховики матимуть змогу надавати своєчасно 100% звітності про підозрілі фінансові операції на електронних носіях.

Для подальшої систематизації даних, отриманих в процесі виявлення і фіксації індикаторів ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію, необхідною є побудова системи аналізу отриманих даних, тому пропонується формування економетричної моделі виявлення і фіксації індикаторів ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію. На основі аналізу анкети страхувальника можливим є отримання бальної оцінки ризиків для окремого страхувальника з урахуванням накопиченої

інформації про його діяльність з інших фінансових установ, в першу чергу банків. Оскільки існують окремі обмеження щодо передачі інформації про клієнта, стан його банківських рахунків, фінансовий стан, контрагентів, то фактичною можливістю узагальнення інформації в єдиний банк даних є її систематизація на базі Державної служби фінансового моніторингу України.

Проведення оцінки ділової репутації страхувальника згідно вимог національного законодавства сприятиме ефективній побудові внутрішнього моніторингу. Виявлення і фіксацію індикаторів ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію пропонується проводити з урахуванням:

- ділової репутації страхувальника;
- відповідності параметрів страхової угоди профілю страхувальника;
- відповідності параметрів страхової угоди масштабам діяльності страхувальника;
- часового лагу між укладанням страхової угоди та виплатою відшкодування по ній.

Для підвищення ефективності внутрішнього фінансового моніторингу в страхових компаніях розроблено економетричну модель оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, яка поєднує регресійний аналіз та скорингову оцінку кількісних і якісних індикаторів ризику страхувальника:

$$\begin{cases} \ln(p/(1-p)) = a_0 + a_1K_1 + a_2K_2 + a_3K_3 + a_4K_4 \\ K_{i,i=1\div 4} = K_e - FR_i \cdot R_i \end{cases} \quad (3.4)$$

де p – імовірність виникнення ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

a_0, a_1, a_2, a_3, a_4 – параметри регресійного рівняння, що розраховуються методом найменших квадратів;

$K_{i,i=1\div 4}$ – відповідно кількісні оцінки ризику участі страхувальника в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, залежно від ді-

лової репутації, відповідності параметрів страхової угоди профілю та масштабам його діяльності, часового лагу між укладенням страхової угоди та виплатами по ній;

K_e – еталонне значення кількісної оцінки ризику участі страхувальника в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, яке в даному дослідженні набуває значення 300;

$R_{i,i=1+3}$ – ризик проведення операції з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, страхувальником, що визначається страховиком експертним шляхом за відповідними критеріями в балах від 1 до 3 по мірі його зростання відповідно до внутрішніх положень проведення фінансового моніторингу в страхових компаніях та нормативно затверджених критеріїв ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

$FR_{i,i=1+4}$ – кількісна оцінка відхилення відповідних параметрів досліджуваного клієнта страхової компанії від еталонного (з бездоганною діловою репутацією), що вимірюється в балах від 0 до 100 в міру збільшення відхилення.

Дана економетрична модель дозволяє виділити ініціаторів фінансових операцій зі статусом «підозрілий страхувальник», які мають більш поглиблено вивчатися службами внутрішнього фінансового моніторингу страхових компаній.

Окремі з запропонованих критеріїв є якісними і загалом доповнюють кількісну оцінку індикаторів ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію, зокрема «Підозріла або неетична поведінка уповноваженого представника страхувальника», «Підозріла поведінка страхувальника» або «Поширення негативної інформації про ділову репутацію, імідж та господарську діяльність страхувальника (в ЗМІ)» мають відслідковуватися у випадку підвищеного рівня ризику по іншим індикаторам ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію.

В таблиці 3.14 наведено бальна оцінка ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Рівень ділової репутації страхувальника визначається на основі методики оцінювання, що наведена в підрозділі 3.2. Решта показників визначається страховою компанією на основі використання економетричної моделі (3.4) та експертного оцінювання з урахуванням загальних тенденцій ринку, якісних та кількісних параметрів страхувальника.

Таблиця 3.14 – Оцінка компонентів ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації злочинних доходів на основі аналізу ділової репутації страхувальника, відповідності параметрів страхової угоди профілю та масштабам його діяльності, часового лагу між укладенням страхової угоди та виплатами по ній, балів (авторська розробка)

Бальна оцінка, балів	параметр			
	ділова репутація	відповідність параметрів страхової угоди профілю страхувальника	відповідність параметрів страхової угоди масштабам діяльності страхувальника	часовий лаг між укладенням страхової угоди та виплатами по ній
100	бездоганна	повністю відповідає	повністю відповідає	повністю відповідає
66	ризикова	частково відповідає	частково відповідає	частково відповідає
33	сумнівна	повністю не відповідає	повністю не відповідає	повністю не відповідає

В табл. 3.15 здійснено встановлення вимог для переведення показників відповідності параметрів страхової угоди профілю страхувальника в бальну систему.

Таблиця 3.15 – Характеристика вимог для переведення показників відповідності параметрів страхової угоди профілю страхувальника в бальну систему, балів (авторська розробка)

Бальна оцінка, балів	Відповідність параметрів страхової угоди профілю страхувальника	Пояснення
100	повністю відповідає	параметри страхової угоди повністю відповідають профілю страхувальника за галузево-

Продовження табл. 3.15

1	2	3
		регіональною діяльністю
66	частково відповідає	параметри страхової угоди частково відповідають профілю страхувальника за галузево-регіональною діяльністю
33	повністю не відповідає	параметри страхової угоди повністю не відповідають профілю страхувальника за галузево-регіональною діяльністю

Експертна оцінка показників відповідності параметрів страхової угоди профілю страхувальника буде визначатися співробітниками страхової компанії на основі анкети клієнта, страхової угоди та інших документів, в тому числі фінансових, податкових, статистичних звітів.

В табл. 3.16 здійснено встановлення вимог для переведення показників відповідності параметрів страхової угоди профілю страхувальника в бальну систему.

Таблиця 3.16 – Характеристика вимог для переведення показників відповідності параметрів страхової угоди масштабам діяльності страхувальника в бальну систему, балів (авторська розробка)

Бальна оцінка, балів	Відповідність параметрів страхової угоди масштабам діяльності страхувальника	Пояснення	
		фізична особа	юридична особа
100	повністю відповідає	страховий платіж перевищує різницю суми доходів і заощаджень	страховий платіж є нижчим величини оборотних активів, чистого грошового потоку або чистого прибутку
66	частково відповідає	страховий платіж дорівнює різниці суми доходів і заощаджень	страховий платіж перевищує величину оборотних активів, чистого грошового потоку або чистого прибутку
33	повністю не відповідає	страховий платіж не перевищує різницю суми доходів і заощаджень	страховий платіж перевищує величину активів підприємства

Експертна оцінка показників відповідності параметрів страхової угоди масштабам діяльності страхувальника буде визначатися співробітниками

страхової компанії на основі анкети клієнта, страхової угоди та фінансових документів і звітності, які підтверджують платоспроможність страхувальника.

В табл. 3.17 здійснено встановлення вимог для переведення показників часового лагу між укладенням страхової угоди та виплатами по ній в бальну систему.

Таблиця 3.17 – Характеристика вимог для переведення показників часового лагу між укладенням страхової угоди та виплатами по ній в бальну систему, балів (авторська розробка)

Бальна оцінка, балів	Відповідність параметрів часового лагу між укладенням страхової угоди та виплатами по ній	Пояснення
100	повністю відповідає	страховий випадок не настав
66	частково відповідає	страховий випадок і виплати по ньому настали до закінчення договору страхування
33	повністю не відповідає	страховий випадок і виплати по ньому настали до закінчення половини строку договору страхування

Експертна оцінка показників часового лагу між укладенням страхової угоди та виплатами по ній буде визначатися співробітниками страхової компанії на основі анкети клієнта, страхової угоди та ринкових тенденцій настання страхових випадків з урахуванням об'єкту та параметрів угоди страхування. В табл. 3.18 наведено анкети умовних страхувальників фізичної та юридичної осіб.

Таблиця 3.18 – Приклад анкети умовних страхувальників фізичної та юридичної осіб (авторська розробка)

Індикатор ризику	Страхувальник	
	фізична особа	юридична особа
ділова репутація (див. методику в підрозділі 3.2)	4	10
відповідність параметрів страхової угоди профілю страхувальника	об'єктом страхування є життя і здоров'я страхувальника	об'єктом страхування є сільськогосподарські угіддя в Закарпатській області.

Продовження табл. 3.18

1	2	3
		Підприємство-страхувальник проводить діяльність в сфері машинобудування в м. Суми
відповідність параметрів страхової угоди масштабам діяльності страхувальника	страховий платіж складає 5000 грн. Сума доходів і заощаджень страхувальника складає 45000 грн.	страховий платіж складає 55000 грн. Величина оборотних активів складає 65000 грн., чистий грошовий потік складає 24000 грн.
часовий лаг між укладенням страхової угоди та виплатами по ній	страховий випадок не настав	страховий випадок і виплати по ньому настали через 10 днів після укладання страхової угоди

Співробітники страхової компанії віднесли умовного страхувальника-фізичну особу до клієнтів з низьким рівнем ризику ($R_{i,i=1+3}=1$), а юридичну особу – до клієнтів з високим рівнем ризику ($R_{i,i=1+3}=3$), оскільки щодо нього були випадки податкових порушень, а окремі контрагенти брали участь у процесах ухилення від оподаткування та операціях з офшорними зонами. На основі анкети і параметрів страхової угоди умовних страхувальників фізичної та юридичної осіб здійснимо бальну оцінку (табл. 3.19).

Таблиця 3.19 – Критерії бального оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (авторська розробка)

Страхувальник	Оцінка параметрів, балів			
	ділова репутація	відповідність параметрів страхової угоди профілю страхувальника	відповідність параметрів страхової угоди масштабам діяльності страхувальника	часовий лаг між укладенням страхової угоди та виплатами по ній
фізична особи	100	100	100	100
юридична особа	66	33	66	33

Загалом параметричні коефіцієнти a_0, a_1, a_2, a_3, a_4 даної моделі (3.4) визначаються автоматично на основі узагальнення інформації про оціночні значення кожного з індикаторів ризику страховою компанією. За умови рівномірного розподілу величини параметрів регресійного рівняння, що

розраховані методом найменших квадратів, визначено, що $a_0=0,20$, $a_1=0,20$, $a_2=0,20$, $a_3=0,20$, $a_4=0,20$.

В даному випадку економетрична модель оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, матиме вигляд:

$$\ln(p/(1-p))\phi o = 0,20 + 0,20 \cdot (300 - 1 \cdot 100) + 0,20 \cdot (300 - 1 \cdot 100) + 0,20 \cdot (300 - 1 \cdot 100) + \\ + 0,20 \cdot (300 - 1 \cdot 100) = 160,2 \text{ балів} \quad (3.5)$$

$$\ln(p/(1-p))\gamma o o = 0,20 + 0,20 \cdot (300 - 3 \cdot 66) + 0,20 \cdot (300 - 3 \cdot 33) + 0,20 \cdot (300 - 3 \cdot 66) + \\ + 0,20 \cdot (300 - 3 \cdot 33) = 121,4 \text{ бал} \quad (3.6)$$

Ранжування всієї сукупності страхувальників за рівнем ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, дозволяє визначити юридичну особу як підозрілого клієнта. Удосконалений порядок побудови економетричної моделі оцінки індикаторів ризику участі клієнта в легалізації доходів через страхову компанію дозволяє ефективно оцінювати ризики участі страхової компанії та її клієнтів в процесі проведення анкетування клієнта, його ідентифікації та вивчення фінансово-господарської діяльності.

При цьому служба внутрішнього моніторингу страхової компанії повинна звертати увагу на поглиблене вивчення діяльності клієнтів, що не відповідають адекватній оцінці відповідності діловій репутації, фінансовому стану та регіонально-галузевій діяльності страхувальника.

Оскільки страхова компанія в рамках своєї діяльності не має змоги періодично отримувати інформацію про особливості фінансової діяльності страхувальника з банківських установ, що його обслуговують, доцільним є поглиблення координації діяльності учасників національної системи фінансового моніторингу України, зокрема в процесі проведення анкетування, ідентифікації і надання страхових послуг страховою компанією, банківського обслуговування, накопичення і аналізу даних та проведення слідчих дій Дер-

жавною службою фінансового моніторингу України в пропонуваній архітектурі національної системи фінансового моніторингу.

Отже, для підвищення ефективності внутрішнього моніторингу в страхових компаніях запропоновано побудову економетричної моделі виявлення і фіксації індикаторів ризику участі страхувальника в легалізації доходів, яка включає кількісні і якісні індикатори (червоні прапорці) і всебічно характеризує діяльність страхувальника.

Побудована економетрична модель оцінки ризику участі страхувальника у легалізації доходів через страхову компанію дозволяє виділити ініціаторів зі статусом «Підозрілий страхувальник» на основі ризикорієнтованого підходу і проводити щодо нього поглиблене дослідження.

Висновки за розділом 3

За результатами дослідження зроблено наступні висновки:

1. Автором здійснено декомпозицію ризиків, що виникають у процесі запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, залежно від рівня взаємовідносин між суб'єктами національної системи фінансового моніторингу. Основними факторами, які впливають на ризик використання країни як бази для неконтрольованого транскордонного переміщення незаконних активів та здійснення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, автор вважає: рівень захисту банківської таємниці, інвестиційної активності, лібералізації торгівлі та руху капіталу, корупції, ВВП на душу населення; режим оподаткування, реєстрації та проведення фінансових операцій; наявність військових або соціально-політичних конфліктів, а також цілий ряд інших географічних, геополітичних та соціокультурних факторів.

2. Автором розроблено дворівневий підхід до оцінювання ризику використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: на першому етапі на основі розрахованого інтегрального критерію виокремлюються країни, використання яких для здійснення незаконних операцій є найбільш ймовірним; на другому етапі їх перелік коригується за рівнем відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів до ВВП.

3. На першому етапі за базу дослідження прийнято методику Дж. Уолкера–Б. Унгер, яка була модифікована шляхом введення у механізм розрахунку інтегрального критерію оцінювання цього ризику двох додаткових складових, що характеризують рівень загального податкового навантаження та інвестиційної активності в країні.

4. Узагальнені результати оцінювання ризику використання резидентами України ряду країн світу – найбільших її торгових партнерів свідчать, що найбільш привабливими для здійснення незаконних операцій можна вважати Австрію, Нідерланди, Швейцарію, Кіпр, Італію, Німеччину. На другому етапі отримані результати коригуються, виходячи з відношення обсягів транскордонного переміщення фінансових ресурсів через ці країни до рівня їх ВВП. Це дає можливість виключити з переліку ризикованих країн ті, що не спеціалізуються на здійсненні міжнародних фінансових операцій. За результатами цього дослідження автор дійшов висновку, що до переліку країн, які потребують особливої уваги з боку Державної служби фінансового моніторингу України щодо можливості проведення через них операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, слід включити лише Кіпр, Нідерланди та Швейцарію.

5. Аналогічне дослідження проведено також із метою виявлення країн, що є найбільш небезпечними для здійснення незаконних операцій резидентами Російської Федерації. Серед всіх країн-членів Євразійської групи найбільш ризикованими автором визнано Білорусь, Казахстан і Китай.

6. Здійснена у роботі декомпозиція ризиків використання фінансових установ – суб'єктів первинного фінансового моніторингу у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на різних рівнях узагальнення дозволяє стверджувати, що найбільш загрозливими є ризики ділової репутації, компетентності або навмисних дій персоналу, топ-менеджменту та засновників, а також ризики інформаційної прозорості (щодо структури власності, складу та діяльності апарату управління, фінансової та операційної звітності). Автором виявлено специфіку цих ризиків та розроблено пропозиції щодо їх зменшення.

7. Для комплексного оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій у контексті ризику його участі у процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, розроблено модель, яка передбачає можливість виокремлення трьох рівнів ділової репутації на основі розрахунку інтегрального показника, що узагальнює десять релевантних факторів. Ця модель дозволяє визначити необхідну періодичність проведення переоцінки для кожного з рівнів ділової репутації та ступінь глибини перевірок. Практичні розрахунки за цією моделлю, здійснені для найбільших підприємств Сумщини, дозволили виокремити ряд з них, ділова репутація яких є сумнівною та ризиковою.

8. Для підвищення ефективності внутрішнього фінансового моніторингу у страхових компаніях розроблено економетричну модель оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, яка поєднує регресійний аналіз та скорингову оцінку кількісних і якісних індикаторів ризику страхувальника. Ця модель дозволяє виділити ініціаторів фінансових операцій зі статусом “підозрілий страхувальник”, які повинні більш поглиблено вивчатися службами внутрішнього фінансового моніторингу страхових компаній.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором в роботах [82, 85, 90, 94, 95, 99, 102, 106, 107].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-прикладної задачі щодо реформування національної системи фінансового моніторингу для зменшення ризиків використання країни, фінансових установ та їх клієнтів в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. За результатами дисертаційного дослідження зроблено наступні висновки:

1. Фінансовий моніторинг слід розуміти не лише як сукупність дій, а через призму суб'єктно-об'єктних взаємовідносин між учасниками фінансових операцій, суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу, національними та наднаціональними регуляторами з приводу контролю за формуванням, розподілом, перерозподілом та використанням фінансових ресурсів та рухом відповідної інформації.

2. Національну систему фінансового моніторингу необхідно розглядати не лише з позиції інституційного підходу, а як структурований та узгоджений комплекс підсистем функціонального, процесно-цільового, організаційного, нормативно-правового, методичного та інформаційного забезпечення процесу контролю за рухом фінансових та інформаційних потоків.

3. Система принципів функціонування національної системи фінансового моніторингу має бути доповнена такими принципами, як: справедливість, узгодженість, адаптивність, транспарентність.

4. При класифікації моделей національних систем фінансового моніторингу слід враховувати такі критерії, як: ступінь довіри до підрозділу фінансової розвідки з боку фінансових установ, обов'язковість повідомлення про анонімні фінансові рахунки, ступінь дотримання банківської таємниці для протидії та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Це дозволяє виділяти не тільки адміністративну, судову, правоохоронну

та змішану моделі національних систем фінансового моніторингу, а ще й ліберальну, яка набула поширення у Швейцарії, Австрії, Кіпрі.

5. Національна система фінансового моніторингу України на сьогодні функціонує достатньо ефективно, про що свідчить збільшення загальної результативності заходів фінансового моніторингу, розширення його об'єктної бази, покращення рівня кадрового, методичного та інформаційного забезпечення суб'єктів національної системи фінансового моніторингу, а також міждержавної співпраці у цій сфері, зростання ефективності досудового супроводу справ з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. В той же час фінансове забезпечення Державної служби фінансового моніторингу України є недостатнім, зростає навантаження на її працівників, судове провадження у справах з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, здійснюється неефективно.

6. Рівень координації діяльності суб'єктів національної системи фінансового моніторингу України на сьогодні є недостатнім, що обумовлює необхідність коригування низки функцій Державної служби фінансового моніторингу України, зокрема, шляхом консолідації в цій державній установі всіх повноважень щодо збору, обробки, аналізу, поглибленого вивчення інформації про сумнівні фінансові операції, досудового супроводу та судового провадження у справах з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що фактично призведе до переходу України від змішаної моделі національної системи фінансового моніторингу до правоохоронної.

7. При оцінюванні ризику використання країни в процесах легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, слід враховувати загальне податкове навантаження та інвестиційну активність у країні. Здійснені практичні розрахунки вказали на найбільшу привабливість Кіпру, Нідерландів та Швейцарії для резидентів України в процесі проведення операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

8. Розроблена модель оцінювання ділової репутації ініціатора фінансових операцій у контексті ризику його участі у процесах легалізації доходів,

отриманих злочинним шляхом, дозволила виявити серед найбільших підприємств Сумщини тих, що мають ризикову та сумнівну ділову репутацію, розробити для них пропозиції щодо періодичності перевірок та поглибленого вивчення їх діяльності Державною службою фінансового моніторингу України.

9. Економетрична модель оцінювання ризику використання страховика його клієнтами з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що базується на поєднанні регресійного аналізу та скорингових оцінок кількісних і якісних індикаторів ризику страхувальника, дозволяє виокремлювати підозрілого страхувальника за чотирма критеріями: ділова репутація, відповідність параметрів страхової угоди профілю та масштабам його діяльності, часовий лаг між укладанням угоди та виплатою відшкодування по ній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров М. Я. Відмивання грошей: кримінально-правова кваліфікація, запобігання злочинності, законодавство та міжнародний досвід / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, П. В. Мельник, В. Р. Жвалюк : навч. посіб. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 310 с.
2. Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки / М. М. Артус // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 54-59.
3. Балабанов А. И. Финансы / А. И. Балабанов, И. Т. Балабанов. – СПб: Питер, 2002. – 192 с.
4. Барановський, О. І. «Відмивання» грошей: сутність та шляхи запобігання [Текст] / О. І. Барановський. – Харків : Форт, 2003. – 472 с.
5. Беніцький А. С. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (проблеми кримінально-правової кваліфікації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. С. Беніцький. – К., 2002. – 20 с.
6. Бень Т. Г., Довбня С. Б. Бюджетування як інструмент удосконалення системи фінансового менеджменту підприємств / Т. Г. Бень, С. Б. Довбня // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 58-65.
7. Бережний О.М. Ризики використання послуг банків для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму в системі банківських ризиків / О.М. Бережний // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 3-7.
8. Білько Т. О. Запровадження правозастосовчої функції органів фінансового моніторингу як інструменту контролю за діяльністю фінансових інститутів держави / Т. О. Білько // Організаційно-правове забезпечення контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення та перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-

практичної конференції. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2008. – 588 с.

9. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И. А. Бланк. – К. : Ника-центр, 1998. – 480 с.

10. Большаков В. По следам «грязных» денег / В. Большаков // Финансовый контроль. – 2005. – № 9.

11. Бондарева М. Відмивання грошей: міжнародні кримінально-правові аспекти проблеми / М. Бондарева // Право України. – 1999. – №1. – С. 95–99.

12. Бондарева М. В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутого злочинним шляхом / М. В. Бондарева : автореф. канд. юрид. наук. – К.: 2000.

13. Брылев В. П., Брылева О.В. "Отмывание" доходов, полученных незаконным путем: современные реминисценции / В. П. Брылев, О. В. Брылева // Реминисцентный анализ: экономика, политика, право: Сб. науч. трудов. – Екатеринбург: ЕВШ МВД России, 1996. – С. 72.

14. Букарев В. Б. Зарубежный опыт в сфере правового регулирования противодействия легализации (отмыванию) доходов, приобретенных преступным путем / В. Б. Букарев, Ю. В. Трунцевский, Н. А. Шулепов // Международное публичное и частное право. – 2007. – № 4. – С. 53-64.

15. Буткевич С.А. Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму / С. А. Буткевич // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 21 (60). № 2. 2008 г. – С. 118-124.

16. Буткевич С. А. Досвід Республіки Узбекистан по протидії легалізації доходів, одержаних від злочинної діяльності, та фінансуванню тероризму / С. А. Буткевич // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 38-44.

17. Буткевич С. А. Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / С. А. Буткевич // Учен. зап.

Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. «Юрид. науки». Т. 21 (60). – № 1. – 2008. – С. 68-74.

18. Буткевич С. А. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як правовий феномен / С. А. Буткевич // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2009. – Т. 22 (61), №2 . – С 258-265.

19. Буткевич С. А. Міжнародно-правовий досвід протидії легалізації «брудних» грошей / С. А. Буткевич // Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – Вип. 25. – С. 62-66.

20. Буткевич С. А. Окремі аспекти юридичної відповідальності за порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом / С. А. Буткевич // Актуальні проблеми правового регулювання господарської діяльності в сучасній Україні : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 19 груд. 2008 р.). – Сімферополь, КРП «Вид-во «Кримнавчпеддержвидав», 2008. – С. 246-250.

21. Буткевич С. А. Розбудова антилегалізаційної системи в Республіці Казахстан (організаційно-правові аспекти) / С. А. Буткевич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. – № 48.

22. Буткевич С. А. Удосконалення системи первинного фінансового моніторингу (організаційно-правові аспекти) / С. А. Буткевич // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, 2010. – № 1.

23. Бутузов В. М., Андрущенко І. Г. Доцільність створення та перспективи розвитку підрозділів фінансової розвідки в Україні / В. М. Бутузов, І. Г. Андрущенко // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 6. – С. 10-13.

24. Василик О. Д. Теорія фінансів: рідручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС. – 2000. – 416 с.

25. Васильчак С. В. Фінансовий моніторинг в Україні / С. В. Васильчак, С. В. Теплий // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 302-306.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с.
27. Віденська конвенція ООН від 19 грудня 1988 р.
28. Вимоги до організації фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, затвердженими наказом Держфінмоніторингу України від 24.04.2003 № 40 та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 29.04.2003 за № 337/7658).
29. Вимоги до кваліфікації працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу, відповідального за проведення фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, затвердженими наказом Держфінмоніторингу України від 12.05.2003 № 46 та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 20.05.2003 за № 379/7700.
30. Виноградова Л. К., Гаража Н. А. Проблемы борьбы с легализацией незаконных доходов в России / Л. К. Виноградова, Н. А. Гаража // Проблемы уголовного права в связи с реформацией уголовного законодательства: Сборник научных трудов. – М, 1997.
31. Волобуєв А. Протидія легалізації майна, здобутого злочинним шляхом: проблеми та шляхи їх вирішення / А. Волобуєв // Вісник прокуратури. – 2003. – № 1 (19). – 128 с.
32. Вороніна Р. М. Теоретико-методичні засади організування первинного фінансового моніторингу / Р. М. Вороніна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – № 649. – С. 12-19.
33. Воронова Л. К. Финансовое право : учеб. пособие [для студентов юрид. вузов и факультетов] / Л. К. Воронова, И. Е. Криницкий, Н. П. Кучерявенко. – Х. : Право, 2006. – 384 с.
34. Гаврилишин А. П. Щодо питання понятійного апарату „фінансовий моніторинг” / А. П. Гаврилишин // Організаційно-правове забезпечення

діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання : проблеми сьогодення і перспективи розвитку : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2008. – 588 с.

35. Гаврилюк О.В. Національно-державна стратегія конкурентоспроможності: методологічні аспекти / О.В. Гаврилюк. // Теоретичні та прикладні питання економіки : Зб. наук. праць. – Випуск 12; за заг. ред. Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2007. – 419 с. – С.49-53.

36. Горінов О. С., Колдовський М. В. Роль ідентифікації клієнта банку у загальній системі запобігання відмивання грошей комерційного банку / О. С. Горінов, М. В. Колдовський // Вісник Української академії банківської справи Національного банку України. – 2007. – № 2. – 120 с.

37. Грушко В. І. Банківський нагляд [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Грушко, С. М. Лаптев, О. С. Любунь, К. Є. Раєвський. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 264 с.

38. Гуржій С. Г., Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти / С. Г. Гуржій, О. Л. Копиленко, Я. В. Янушевич та ін.: – К.: Парлам. вид-во. 2005. – 216 с.

39. Дзьоба В. Б. Ефективне управління фінансами за допомогою впровадження системи фінансового контролінгу / В. Б. Дзьоба // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2007. – № 605. – С. 9-15.

40. Директива Європейського Економічного Союзу (ЄЕС) «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей» (91/308/ЄЕС) від 10.06.1991 р.

41. Діденко С. В. Оптимізація управління ризиками в системі фінансового моніторингу банку / С. В. Діденко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України № 3 грудень 2008. – С. 128-131.

42. Дікань Л. В. Фінансовий контроль: теорія та методологія :

монографія / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб, Н. В. Синюгіна. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2009. – 92 с.

43. Дмитров С. О. Моделювання оцінки ризиків використання послуг банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму / С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Л. Г. Левченко // Вісник Національного банку України. - 2009. - N 1. - С. 54-59.

44. Дмитров С. О. Фінансовий моніторинг в банку: навч. посібник / За ред. С. О. Дмитрова, В. В. Коваленко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008 – 336 с.

45. Дмитров С. Система скорингу на основі індикаторів ризику як ефективна складова фінансового моніторингу в банку / С. Дмитров, В. Черняк, С. Кузьменко // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 26-32.

46. Доля Л. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, отриманих злочинним шляхом / Л.Доля // Право України.— 2002. – №2. – С.89–93.

47. Дондик Н. Я. Проблеми боротьби з відмиванням грошових коштів або іншого майна, одержаного незаконним шляхом / Н. Я. Дондик // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2009. – № 1. – С. 46-52.

48. Дребот Н. П., Сідельник О. П. Боротьба з легалізацією коштів, одержаних злочинним шляхом в Україні / Н. П. Дребот, О. П. Сідельник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2009. – № 25.

49. Дрозд І. К. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. / І. К. Дрозд, В. О. Шевчук. – К. : ТОВ "Імекс-ЛТД", 2007. – 304 с.

50. Дубко Ю. В. Діяльність Держфінмоніторингу України у сфері запобігання та протидії економічній злочинності / Ю. В. Дубко, С. А. Буткевич // Південноукраїнський правничий часопис : Наук. журнал. – 2008. – № 4. – С. 246–249.

51. Дюкареєв В. П. Загальна характеристика Державного комітету фінансового моніторингу України у системі органів виконавчої влади / В. П. Дюкареєв // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 233-236.

52. Д'яконова І. І. Сутність та значення фінансового моніторингу в банках / І. І. Д'яконова // Економічний простір. – 2008. – № 12/1. – С. 163-179.

53. Жабинець О. Й. Особливості здійснення в Україні фінансового моніторингу легалізації отриманих злочинним шляхом доходів / О. Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.4. – С. 282-289.

54. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-те вид., випр. та доп. – К. : Т-во «Знання», КОО; Л. : Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. – 566 с.

55. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму». [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. - Заголовок з екрану.

56. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. - Заголовок з екрану.

57. Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. - Заголовок з екрану.

58. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-III. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

59. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року N 3480-IV. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. - Заголовок з екрану.

60. Зозуля І. В. Європейська модель поліції (міліції) як мета сягання у реформуванні ОВС України: доктринальний підхід / І. В. Зозуля // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 19. – 2008.

61. Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України *acquis* Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Т. Качка. – К. : Реферат, 2004. – 288с.
62. Кернер Х.-Х. Отмывание денег / Х.-Х. Кернер, Э. Дах – М. : Международные отношения, 1996. – 240 с.
63. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія і вітчизняна практика): навчальний посібник / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.
64. Клименко А. Фінансовий моніторинг – особлива форма фінансового контролю / А. Клименко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С.101-105.
65. Коваленко В. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму / В. В. Коваленко, С. О. Дмитров, А. В. Єжов : монографія. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 112 с.
66. Козіна А. А., Літвінов О. В. Деякі проблеми застосування статті 209 «Легалізація (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом» / А. А. Козіна, О. В. Літвінов // Новий Кримінальний кодекс України : Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків) 25-26 жовтня 2001 р., 2002, – 272 с.
67. Коломієць І. В. Державний фінансовий моніторинг в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення / І. В. Коломієць // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 164-169.
68. Комментарий к Уголовному кодексу РФ / под ред. Ю.И. Скуратова, В.И. Лебедева. – М., 1996. – с. 397.
69. Конвенція Ради Європи 1990 р. «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів одержаних злочинним шляхом».
70. Конгрес ООН у Гавані (1990 р.).

71. Кононенко П.И. Стратегическое программно-целевое управление производственно-хозяйственной системой / П.И. Кононенко. – М.: ИТК “Дашков и К”, 2003. – 270 с.
72. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 279 с.
73. Концепція розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.
74. Корж В. Способи легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих організованими групами, злочинними організаціями / В. Корж // Право України. – 2003. – №1. – 156 с.
75. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретично-правові засади протидії та запобігання в Україні / О. Є. Користін : монографія. – К. : Київ, нац.ун-т внутр.справ, 2007. -448 с.
76. Корнієнко М. В. Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом / М. В. Корнієнко. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 228 с.
77. Коротков Э. М. Концепция менеджмента / Э. М. Коротков. – М.: Дека, 1997. – 304 с.
78. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М.І. Панов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін. ; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація.— К. : Юрінком Інтер ; Х. : Право, 2002.— 496с.
79. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. [електронний ресурс] – Заголовок з екрану.
80. Кріп Г. М. Аудиторський контроль у системі заходів протидії і легалізації економіки / Г. М. Кріп // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 1-9.

81. Кубах Т. Г. Організаційний аспект участі банківського сектора економіки в легалізації доходів / Т. Г. Кубах // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2008. – № 24.

82. Куришко О. О. Вплив електронних коштів на організацію фінансового моніторингу в Україні / О. О. Куришко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (8-9 листопада 2012 р.) – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – Т. 1. – С. 121.

83. Куришко О. О. Вплив організації фінансового моніторингу на конкурентоспроможність банку / О. О. Куришко // Актуальні питання конкурентоспроможності підприємств: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів, молодих вчених, 22-23 квітня 2010 р. / ред. кол.: Фалаєв А. П., Белінський А. Ф., Філінков О. М., Літвінова Т. Д. [та інш.]. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2010. – С. 116-117.

84. Куришко О. О. Інституційне забезпечення розвитку системи фінансового моніторингу в Україні / О. О. Куришко // Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. 20-21 жовтня 2011 р. – Черкаси. Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 179-181.

85. Куришко О. О. Методика оцінки ділової репутації ініціатора фінансової операції на основі ризикорієнтованого підходу / О. О. Куришко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2012. – Вип. 11. – Частина 1. – С. 384-388.

86. Куришко О. О. Міжнародна система протидії легалізації доходів та фінансування тероризму / О. О. Куришко // Інноваційно-орієнтовані засади максимального використання потенціальних можливостей виробництва в

умовах євроінтеграції: Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції 14-15 жовтня 2010 р. – Тернопіль: Крок, 2010. – С. 99-101.

87. Куришко О. О. Моделі координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в світі [електронний ресурс] / О. О. Куришко // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – № 1 (5). – Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/eui/2011_1/11koomvs.pdf.

88. Куришко О. О. Особливості правового забезпечення фінансового моніторингу в Україні / О. О. Куришко // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин [Текст] : тези доповідей ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 червня 2011 р.) / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2011. – С. 161-164.

89. Куришко О. О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні / О. О. Куришко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1 (127). – С. 267-275.

90. Куришко О. О. Оцінка ділової репутації ініціатора фінансової операції в процесі проведення фінансового моніторингу / О. О. Куришко // Наукові засади економічного зростання країни: Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, проведеної на базі Хмельницького економічного університету, м. Хмельницький 20-21 вересня 2012 р. – Тернопіль: Крок, 2012. – С. 145-148.

91. Куришко О. О. Показники діяльності суб'єктів фінансового моніторингу / О. О. Куришко // Матеріали наукової Інтернет-конференції «Економіка ХХІ століття: сучасні тенденції та перспективи розвитку» (м. Ірпінь, 20 грудня 2011 р.) / Національний університет Державної податкової служби України. – Ірпінь. – 2011. – С. 185-187.

92. Куришко О. О. Принципи системи фінансового моніторингу / О. О. Куришко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст] : збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-

практичної конференції (28-29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – Т. 2. – С. 117-120.

93. Куришко О. О. Проблеми узгодженості в діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Україні / О. О. Куришко // Матеріали за 6-а міжнародна научна практична конференція, «Бъдещи изследвания». – 2010. – Т. 1. Икономики. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С. 24-26.

94. Куришко О. О. Реалізація фінансового моніторингу як засобу регулювання фінансового ринку / О. О. Куришко // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 8 (29). – Ч. 3. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. – Луцьк, 2011. – С. 194-200.

95. Куришко О. О. Ризик персоналу при організації внутрішнього фінансового моніторингу / О. О. Куришко // Materiály VI mezinárodní vědecko – praktická konference «Nastolení moderní vědy – 2010». – Díl. 1. Ekonomické vědy: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – С. 49-51.

96. Куришко О. О. Система фінансового моніторингу в Україні / О. О. Куришко // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 7-8 жовт. 2010 р.: В 3 т. – Дніпропетровськ: Біла К. О., 2010 – Т. 1.: Сучасні аспекти реалізації інвестиційних програм. – С. 69-72.

97. Куришко О. О. Специфіка розуміння сутності легалізації (відмивання) доходів в міжнародних організаціях з фінансового моніторингу / О. О. Куришко // Проблеми економіки підприємства в сучасних умовах: Тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 травня 2010 р. – Частина 1. – Київ: НУХТ, 2010. – С. 28-29.

98. Куришко О. О. Удосконалення координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в банківському секторі України / О. О. Куришко // Управління розвитком : збірник наукових робіт за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю молодих вчених

та студентів «Розвиток економіки України в умовах глобалізації» 18 березня 2011 р. – Харків: Харківський національний економічний університет, 2011. – № 5 (102). – С. 19-21.

99. Куришко О. О. Удосконалення методики оцінки привабливості фінансової системи для легалізації доходів / О. О. Куришко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 294-298.

100. Куришко О. О. Форми координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу в Україні / О. О. Куришко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст] : збірник тез доповідей XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (27–28 жовтня 2011 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Т. 2. – С. 124-125.

101. Куришко О. О. Problems of counteraction of legalization of incomes in the nonbank sector / О. О. Куришко // Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні проблеми економіки». – К.: НАУ, 2010. – С. 53-54.

102. Левшаков С. В. Вплив світового досвіду на становлення фінансового моніторингу в Україні / С. В. Левшаков // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1. – С. 92-100.

103. Леонов Д. А., Яровий С. М. Фінансовий моніторинг у небанківських фінансових установах / Д. А. Леонов, С. М. Яровий : навч. посібник. – К.: УІРФР, 2006.

104. Леонов С. В. Державна політика в сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / С. В. Леонов, О. О. Куришко // Економіка. Фінанси. Право. – 2011. – № 8. – С. 16-19.

105. Леонов С. В. Напрямки врахування досвіду FINTRAC при удосконаленні системи фінансового моніторингу в Україні / С. В. Леонов, О. О. Куришко // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 10. – С. 27-31 (0,50 друк. арк.).

106. Леонов С. В. Побудова системи внутрішнього фінансового моніторингу в фінансово-кредитних установах небанківського типу / С. В. Леонов, О. О. Куришко // Бізнес-Навігатор. – 2011. – № 4 (25). – С. 119-123.

107. Леонов С. В. Ризики в системі «банк-клієнт» при здійсненні фінансового моніторингу / С. В. Леонов, О. О. Куришко // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2010 р. – № 1. – Том. 2. – С. 173-181.

108. Лист Національного банку України територіальним управлінням Національного банку України, банкам України, Асоціації українських банків, Українському кредитно-банківському союзу «Про окремі питання організації та проведення в банках фінансового моніторингу» від 04.09.2009 р. №48-012/1939-16688. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>. - Заголовок з екрану.

109. Литвак Б. Г. Разработка управленческого решения / Б. Г. Литвак. – М.: Дело, 2000. – 392 с.

110. Литвин Ю. А. Фінансовий моніторинг як особлива форма державного фінансового контролю / Ю. А. Литвин // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 32. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – 688 с.

111. Литвиненко А. Н., Ковалева Е. Ю. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем: учебное пособие в схемах / А. Н. Литвиненко, Е. Ю. Ковалева. – СПб.: Знание, ИВЭСЭП, 2004. – 62 с.

112. Ліховіцький Я. О. Сутність та значення координації дій правоохоронних органів / Я. О. Ліховіцький // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 595–598.

113. Лопашенко Н. А. Вопросы квалификации преступлений в сфере экономической деятельности / Н. А. Лопашенко. – Саратов, 1997. – 150 с.

114. Мащенко Д. Китай: противодействие легализации преступных доходов и финансированию терроризма [електронний ресурс] / Д. Мащенко

кий // Банковский весник 2009. – <http://www.nbrb.by/bv/narch/459/7.pdf> - Заголовок з екрану.

115. Мельникова В. Е. Глава 8. Преступления в сфере экономической деятельности // Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / под ред. Б.В. Здравомыслова. М., 1996. – С. 195.

116. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» / Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>. - Заголовок з екрану.

117. Методичні рекомендації щодо здійснення страховими установами внутрішнього фінансового моніторингу з використанням критеріїв ризику, затверджено Наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 9 жовтня 2009 р. № 143. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

118. Методичними рекомендаціями щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, які схвалені Постановою Правління Національного банку України від 28.03.2007 № 98. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

119. Методичні рекомендації щодо основних ризиків, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму при здійсненні банківськими установами переказів коштів, затверджених Наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 30.12.2009 №184. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

120. Мещеряков А. А. Протидія легалізації доходів в умовах кризи / А. А. Мещеряков // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2009. – № 26.

121. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму [Текст] : монографія

[С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Л. Г. Левченко, Т. А. Медвідь] : під заг. редакцією О. М. Бережного. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 75 с.

122. Молчанова Т. Противодействие отмыванию денег: украинский — российский опыт / Т. Молчанова, В. Некрасов, С. Корсун, Г. Усатый. — К. : КНТ, 2007. — 238 с.

123. Москаленко Н. В. Банківська система України у контексті боротьби з відмиванням незаконних доходів / Н. В. Москаленко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Вип. 2 (64). (Збірник наукових праць). – Львів, 2007.

124. Москаленко Н. В. Фінансовий моніторинг як інструмент економічної безпеки / Н. В. Москаленко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 1-7.

125. Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 03.08.2010р. №126 «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму». [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

126. Наказ Державного департаменту фінансового моніторингу Міністерства фінансів України «Про затвердження деяких форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу» від 13.05.2003 р. № 48. [електронний ресурс] – Режим доступу: http://sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2009/030809/Nakaz48.html. – Заголовок з екрану.

127. Наказ Державної служби фінансового моніторингу Міністерства фінансів України «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та Інструкції щодо їх заповнення» від 26.08.2010 р. № 148 [електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=69&art_id=7952&lang=uk. - Заголовок з екрану.

128. Никулина В. А. Отмывание «грязных» денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия / В. А. Никулина. – М., 2001. – С. 81-82.

129. Олексюк А. С. Системы поддержки принятия финансовых решений на микроуровне / А. С. Олексюк. – К.: Наукова думка, 1998. – 507 с.

130. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): Навч. посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ. – 2001. – 240 с.

131. Орлов П. І. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. – Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.

132. Отчет взаимной оценки национальной системы по противодействию отмыванию денег и финансированию терроризма Республики Беларусь [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.kgk.gov.by/docs/EAG.pdf> – Заголовок з екрану.

133. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/about> – Заголовок з екрану.

134. Офіційний сайт Державної служби статистики України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Заголовок з екрану.

135. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

136. Офіційний сайт Індекс Мунді [електронний ресурс] – Режим доступу: indexmundi.com – Заголовок з екрану.

137. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/> – Заголовок з екрану.

138. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua> – Заголовок з екрану.

139. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

140. Офіційний сайт Федеральної служби по фінансовому моніторингу Російської федерації [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fedsfm.ru>. – Заголовок з екрану.

141. Офіційний сайт Australian Transaction Reports and Analysis Centre [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.austrac.gov.au/> – Заголовок з екрану.

142. Офіційний сайт Bureau of Financial Intelligence [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fia.minfin.bg>. – Заголовок з екрану.

143. Офіційний сайт Conselho de Controle de Atividades Financieras [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fazenda.gov.br/coaf>. – Заголовок з екрану.

144. Офіційний сайт CTIF-CFI [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ctif-cfi.be>. – Заголовок з екрану.

145. Офіційний сайт Doingbusiness [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/thematic-reports/paying-taxes/> – Заголовок з екрану.

146. Офіційний сайт Egmontgroup [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.egmontgroup.org/> – Заголовок з екрану.

147. Офіційний сайт FATF [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org/> – Заголовок з екрану.

148. Офіційний сайт Financial Crimes Enforcement Network [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fincen.gov>. – Заголовок з екрану.

149. Офіційний сайт Finland: Keskusrikospoliisi [електронний ресурс] – Режим доступу: [Rahanpesun selvittelykeskus// http://www.poliisi.fi](http://www.poliisi.fi) – Заголовок з екрану.

150. Офіційний сайт Financial Transaction and Report Analysis Center [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fintrac.gc.ca>. - Заголовок з екрану.

151. Офіційний сайт Financial Intelligence Unit [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fiu-nederland.nl>. – Заголовок з екрану.

152. Офіційний сайт FIAU [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fiumalta.org> — Заголовок з екрану.

153. Офіційний сайт Federal Department of Justice and Police (Money Laundering Reporting Office Switzerland) [електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ejpd.admin.ch/ejpd/en/home/themen/kriminalitaet/ref_geldwaescherei.html – Заголовок з екрану.

154. Офіційний сайт The Garda Bureau of Fraud Investigation [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.garda.ie> – Заголовок з екрану.

155. Офіційний сайт Japan financial Intelligence Office [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fsa.go.jp>. – Заголовок з екрану.

156. Офіційний сайт MASAK [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.masak.gov.tr> – Заголовок з екрану.

157. Офіційний сайт Money Laundering Prevention Center [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mjib.gov.tw/en/> – Заголовок з екрану.

158. Офіційний сайт NCIS / ECU [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ncis.co.uk> – Заголовок з екрану.

159. Офіційний сайт OECD Report Improving Access to Bank Information for Tax Purposes (2000).

160. Офіційний сайт Office for Money Laundering Prevention [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.urpd.gov.si> – Заголовок з екрану.

161. Офіційний сайт Progress in Identifying and Eliminating Harmful Tax Practices (2000). [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.step.org/> – Заголовок з екрану.

162. Офіційний сайт Special Investigation Commission (SIC) Fighting Money Laundering [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sic.gov.lb/index.php> – Заголовок з екрану.

163. Офіційний сайт SWIFT [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.swift.com> - Заголовок з екрану.

164. Офіційний сайт TRACFIN [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economie.gouv.fr/tracfin> – Заголовок з екрану.

165. Офіційний сайт Transparency International [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.transparency.org/> – Заголовок з екрану.

166. Офіційний сайт UIC [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uif.bancaditalia.it>. – Заголовок з екрану.

167. Офіційний сайт Unidad de Informacion Financiera [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uif.gov.ar>. - Заголовок з екрану. – Заголовок з екрану.

168. Офіційний сайт Uppsala Conflict Data Project [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pcr.uu.se/database/index.php> – Заголовок з екрану.

169. Офіційний сайт World Bank Treasury [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.worldbank.org> – Заголовок з екрану.

170. Офіційний сайт Zentralstelle für Verdachtsanzeigen [електронний ресурс] – <http://www.bka.de> – Заголовок з екрану.

171. Охрімовський Д. Проблеми застосування ст. 209 Кримінального кодексу України / Д. Охрімовський // Вісник податкової служби України. – 2010.

172. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: Монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський та ін. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2003. – 141 с.

173. . Павліченко Є. В. Класифікація суб'єктів фінансового моніторингу / Є. В. Павліченко // Форум права. – 2007. – № 3. – С.190-194.

174. Панасовська С. Г. Роль державного фінансового контролю в забезпеченні економічної ефективності / С. Г. Панасовська // Фінанси. – 2009. – №3. – С. 19-23.

175. Плікус І. Й. Система моніторингу для фінансового прогнозу діяльності підприємства / І. Й. Плікус // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 35–44.

176. Поліщук О. Л. Деякі проблемні питання доказування фактів легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом / О. Л. Поліщук, О. В. Літвинов // Право і безпека. – 2003/22 2.

177. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 14.05.2003 № 189 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 20.05.2003 за № 381/7702. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

178. Положення про здійснення фінансового моніторингу учасниками ринку цінних паперів, затверджено наказом Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 04.10.2005 р. № 538. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

179. Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, затверджено Постановою КМУ від 3 лютого 2010 р. № 157. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

180. Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень, затверджене постановою Правління Національного банку України від 31.08.2001 № 375, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 24.09.2001 за № 906/6097. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

181. Порядок організації професійної підготовки фахівців з питань фінансового моніторингу професійних учасників ринку цінних паперів, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового

ринку від 10.12.2003 № 562 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10.02.2004 за № 176/8775. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

182. Формирование системы финансового мониторинга в кредитных организациях / С. А. Потемкин. – М.: КНОРУС, 2010.

183. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» від 14.05.2003 р. № 189. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

184. Про затвердження Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджено Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 р. № 255. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

185. Про затвердження Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, затверджено Постановою КМУ від 3 лютого 2010 р. N 157. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

186. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами, затверджено Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 05.08.2003 р. № 25. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.

187. Протидія злочинам, що пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом : науково-практичний посібник / С. І. Нілолаюк, Д. Й. Никифорчук, А. Г. Семчук та ін.— К. : КНТ, 2006.— 376с.

188. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: навч. посіб. / С. Г. Гуржій, С. М. Ключке, В. М. Кірсанов та ін.; Держфінмоніторингу України. – К.: Такі справи, 2008. – 560 с.

189. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. М. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., исправ. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.

190. Репетько О. О. Методологічні підходи до розмежування форм і методів фінансового контролю в теорії та практиці державного управління / О. О. Репетько // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 1. – С. 1-8.

191. Романченко О. Роль сучасного банку в боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом / О. Романченко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 1 (95). – С. 5-57.

192. Рымарук А. И. Отмывание грязных денег: международные и национальные системы противодействия / А. И. Рымарук, Ю. М. Лысенков, В. В. Капустин, С. А. Синянский. – К : Юстиниан. – 2003. - 544 с.

193. Сабадаш В. П. Способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / В. П. Сабадаш // Держава і право. – 2006. – Вип. 35. – С. 486–492.

194. Синяньський С. О. Удосконалення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах посилення інтеграційних процесів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / С. О. Синяньський. – К., 2005. – 20с.

195. Синюгіна Н. В. Особливості застосування економетричної моделі проведення фінансового моніторингу в об'єднуючому фазовому просторі / Н. В. Синюгіна // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – Х. : ХІБС УБС НБУ, 2010. – Вип. 1 (8). – Ч. II. – С. 128–132.

196. Синюгіна Н. В. Фінансовий моніторинг в системі взаємодії різних суб'єктів господарювання (теоретичні аспекти питання) / Н. В. Синюгіна // Економіка розвитку. – 2009. – № 3 (51). – С. 37-40.

197. Соловьев А. В. Борьба с легализацией преступных доходов в России: фарс или реальность? / А. В.Соловьев // Следователь. – 2003. – №5. – С.52-59.

198. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, професора О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2012.

199. Социальное управление: словарь / под. ред. В. И. Добренкова, И. М. Слепенкова. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 596.

200. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 р.

201. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності : монографія / за ред. М. П. Стрельбицького. – К.: Кондор, 2004. – 600 с.

202. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков. – К.: НІПМБ, 2004. – 117 с.

203. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012.

204. Устинова Т. Д. Новая конструкция ответственности за легализацию денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем / Т. Д. Устинова // Современное право. – 2002. – №12. – С.8-11.

205. Фещенко Л. О. Проблема розмежування понять «координація» та «взаємодія» в правоохоронній діяльності / Л. О. Фещенко // Юридичні читання молодих вчених : Збірник матеріалів всеукраїнської наукової конференції 23-24 квітня 2004. – К : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – С. 132–134.

206. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. / Гл. ред. Н. В. Гаретовский. – М.: Финансы и статистика, 1988. – Т. 3: Р–Я. – 511 с.

207. Финансы: Учебник для вузов / под ред. Г. Б. Поляка. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – 607 с.
208. Фінанси. Грошовий обіг. Кредит. Навчальний посібник [Л. О. Дробозіна, Л. П. Окунева, Л. Л. Андронova та інші]; під редакцією проф. Л. О. Дробозіної. – К.: Видавнича агенція «Вертекс», 2001. – 352 с.
209. Халілев Р. А. Міжнародний досвід боротьби з відмиванням грошей під час розкриття злочинів, пов'язаних з наркобізнесом / Р. А. Халілев, П. А. Макаров // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2003. – №1. – С.131-135.
210. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Д. Хан // Пер с нем. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
211. Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. О. Чаричанський.— Х., 2004.— 20с.
212. Чиханчин Ю. А. Антиотмывочная система как фактор, способствующий модернизации экономики [электронный ресурс] / Ю. А. Чиханчин // Режим доступа: <http://federalbook.ru/news/analytics/23.04.2010-2.html> – Заголовок з екрану.
213. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження) : навч. посібник / С. С. Чернявський.— К. : Юрінком Інтер, 2003. – 264с.
214. Шиманський В. Ф. Новий Кримінальний кодекс України про легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом / В. Ф. Шиманський // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків) 25-26 жовтня 2001 р. 2002, – 272 с.
215. Щербакова О. Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей / О. Щербакова // Вісник НБУ. – 2003. – № 5. – С. 52–55.

216. Якимов О. О недостатках законодательного регулирования противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов / О. Якимов // Уголовное право. – 2003. – №1. – С. 100-102.

217. Ямпольская Ц. А. О взаимодействии государственных органов общественных организаций в современном советском обществе / Ц. А. Ямпольская // Советское государство и право. – 1978. – № 8. – С. 21–31.

218. Яни П. С. Уголовная ответственность за легализацию имущества, приобретенного преступным путем / П. С. Яни // Право и экономика. – 1998. – № 1. – С. 115.

219. Brigitte Unger, Melissa Siegel, Joras Ferwerda, Wouter de Kruijf, Madalina Busuioic, Kristen Wokke. The amounts and the effects of money laundering // Report for the Ministry of Finance February 16, 2006.

220. Dancing with the devil: Country size and the incentive to tolerate money laundering Gnutzmann, Hinnerk / McCarthy, Killian J. / Unger, Brigitte, International Review of Law and Economics, 30 (3). p.244-252.

221. Dolar, Burak / Shughart, William F., II, Global Finance Journal, 22 (1), p.19-31, Jan 2011.

222. Ferwerda, J. M. Kattenberg, H. Chang, B. Unger, L. Groot and J. Bikker (forthcoming) Gravity Models of Trade-Based Money Laundering, Applied Economics, accepted on May 29, 2012.

223. Guidance on the Risk-Based Approach to combating money laundering and terrorist financing [Электронный ресурс]: Financial Action Task Force (FATF) [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.fatf-gafi.org>.

224. Money laundering – a global obstacle Buchanan, Bonnie, Research in International Business and Finance, 18 (1), p.115-127.

225. Money Laundering Red Flags [Электронный ресурс]: Federal Financial Institutions Examination Council's (FFIEC) [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ffiec.gov>. – Заголовок з екрану.

226. Risk-Based Approach: Guidance for Money Service Businesses [Електронний ресурс]: Financial Action Task Force (FATF) [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org>. – Заголовок з екрану.

227. Standard & Poor's [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.finrep.kiev.ua/>

228. Stessens G. Money Laundering: a new international law enforcement model / G.Stessens. – Cambridge University Press, 2000. – 460p.

229. The FATF revised in February 2008 its Methodology for Assessing Compliance with the FATF 40 + 9 Recommendations // www.fincen.gov . – Заголовок з екрану.

230. Walker, John (1999). How Big is Global Money Laundering? Journal of Money Laundering Control, Vol.3 No.1.

Додаток А

Узагальнення категоріально-понятійного апарату дослідження

Таблиця А.1 – Систематизація правових підходів до розуміння поняття «легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом»

Джерело	Визначення
1	2
Конгрес ООН у Гавані (1990 р.) [70]	перетворення або передача власності, якщо при цьому відомо, що така власність виникла внаслідок злочинів з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності або надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні такого злочину або злочинів із тим, щоб уникнути правових наслідків таких дій; приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження розташування, переміщення прав стосовно власності або права власності, якщо відомо, що така власність виникла внаслідок злочинів; придбання, володіння або використання власності, якщо на момент одержання відомо, що вона виникла внаслідок акту участі в такому злочині
Віденська конвенція ООН від 19 грудня 1988 р. [27]	умисне приховування дійсної природи, джерела, розміщення або володіння прибутком від протизаконного обороту, включаючи рух чи конверсію доходів, які були одержані в результаті законних дій
Конвенція Ради Європи 1990 р. «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів одержаних злочинним шляхом» [69]	процес такого маніпулювання протизаконно одержаними коштами (насамперед готівкою), при якому ці кошти набувають цілком законного вигляду
Кримінальний кодекс України [79]	вчинення фінансової операції чи укладення угоди з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів
Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [55]	вчинення дій з метою надання правомірною вигляду володінню, користуванню або розпорядженню доходами або дій, спрямованих на приховування джерел походження таких доходів
Директива Європейського Економічного Союзу (ЄЕС) «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей	перетворення та передача майна з відомо, що це майно одержано в результаті кримінальної діяльності або у співучасті у такій діяльності з метою укриття чи маскуванню незаконного походження або надання допомоги будь-якій особі, що втягнена у таку діяльність, з метою уникнення юридичних

Продовження таблиці А.1

1	2
<p>відмивання грошей» (91/308/ЄЕС) від 10.06.1991 р. [40]</p>	<p>наслідків цієї діяльності, покриття або маскування справжніх джерел, місцезнаходження, розміщення, переміщення, належність прав або власність майна з відома, що таке майно одержано в результаті кримінальної діяльності або співучасті у такій діяльності, придбання, володіння або користування майном з відома, що таке майно одержано в результаті кримінальної діяльності або співучасті у такій діяльності, співучасть, надання допомоги, спроби щодо вчинення або надання допомоги у вчиненні, підбурюванні, сприянні або наданні порад щодо вчинення дій.</p>
<p>Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (рекомендації FATF) [229]</p>	<p>процес приховування справжніх джерел доходів</p>

Таблиця А.2 – Систематизація наукових підходів до розуміння поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом»

Автор, джерело	Визначення
1	2
Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, як процес приховування злочинного походження та використання економічних ресурсів	
Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. [201, с. 311, 337]	процес, шляхом якого приховується справжнє походження, та, в деяких випадках, справжній власник грошей або майна; технологія приховування сумнівного джерела фінансів і перетворення їх на легальні, дозволені
Беніцький А. [5, с. 12]	вчинення угоди з майном, здобутим завідомо злочинним шляхом, або використання такого майна для здійснення господарської діяльності
Чернявський С. [213, с. 49]	спосіб приховування злочинів у сфері банківського кредитування (саме злочинам у вказаній сфері присвячено дослідження вченого) та як відповідний етап використання злочинних результатів у цій сфері (мається на увазі сфера банківського кредитування)
Синяньський С. [194, с. 7]	надання правомірного вигляду володінню, використанню або розпорядженню коштами чи іншим майном, придбаним свідомо незаконним шляхом
Бажанов М., Тацій В., Сташис В., Зінченко І. [78, с. 183-184]	вчинення фінансових операцій (операцій з руху капіталу, зарахування грошових коштів на рахунок підприємства, розосередження їх на внесках в різних банках, переведення в іншу валюту, придбання на злочинно здобуті гроші цінних паперів, переведення грошових коштів за кордон фізичним або юридичним особам або на внески у банках з подальшим їх поверненням)
Якімов О. [216, с. 102]	дія, спрямована на надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню майном (або правом на нього), придбаним у результаті вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину
Римарук А І., Лисенков Ю. М., Капустін В. В., Синяньський С. А. [192], Устинова Т. [204]	процес приховування злочинного походження доходів
Буткевич С. А. [18, с. 264]	злочинна діяльність по виведенню грошових коштів («брудних» грошей) зі сфери «тіньового капіталу» і введення їх до сфери законного обігу, тобто надання грошовим коштам або будь-якому іншому майну статусу законної власності визначеної юридичної чи фізичної особи.
Виноградова Л. Н., Гаража Н. А. [30, с. 28]	умисне корисно мотивоване діяння, яке спрямоване на надання правомірності фактичним відносинам спрямування доходів від незаконної діяльності використання, володіння, розпорядження ними
Кернер Х.-Х., Дах Е. [62, с. 38]	вливання майнових об'єктів, що отримані в результаті організованої злочинної діяльності, в легальний фінансово-економічний обіг з метою їх маскування

Продовження таблиці А.2

1	2
Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, як суспільно небезпечного діяння	
Чаричанський О. [211, с. 6]	суспільно небезпечне діяння, що виражається у легалізації (відмиванні) доходів, як суспільно небезпечна дія з грошовими коштами або іншим майном, одержаними від вчинення певного злочину, що вчинюється у формах, передбачених законом, та полягає у наданні формально законного вигляду таким коштам та майну при їх використанні у сфері господарської діяльності
Доля Л. [46, с.89-92]	суспільно небезпечне діяння, що характеризується як об'єктивним, так і суб'єктивним зв'язком з протиправною поведінкою, у результаті якої злочинці заробляють кошти, необхідні для продовження злочинної діяльності
Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, як проміжний етап процесу «відмивання» доходів	
Брилева В. І., Брилева О. В. [13, с. 72]	проміжна процедура процесу відмивання грошей (доходів, одержаних незаконним шляхом), прикриття відмивання відповідних легальних сум, які засновані на «бездоганних» документах (це засоби і шляхи, які маскують виникнення грошей)

Таблиця А.3 – Систематизація наукових підходів до розуміння поняття «фінансовий моніторинг» в контексті аналізу процесу легалізації злочинних доходів

Автор, джерело	Визначення
1	2
Фінансовий моніторинг як інституційна форма державного фінансового контролю	
Клименко А. [64, с. 104]	спеціальна форма державного фінансового контролю провідних показників фінансово-господарської діяльності в динамічних умовах функціонування
Воронова Л. К. [33], Охримовський Д. [171]	особлива форма державного фінансового контролю
Загородній А. Г. [54, с. 275]	система постійного спостереження за найважливішими поточними результатами фінансової діяльності підприємства в умовах кон'юнктури фінансового ринку, що постійно змінюється
Панасовська С. Г. [174]	проведення постійного контролю за фінансовим станом господарського суб'єкта
Москаленко Н. В. [123, с. 2]	один з найбільш негативних факторів, що впливає на ефективність та інтенсивність процесів реформування суспільних господарських відносин
Фінансовий моніторинг як сукупність заходів з протидії та запобігання легалізації доходів, які мають сумнівне походження	
Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [55]	сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу
Гаврилишин А. П. [34, с. 53]	сукупність заходів суб'єктів фінансового моніторингу з метою виявлення, аналізу та перевірки інформації про фінансові операції щодо віднесення їх до таких, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів незаконного походження з наступним переданням їх правоохоронним органам
Буткевич С. А. [19-21]	сукупність заходів зі збирання та аналізу інформації про операції з грошима та (або) іншим майном, що надходить від суб'єктів фінансового моніторингу
Фінансовий моніторинг як інструменту фінансового контролю	
Діденко С. В. [41, с. 128]	система функціонування контрольних заходів суб'єктів державного та первинного рівня, спрямованих на імунізацію банківського сектору від впливу деструктивних проявів економічних відносин в основі запобігання легалізації доходів, збутих злочинним шляхом

Продовження таблиці А.3

1	2
Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [55]	складається з двох рівнів: 1) обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України; 2) внутрішній фінансовий моніторинг – діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу по виявленню, відповідно до цього Закону, фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів
Фінансовий моніторинг як інструмент системи управління фінансами на макро- та мікрорівнях	
Коротков Е. М. [77], Литвак Б. Г. [111], Кононенко П. І. [71]	етап управлінського циклу
Хан Д. [210], Данілочкіна Н. Г. [72], Кизим М. О., Забродський В. А. [172]	елемент системи аналізу фінансового стану суб'єкта
Олексюк О. С. [129], Плікус І. Й. [175]	інструмент стратегічного аналізу фінансової діяльності
Бланк І. А. [9]	безперервне та системне спостереження за фінансовою діяльністю суб'єкта та її оцінка за допомогою групи індикаторів

Додаток Б

Основні показники діяльності національної системи фінансового
моніторингу

Таблиця Б.1 – Динаміка використання бюджетних асигнувань Державної служби фінансового моніторингу України за 2007-2011 рр., тис. грн. (складено автором на основі даних [135])

Показник	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Виплата заробітної плати та нарахувань на неї	23616,7	31410,8	28936,7	28835,6	24135,4
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1738,2	2152,1	2288,2	2471,2	2486,5
Оплата видатків на відрядження	437,3	504,7	91,8	199,7	166,1
Утримання Навчально-методичного центру Державної служби фінансового моніторингу України	758,3	1398,5	1343,7	1485,5	1473,1
Інші видатки для забезпечення діяльності та функціонування Державної інформаційної та інформаційно-аналітичної системи Державної служби фінансового моніторингу України	15606,7	13692,0	2283,2	4074,7	4992,5
Разом	42157,2	49158,1	34943,8	37066,7	33253,6

нд – дані не надані

Таблиця Б.2 – Кількість повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, за 2007-2011 рр. (складено автором на основі даних [135])

Показник	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, од.	1022858	1083461	896508	819542	1095883
банками в електронному вигляді, %	96,66	97,00	96,89	96,14	96,8
небанківськими установами в електронному вигляді, %	1,63	0,85	2,4	3,28	2,7
небанківськими установами в паперовому вигляді, %	1,71	2,15	0,01	0,58	0,4
Кількість повідомлень для активної роботи, од.	194756	156144	143919	188857	205543
Кількість сформованих досьє, од.	1331	1675	1682	1706	1841

Таблиця Б.3 – Розгляд правоохоронними органами узагальнених матеріалів у 2007-2011 рр. (складено автором на основі даних [135])

Показник	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Передано УМ	520	641	626	408	323
ГПУ	47	30	27	21	10
ДПА	169	207	176	115	116
МВС	145	175	225	167	135
СБУ	159	229	198	105	62
УМ, за якими порушено КС	244	326	417	238	191
ГПУ	20	54	28	18	11
ДПА	103	136	162	76	140
МВС	69	78	132	87	70
СБУ	52	58	95	57	70
УМ, за якими відмовлено в порушенні КС	105	223	313	215	нд
ГПУ	6	30	31	8	нд
ДПА	43	72	120	92	нд
МВС	37	78	84	45	нд
СБУ	19	43	78	70	нд
Кількість порушених КС	271	354	504	276	85
ГПУ	21	36	35	24	нд
ДПА	115	166	214	95	нд
МВС	79	89	155	97	нд
СБУ	56	63	100	60	нд
Направлено до суду КС	40	116	150	106	142
ГПУ	2	12	13	9	нд
ДПА	20	58	78	44	нд
МВС	11	32	38	28	нд
СБУ	7	14	21	25	нд
з них винесено вирок	25	76	119	65	37
ГПУ	0	11	11	7	нд
ДПА	10	35	65	23	нд
МВС	4	19	32	20	нд
СБУ	11	8	11	15	нд

Примітки: ГПУ – Генеральна прокуратура України, ДПА – Державна податкова адміністрація України, МВС – Міністерство внутрішніх справ України, СБУ – Служба безпеки України, УМ – узагальнений матеріал, КПК України – Кримінально-процесуальний кодекс України, КС – кримінальна справа, нд – даний немає

Таблиця Б.4 – Динаміка кількісних та якісних показників діяльності Державної служби фінансового моніторингу України за 2007-2011 рр. (складено автором на основі даних [135])

Показник	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Ефективності:					
Кількість повідомлень на одного працівника, од.	5982	6308,4	5336,4	3663,5	5085,2
Скорочення терміну надання відповіді на інформаційні запити інших держав%	5,7	5	1,3	1,3	-
Витрати на 1 фахівця, грн.	2980	2975,5	2470	2792,3	2410,9
Якості:					
Відсоток повідомлень в електронному вигляді,%	98,3	99,1	99,3	99,5	99,6
Відсоток проектів узагальнених матеріалів, які були схвалені експертною комісією для передачі до правоохоронних органів, %	99,6	100	100	99	100
Відсоток коректних повідомлень, поданих суб'єктами первинного фінансового моніторингу, %	98,2	98,6	97,9	97,8	98,0
Відсоток вчасно виконаних доручень, %	100	100	100	100	99,9
Виконання плану підвищення кваліфікації	100	100	100	100	100

Додаток В

Основні показники діяльності найбільших підприємств Сумщини

Таблиця В.1 – Показники діяльності найбільших підприємств Сумщини за 2008-2011 рр. (складно автором на основі [133])

Показник	2008	2009	2010	2011
ПАТ «Сумський завод насосного та енергетичного машинобудування «Насосенергомаш»				
Необоротні активи, тис. грн.	39871	65097	201989	362427
Оборотні активи, тис. грн.	157199	238885	967026	705779
Валюта балансу, тис. грн.	198408	305723	1170395	1079127
Власний капітал, тис. грн.	85998	137645	186682	285281
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток), тис. грн.	46240	97535	144119	240277
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	238749	338465	385660	994417
Собівартість реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	175379	220116	231792	763086
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	5080	51549	48827	98599
Чистий рух коштів, тис. грн.	9000	24232	-12799	29409
Банки, що обслуговує	АТ «УкрСиббанк» м. Харків			
Основні види діяльності	виробництво насосів, компресорів та гідравлічних систем			
Інформація про засновників та/або учасників емітента	фізичні особи - засновники ЗАТ «Сумський завод «Насосенергомаш" (2478 осіб) – 8% акцій			
Інформація щодо судових справ, стороною в яких виступає емітент, його дочірні підприємства або його посадові особи	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня
Факти виплати штрафних санкцій (штраф, пеня, неустойка) і компенсацій за порушення законодавства, тис. грн.	1768	206,0	344,0	343,0
Відчуження майна	не відбувалося	не відбувалося	не відбувалося	не відбувалося
ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М. В. Фрунзе»				
Необоротні активи, тис. грн.	757619	519199	613811	670265
Оборотні активи, тис. грн.	2463093	2869629	3144027	2669290
Валюта балансу, тис. грн.	3655547	3710597	4006047	3530624
Власний капітал, тис. грн.	741416	1097353	1179705	1162235
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток), тис. грн.	-122226	232587	309849	310207
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	2523793	3371771	2170149	2839751
Собівартість реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	1467688	1812045	1252412	1932574

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	-162342	403254	92600	358
Чистий рух коштів, тис. грн.	10576	3906	-47262	17772
Банки, що обслуговує	ПАТ «УкрСиббанк»			
Основні види діяльності	виробництво насосів, компресорів та гідравлічних систем			
Інформація про засновників та/або учасників емітента	фізичні особи (близько 24 000 осіб) – 2%; юридичні особи (69 осіб) – 98%			
Інформація щодо судових справ, стороною в яких виступає емітент, його дочірні підприємства або його посадові особи	податкові, господарські	податкові, господарські	податкові, господарські	податкові, господарські
Факти виплати штрафних санкцій (штраф, пеня, неустойка) і компенсацій за порушення законодавства, тис. грн.	1 686	1 748	592,9	146,1
Відчуження майна	не відбувалося	не відбувалося	не відбувалося	не відбувалося
ПАТ «Сумихімпром»				
Необоротні активи, тис. грн.	643852	644293	625794	643083
Оборотні активи, тис. грн.	467746	219868	353961	666962
Валюта балансу, тис. грн.	1111679	864171	979760	1310117
Власний капітал, тис. грн.	201731	-121103	-276420	-279321
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток), тис. грн.	-234151	-558501	-712046	-714653
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	1432778	513346	868811	2231039
Собівартість реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	1191593	587055	746252	1822733
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	-230602	-313500	-150915	-2607
Чистий рух коштів, тис. грн.	-2457	-618	295	5176
Банки, що обслуговує	АБ «Кліринговий дім», м. Київ			
Основні види діяльності	виробництво добрив та азотних сполук			
Інформація про засновників та/або учасників емітента	Міністерство промислової політики України. В 2010 р. 100% акцій ВАТ «Сумихімпром» передано до статутного капіталу ПАТ «Державна холдингова компанія «Титан України»			
Інформація щодо судових справ, стороною в яких виступає емітент, його дочірні підприємства або його посадові особи	податкові, господарські	податкові, господарські	податкові, господарські	податкові, господарські
Факти виплати штрафних санкцій (штраф, пеня, неустойка) і компенсацій за порушення законодавства, тис. грн.	інформація відсутня	724	2733.2	112656,1
Відчуження майна	не відбувалося	не відбувалося	не відбувалося	не відбувалося
ПАТ ВЕК «Сумигазмаш»				
Необоротні активи, тис. грн.	44270	43375	42785	42440

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5
Оборотні активи, тис. грн.	11877	12225	10634	13026
Валюта балансу, тис. грн.	56147	55600	53419	55466
Власний капітал, тис. грн.	38218	35134	34381	33483
Нерозподілений прибуток (непокри- тий збиток), тис. грн.	408	-2676	-653	-1106
Доход (виручка) від реалізації про- дукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	21380	12245	19072	13656
Собівартість реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	11809	8877	12703	8815
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	- 1093	- 3084	- 653	- 1106
Чистий рух коштів, тис. грн.	186	- 83	-108	985
Банки, що обслуговує	Філія «Відділення ПАТ Промінвестбанк в м.Суми»			
Основні види діяльності	виробництво насосів, компресорів та гідравлічних систем			
Інформація про засновників та/або учасників емітента	Державна акціонерна компанія «Укрресурси» – 18,7%, Компанія з обмеженою відповідальністю «ФАСРФІНЧ ЛІМІТЕД», фізичні особи в кіль- кості (511 чоловік) – 9,9%			
Інформація щодо судових справ, стороною в яких виступає емітент, його дочірні підприємства або його посадові особи	господарські	трудові, госпо- дарські	податкові, госпо- дарські	податкові, госпо- дарські
Факти виплати штрафних санкцій (штраф, пеня, неустойка) і компен- сацій за порушення законодавства, тис. грн.	26,9	0,1	42,0	81,6
Відчуження майна	не відбу- валося	не відбу- валося	не відбу- валося	не відбу- валося

Додаток Г

Характеристика ризиків використання страхової компанії її клієнтами з метою легалізації злочинних доходів

Таблиця Г.1 – Якісні характеристики індикаторів ризику участі клієнта в легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, через страхову компанію [117, 125]

Індикатор ризику	Орієнтований код ознаки в ході проведення фінансового моніторингу	Значущість індикатора
Група 1. Ризики, що були встановлені під час встановлення ділових відносин з страхувальником і його первинної ідентифікації (подальших переідентифікацій)		
Подача клієнтом інформації, відомості про яку відсутні і не підлягають підтвердженню (запереченню)	112	8/38
Відсутність інформації про контрагентів і неможливість її визначення	113	
Відсутність бажання страхувальника надати інформацію про контрагентів	116	
Намагання страхувальника уникнути первісну та подальші ідентифікацій	116, 325	
Значні відхилення фінансових показників страхувальника в галузі та регіоні	900	
Наявність реєстрації клієнта, власника чи інсайдера у країнах, що віднесені до офшорних територій		
Значні освітньо-вікові відхилення страхувальника (невідповідність займаній посаді або існуючому виду діяльності)	900	
Поширення негативної інформації про ділову репутацію імідж та господарську діяльність страхувальника (в ЗМІ)		
Група 2. Ризики, що були виявлені в процесі страхового обслуговування страхувальника		
Підозріла поведінка страхувальника	900	13/38
Підозріла або неетична поведінка уповноваженого представника страхувальника	900	
Свідоме неподання страхувальником окремих обов'язкових реквізитів	116	
Високо періодична зміна реквізитів документів страхувальника	107-110	
Намагання отримати страхові послуги у незвичайний спосіб	105, 106	
Згода страхувальника на гірші, ніж є, умови надання страхових послуг	101-104	
Нецільове використання страхового відшкодування	900	
Цілі отримання страхового продукту не мають економічного сенсу	900	
Невідоме походження застави (страхового внеску)	900	
Арешт рахунків в банках та інших активів		

Продовження таблиці Г.1

1	2	3
Наявність запитів про діяльність страхувальника з ДСФМУ		
Значні відхилення фінансових показників страхувальника від аналогічних показників в галузі та регіоні	900	
Підозрілі операції зі страховим полісом відповідно до окремих видів страхування	125-127, 4000-4199, 4200-4299	
Група 3. Ризики, що встановлені при вивченні специфіки діяльності страхувальника		
Намагання страхувальника уникнути процедур внутрішнього чи обов'язкового фінансового моніторингу	300	17/38
Повернення платежів з вини страхувальника, його уповноважених чи контрагентів	114, 115	
Регулярне проведення збиткових операцій	117-124	
Отримання страхового відшкодування третьою особою	900	
Значні обсяги готівки в діяльності страхувальника в порівнянні з безготівковими розрахунками та специфікою галузі і регіону діяльності	900	
Значне збільшення обсягу готівкових операцій страхувальника	900	
Проведення періодичного нарахування коштів у значних сумах кількома особами на одні і ті ж рахунки	900	
Використання значних сум готівки в благодійних цілях	900	
Великі обсяги зняття готівки страхувальником	900	
Великі обсяги зняття готівки на не вказані (інші) потреби страхувальником	900	
Нетипове, значне збільшення коштів, які переводяться у готівку	900	
Отримання страхувальником значних обсягів дрібних переказів	900	
Різне зростання оборотів по рахунках, які раніше були неактивними	4020, 4040	
Транзит значних сум через рахунки страхувальника	900	
Забезпечення сталого залишку коштів на рахунку, при цьому його обсяг є значний для страхувальника і він не бере участь у розрахунках за акредитивами, не використовує кредит і немає зарплатних проектів і податкових зобов'язань	900	
Рух значних сум коштів за короткий період часу (надходження-зняття, зняття-надходження)	900	
Проведення платежів і виплата страхового відшкодування в офшорні зони	2030	

Додаток Д

Таблиця Д.1 – Динаміка показників інспекційно-наглядової діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України за 2007-2011 рр. (складено автором на основі даних [138, 139])

Показник	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Показники діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, в сфері фінансового моніторингу					
Проведено виїзних перевірок, од.	1050	781	749	629	нд
Виявлено порушень, од.	4658	845	3426	883	нд
Співвідношення чисельності виявлених порушень та виїзних перевірок, %	443,6	108,2	457,4	140,4	нд
Застосовано заходів впливу, од.	2349	311	2373	277	нд
Показники діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України в сфері фінансового моніторингу					
Кількість перевірених суб'єктів, од.	224	250	250	184	287
Співвідношення чисельності виявлених порушень та перевірених суб'єктів, %	9,5	80,4	10,5	66,4	34,8
Виявлено порушень в діяльності, суб'єктів	93	199	193	74	100
Застосовано заходи впливу, од.	124	199	193	126	157

нд – дані не надані

Додаток Е

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

